АГРОСВІТ

№ 11-12 червень 2022

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: **Кучеренко Г. Б.**

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:
Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)
Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова
Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі
Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»
Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Пантєлєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»
Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет
Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України
Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет
Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

АГРОСВІТ

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 11–12 червень 2022 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).
Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 р.
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33, (050) 382-06-63
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку 30.06.22 р.
Підписано до друку 30.06.22 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 9,7.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 3006/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2022

АГРОСВІТ

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 11—12 червень 2022 р.

У НОМЕРІ:

Третяк А. М., Третяк В. М., Капінос Н. О., Гетманьчик І. П., Третяк Р. А.
Землевпорядкування та оцінка нанесеної шкоди землекористуванню на територіях, що зазнали військових дій в Україні 3

Назаренко О. В.
Інформаційне забезпечення та формування фінансової звітності фермерськими господарствами в контексті міжнародних стандартів 12

Здирко Н. Г., Шульган М. Я.
Розвиток галузі бджільництва в Україні: аналіз стану та тенденцій 21

Таран-Лала О. М., Сафаров М. З.
Змістовна характеристика стратегічного управління підприємством 29

Нікітченко С. О.
Теоретичні основи формування економічної поведінки селянських господарств, як основа розвитку підприємництва на селі 35

Колеватова А. В.
Теоретичні аспекти формування амортизаційного фонду в системі бухгалтерського обліку та основні засади проведення амортизаційної політики на підприємствах 42

Тітенко З. М.
Багатофакторний аналіз ідентифікації ознак механізму управління фінансовою безпекою підприємств 50

Лошакова Ю. А., Аврамчук Б. О.
Обгрунтування еколого-економічних показників сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади 56

Шишпанова Н. О., Неделіковська К. І.
Управління енергетичною самодостатністю територіальної громади 63

Данканич А. А.
Підхід до оцінки потенціалу сталого розвитку цифрового підприємництва 70

№ 11—12 / 2022

CONTENTS:

Tretiak A., Tretiak V., Kapinos N., Hetmanchyk I., Tretiak R.
LAND PLANNING AND ASSESSMENT OF DAMAGE TO LAND USE IN TERRITORIES AFFECTED BY MILITARY ACTION IN UKRAINE 3

Nazarenko O.
INFORMATION SUPPORT AND FORMATION OF FINANCIAL STATEMENTS BY FARMS IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL STANDARDS 12

Zdyrko N., Shulgan M.
DEVELOPMENT OF THE BEEKEEPING INDUSTRY IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE STATE AND TRENDS 21

Taran-Lala O., Safarov M.
SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS OF SRATEGIC MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE 29

Nikitchenko S.
THEORETICAL BASES OF FORMATION OF ECONOMIC BEHAVIOR OF PEASANT FARMS, AS A BASIS OF DEVELOPMENT OF BUSINESS IN THE COUNTRYSIDE 35

Kolevatova A.
THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF DEPRECIATION FUND IN THE ACCOUNTING SYSTEM AND BASIC PRINCIPLES OF CONDUCTING DEPRECIATION POLICY 42

Titenko Z.
MULTIFACTOR ANALYSIS OF IDENTIFICATION OF FEATURES OF THE MECHANISM OF FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT OF ENTERPRISES 50

Loshakova Y., Avramchuk B.
SUBSTANTIATION OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF POWER 56

Shyshpanova N., Nedelikovska K.
MANAGEMENT OF ENERGY SELF-QUESTIONS OF THE TERRITORIAL COMMUNITY 63

Dankanych A.
APPROACH TO ASSESSING THE POTENTIAL FOR SUSTAINABLE DIGITAL ENTERPRISE DEVELOPMENT 70

УДК 332.3:332.2

А. М. Третяк,
д. е. н., професор, член-кореспондент НААН,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797
В. М. Третяк,
д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6779-1941
Н. О. Капінос,
к. е. н., Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-4980-3002
І. П. Гетманьчик,
к. е. н., Боярський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0003-2321-2420
Р. А. Третяк,
к. е. н., Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0002-4980-3002

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.3

ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА ОЦІНКА НАНЕСЕНОЇ ШКОДИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЮ НА ТЕРИТОРІЯХ, ЩО ЗАЗНАЛИ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

A. Tretiak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University
V. Tretiak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University
N. Kapinos,
PhD in Economics, Sumy National Agrarian University
I. Hetmanchyk,
PhD in Economics, Boyar Vocational College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
R. Tretiak,
PhD in Economics, National Aviation University

LAND PLANNING AND ASSESSMENT OF DAMAGE TO LAND USE IN TERRITORIES AFFECTED BY MILITARY ACTION IN UKRAINE

З'ясовано, що існуюче законодавчо-нормативне та методичне забезпечення землевпорядкування та оцінки нанесеної шкоди землекористуванню на територіях, що зазнали військових дій в Україні, не відображає зміст необхідних землевпорядних та відновлювальних робіт із відновлення земельних та інших природних ресурсів. Обгрунтовано, що для розрахунків шкоди, завданої земельним ресурсам територіальних громад та землекористуванню природно-заповідному фонду і іншого природоохоронного призначення, що знищені або порушені бойовими діями та терористичними актами військовою агресією російської федерації можна використовувати нормативи затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. N 1279, Методику оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. N 175, Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів. Крім того, необхідно терміново розробити і затвердити цілу низку нормативно-методичних документів що здійснення оцінки завданої шкоди. Приведено склад та зміст проектів

комплексних планів територіально-просторового відновлення та розвитку землекористування на територіях, що зазнали прямої шкоди внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів. Для реалізації запропонованих пропозицій щодо здійснення землеустрою необхідно здійснити законодавчі зміни і доповнення до земельного кодексу України та законів України "Про землеустрій", "Про охорону земель" та інших, методично-нормативне і інституційне забезпечення вказаного комплексу землевпорядних заходів,

It was found out that the existing legislative and methodological support for land management and assessment of damage to land use in areas affected by hostilities in Ukraine do not reflect the content of the necessary land management and restoration work to restore land and other natural resources. It is substantiated that the norms approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 17, 1997 can be used to calculate the damage caused to land resources of territorial communities and land use of nature reserves and other nature protection, destroyed or violated by hostilities and terrorist acts by military aggression of the Russian Federation. The norms are: N 1279, Methodology for assessing losses from the consequences of emergencies of man-made and natural nature by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 15, 2002; N 175, Methodology for calculating compensation for damages caused to the state due to violations of legislation on protection and rational use of water resources. In addition, it is urgent to develop and approve a number of normative and methodological documents that assess the damage. In this regard, there is a need to develop appropriate regulatory and methodological documents for countryside comunities, including: 1) land inventory and the identification of rights to land and other natural resources destroyed or damaged as a result of emergencies, hostilities and terrorist acts; 2) composition and content of technical documentation on inventory of land plots and identification of rights to land and other natural resources destroyed or damaged as a result of emergencies, hostilities and terrorist acts; 3) methodological recommendations for recording direct damage to the productive potential of land (soil) and other natural resources, biodiversity and property (except buildings and structures due to armed aggression of the Russian Federation; 4) methods and procedures for assessing the value of damage to land use, productive land potential of land (soil) and other natural resources, biodiversity and property (except buildings and structures) destroyed or damaged as a result of emergencies, hostilities and terrorist acts, 5) composition and content of technical documentation to assess the value of damage to land use, productive potential of land (soil) and other natural resources, biodiversity and property (except buildings and structures) destroyed or damaged as a result of emergencies, hostilities and terrorist acts, 6) the procedure for developing comprehensive plans for territorial and spatial restoration and development of land use in areas that have suffered direct damage as a result of emergencies, hostilities and terrorist acts. This problem is partially covered in the collective monograph of A. Tretiak and other "Terytorial'no-prostorove planuvannia: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky"; 7) the composition and content of draft comprehensive plans for territorial and spatial restoration and development of land use in areas that have suffered direct damage as a result of emergencies, hostilities and terrorist acts. It is proposed that the development of comprehensive plans for territorial and spatial restoration and development of land use of countryside communities, in structure and content should include: 1) Analysis and assessment of anthropogenic disturbance of land and other natural resources and property in need of restoration; 2) Assessment of environmental stability and safety for the livelihoods of the population of land use; 3) Development of land planning and legal rehabilitation measures to stabilize the use of land and other natural resources and property, as well as sustainable development of land use; 4) Development of land planning and urban planning measures for the restoration and development of land use of housing and public buildings; 5) Development of land planning and urban planning measures for the restoration and development of land use of road and engineering infrastructure; 6) Development of land planning measures for the restoration and development of land use of nature reserves and other environmental purposes; 7) Development of land planning measures for the restoration and development of forestry land use; 8) Development of land planning measures for the restoration and development of water management land use; 8) Development of land planning measures for the restoration and development of agricultural land use; 9) Development of land planning measures for the restoration and development of health and recreational land use; 10) Development of land planning measures for the restoration and development of land use in industry and other purposes; 11) Comprehensive assessment of environmental, economic, social, budgetary and investment efficiency of regenerative and land use development measures; 12) Increased needs of financial and other resources, their approximate sources and the order of implementation of measures over time. To implement the proposed proposals for land planning, it is necessary to make legislative changes and additions to the Land Code of Ukraine and the laws of Ukraine "On Land Organization", "On Land Protection" and others, methodological and institutional support of this set of land planning measures.

Ключові слова: землевпорядкування, оцінки нанесеної шкоди земельним та іншим природним ресурсам, інвентаризація землекористування, ідентифікація прав на землю, воєнні дії.

Key words: land planning, assessment of damage to land and other natural resources, military action.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У зв'язку повномасштабною агресивною війною, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу. в Україні Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" [1] введено

воєнний стан. Враховуючи, що ця агресивна війна ведеться з порушенням норм міжнародного права, вчиняючи злочини проти мирного населення України та розрушуючі дії щодо землекористування населених пунктів, цивільної інфраструктури, земельних і інших природних ресурсів, у повоєнний період є необхідним здійснення значних масштабних відновлювальних соціально-економічних, екологічних, містобудівних, сільськогосподарських та інших заходів, які відносяться до сфери землеустрою і містобудування. Результати війни жахливі [2]. Крім того, необхідне документування завданої їм майнової шкоди внаслідок російської воєнної агресії на території України для подальшого стягнення з країни-агресора за проектом "Росія заплатить" (https://damaged.in.ua/), відповідних судових рішень та інших ініціатив справедливості.

Відповідно, у післявоєнний період необхідне врегулювання поняття відновлювальних землевпорядних та містобудівних робіт, строки та зміст заходів, які повинні виконуватися в межах такого відповідного періоду, а також повноваження відповідного органу на прийняття рішення про його початок та завершення, яке на сьогодні в законодавстві відсутнє. В цьому зв'язку, необхідно сформувати нові терміни щодо землекористування, яке зазнало збитків від воєнних дій. Зокрема, знищеним (зруйнованим) землекористуванням вважається земельна ділянка, в межах якої знищено (зруйновано) продуктивний потенціал земельних (грунтових) та інших природних ресурсів, біорізноманіття і майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, та відновлення якого, необхідне шляхом рекультивації земель чи здійснення інших земельних поліпшень. Пошкодженим землекористуванням вважається земельна ділянка, в межах якої пошкоджено внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, та може бути відновлене, зокрема шляхом здійснення земельних поліпшень, що не потребують значних капітальних витрат.

Також виникне нагальна необхідність максимально спростити землевпорядні та містобудівні процедури та прискорити здійснення відновлювальних робіт з ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану та у відбудовний період після закінчення воєнних дій, у тому числі щодо їх включення до таких, що потребують оцінки техногенного забруднення земельних та інших природних ресурсів, оцінки антропогенних порушень, детальної ідентифікації прав власності на землю та майно тощо.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження особливостей здійснення землевпорядкування та оцінки нанесеної шкоди землекористуванню на територіях, що зазнали військових дій агресією російської федерації в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи, що згідно статті 1 закону України "Про землеустрій" [3] землеустрій (який у законодавчому визначення включає і землевпорядкування) — це "сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, ..." виникла потреба розроблення нового виду землевпорядної документації для територіально-просторового відновлення землекористування та розміщеного в його межах земельних та інших природних ресурсів, майнових об'єктів а також відповідної шляхової і інженерної інфраструктури тощо. За дослідженнями А.М. Третяка, В.М. Третяк, Т.М. Прядка, Н.О. Капінос [4] до основних функцій землеустрою та землевпорядкування щодо забезпечуваних видів земельних відносин належать: планування розвитку (територіальне та внутрішньогосподарське) землекористування, формування прав на земельні ділянки, їх частки та землекористування в цілому, оцінювання потенціалу земельних ресурсів, вартості землекористування та його екологічного стану, а також раціональна організація використання і охорони землі та інших природних ресурсів (землекористування).

Разом з тим, землеустрій, землевпорядкування та територіально-просторове планування розвитку землекористування формують систему землевпорядкування, під якою розуміється — сукупність загальнодержавних заходів, що всебічно забезпечують регулювання земельних відносин та раціональне використання й охорону земельних ресурсів країни як основи життя і діяльності людини, найважливішого природного ресурсу, загального територіального базису, засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві, та основною складовою нерухомості, як об'єкта, що системно об'єднає всі дії народу і держави. У процесуальному розумінні землевпорядкування як

функція державного управління земельними ресурсами та землекористуванням це врегульована нормами права діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо територіально-функціонального впорядкування використання земель, яке полягає у розробленні та затвердженні землевпорядної документації, відповідно до якої здійснюється формування сталого (збалансованого) землекористування шляхом зонування земель за типами (підтипами) землекористування і визначення його режиму, удосконалення структури і розміщення земельних угідь, їх меліорації та поліпшення в межах території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання.

В цьому зв'язку, для здійснення відновлювальних робіт з ліквідації наслідків збройної агресії російської федерації та бойових дій на окремих територіях України, виникла необхідність розроблення відповідних нормативно-методичних документів для територій сільських територіальних громад, зокрема:

1) порядку інвентаризації земельних ділянок та ідентифікації прав на землю і інші природні ресурси, знищених або пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів;

2) склад та зміст технічної документації щодо інвентаризації земельних ділянок та ідентифікації прав на землю і інші природні ресурси, знищених або пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів;

3) методичних рекомендацій з фіксування прямої шкоди, завданої продуктивному потенціалу земельних (грунтових) та інших природних ресурсів, біорізноманіттю і майну (крім будівель та споруд [5]) внаслідок збройної агресії російської федерації;

4) методики та порядку оцінки вартості збитків завданих землекористуванню (земельним ділянкам, продуктивному потенціалу земельних (грунтових) та інших природних ресурсів, біорізноманіттю і майну (крім будівель та споруд), яке знищено або пошкоджено внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів;

5) склад та зміст технічної документації щодо оцінки вартості збитків завданих землекористуванню (земельним ділянкам, продуктивному потенціалу земельних (грунтових) та інших природних ресурсів, біорізноманіттю і майну (крім будівель та споруд), яке знищено або пошкоджено внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів;

6) порядок розроблення комплексних планів територіально-просторового відновлення та розвитку землекористування, на територіях, що зазнали прямої шкоди внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів. Частково ця проблема висвітлена у колективній монографії А.М. Третяк та інші "Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики" [6];

7) склад та зміст проектів комплексних планів територіально-просторового відновлення та розвитку землекористування на територіях, що зазнали прямої шкоди внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів.

Згідно порядку проведення інвентаризації земель затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476 [6] передбачено, що "Інвентаризація земель проводиться з метою встановлення місця розташування об'єктів землеустрою, їх меж, розмірів, правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, використовуються нераціонально або не за цільовим призначенням, виявлення і консервації деградованих сільськогосподарських угідь і забруднених земель, встановлення кількісних та якісних характеристик земель, необхідних для ведення Державного земельного кадастру, виявлення та виправлення помилок у відомостях Державного земельного кадастру, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і прийняття на їх основі відповідних рішень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування". Разом з тим, вказаним порядком не передбачена ідентифікації прав на земельні ділянки та розміщені в їх межах інші природні ресурси, знищених або пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів. Для ідентифікації прав на земельні ділянки та розміщені в їх межах інші природні ресурси використовуються відомості Державного земельного кадастру.

В процесі інвентаризації земельних ділянок та ідентифікації прав на землю і інші природні ресурси здійснюється їх обстеження з метою обгрунтування пропозицій щодо рекультивації та відновлення земельних і інших природних ресурсів для подальшої їх експлуатації, зокрема: підтвердження можливості подальшої рекультивації; встановлення (обгрунтування) необхідності відновлення землекористування; планування робіт з рекультивації та відновлення землекористування; планування консервації землекористування.

Найбільш складною і не опрацьованою є проблема визначення прямої шкоди, завданої продуктивному потенціалу земельних (грунтових) та інших природних ресурсів, біорізноманіттю і майну (крім будівель та споруд). Оцінку знищених (зруйнованих) земельних ресурсів в межах землекористування, внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, нами пропонується здійснювати згідно Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. N 1279 із відповідними змінами [8].

Правда при використанні нормативів втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які для визначення прямої шкоди, завданої продуктивному потенціалу земельним (грунтовим) ресурсам, необхідно привести ці нормативи до сьогоднішньої цінності. Зокрема, нормативи втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва були визначені станом на 1997 р. коли середньорічний курс долара США був лише 1,83 гривні [9]. Сьогодні (станом на 30.05. 2022 р.) він складає 29,2549 гривні [10]. Відповідно, норматив завданої прямої шкоди орним землям для Київської області буде складати (116,74: 1,83 х 29,2549) 1 866 тис. грн/га. Аналогічний розрахунок здійснюється для багаторічних насаджень, сінокосів, пасовищ та лісів.

Значно складніша ситуація складається для природних ресурсів і біорізноманіття в межах землекористування природно-заповідного фонду України. На жаль положення статті 44 закону України "Про природно-заповідний фонд України" [11] з 1992 р. (часу прийняття закону) щодо розроблення методики економічної оцінки територій та об'єктів природно-заповідного фонду так до сьогодні на нормативному рівні не реалізований. Хоча в 2010 р. За авторством А.М. Третяка та інших вчених (всього 8 членів авторського колективу) була розроблена методика економічної оцінки територій і об'єктів природно-заповідного фонду, проте вона так і не була затверджена тодішнім Мінприроди України. В цьому зв'язку нами пропонуються основні положення цієї методики.

Вражаючі негативні наслідки воєнних сутичок для довкілля по всьому світу ставали стимулами до ініціювання врегулювання впливу на природні ресурси і довкілля воєнних операцій на міжнародному рівні. Втім результати зусиль дипломатів екологів і військових зовсім незначні, а прийняті документи містять недоліки і, як наслідок, мають обмежене застосування. Практика моніторингу результатів впливу на довкілля під час та після завершення воєнних операцій на міжнародному рівні є несистематичною і неінституціалізованою. Нормативно-правове врегулювання охорони довкілля під час воєнних дій у національному законодавстві є фрагментарним, і, на жаль, чітко не прописує поведінки водночас і Міноборони, й інших центральних органів влади щодо здійснення обліку як знищених або пошкоджених чи забруднених земельних і інших природних ресурсів на територіях надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів.

Правовою основою оцінки таких збитків мала би бути Методики економічної оцінки природних комплексів та об'єктів природно-заповідного фонду, розроблена відповідно до вимог статті 45 закону України "Про природно-заповідний фонд" [11]. Разом з тим, на сьогодні така методика відсутня.

Інформаційною базою для оцінки шкоди, завданої природно-заповідному фонду, який розташований на територіях надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів є відомості державних кадастрів (територій та об'єктів природно-заповідного фонду, земельного), землевпорядної та містобудівної документації. Враховуючи відсутність офіційної методики економічної оцінки природних комплексів та об'єктів природно-заповідного фонду і відомостей у державному кадастрі територій та об'єктів природно-заповідного фонду про функціональні зони та склад земельних угідь і достовірних даних про фактичні площі територій і об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного, регіонального та місцевого рівня, що розташовані на територіях надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів, необхідно також здійснити інвентаризацію і ідентифікацію прав їх землекористування.

В основу оцінки шкоди, завданої природно-заповідному фонду, який розташований на територіях надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів нами пропонується покласти нормативи втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництв та капіталізований рентний дохід, що визначається відповідно до функціонального використання інших природних ресурсів і місця їх розташування. Предметом оцінки нанесеної шкоди землекористуванню територій природно заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення є відновлювальна вартість земельних

та інших природних ресурсів і правомочностей, що випливають з різних прав на них та певні вигоди і корисності, що дають можливість одержувати блага.

Відновлювальна вартість земельних та інших природних ресурсів територій природно заповідного фонду обумовлена цінністю для українського суспільства, яка виражена показником загальної економічно-екологічної цінності. Такими показниками для землекористування територій природно заповідного фонду є: відновлювальна вартість, вартість не використання, вартість відкладеної альтернативи, вартість існування та успадкування. Вартість землекористування територій природно заповідного фонду, обумовлена корисністю для людей і виражається за допомогою окремих показників відновлювальної й неринкової вартості відповідних земельних угідь та територій водного простору, не включених до суші [12, с. 7—14].

Оцінка вартості шкоди, завданої землекористуванню природно-заповідному фонду, який розташований на територіях, що зазнали бойових дій та терористичних актів можна визначати за формулою:

$$B = B_{взрі} + B_{впрі} + B_{нві} \quad (1),$$

де B — економічна цінність (відновлювальна вартість) земельних ресурсів одиниці площі (га) землекористування природно-заповідного фонду (у гривнях);

$B_{взрі}$ — відновлювальна вартість одиниці площі (га) i-тих земельних угідь за функціональним використанням території природно-заповідного фонду (у гривнях);

$B_{впрі}$ — відновлювальна вартість одиниці площі (га) i-тих інших природних ресурсів за функціональним використанням території природно-заповідного фонду (у гривнях);

$B_{нві}$ — вартість невикористання одиниці площі (га) i-тих земельних та інших природних ресурсів за функціональним використанням території природно-заповідного фонду (у гривнях).

Відновлювальна вартість земельних ресурсів визначається за формулою:

$$B_{взрі} = Пз \times Нв \times \frac{Бд}{Бо} \times Кінт \quad (2),$$

де $B_{вi}$ — розмір відновлювальної вартості (шкоди) земельних ресурсів, тис. гривень;

Пз — площа землекористування території природно-заповідного фонду, гектарів;

Нв — норматив втрат сільськогосподарського або лісогосподарського виробництв, що береться із постанови Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. N 1279 із відповідними змінами [8] та приведений через курс долара США до часу оцінки, тис. гривень;

Бд — бал бонітету ділянки сільськогосподарських угідь, що оцінюється;

Бо — бал бонітету сільськогосподарських угідь по відповідній області;

Кінт — коефіцієнт інтенсивності існуючого використання сільськогосподарських угідь до воєнного часу (відношення показника диференціального доходу оцінки ріллі землеоцінного району, в якому оцінюється шкода земельним ресурсам, до аналогічного показника в цілому по області).

Відновлювальна вартість одиниці площі (га) i-тих інших природних ресурсів за функціональним використанням визначається окремо по кожному виду ресурсу окремо. Наприклад, для лісових ресурсів за Методикою оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. N 175 [13]. Для водних ресурсів за Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів [14].

Вартість невикористання земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття за їх функціональним призначенням здійснюється сумуванням вартостей біорізноманіття, культурної спадщини, цінності спадкування, екосистемних послуг. Для оцінки нанесеної шкоди біорізноманіття необхідно розробити та затвердити відповідну методику або тимчасово застосувати методику економічної оцінки територій і об'єктів природно-заповідного фонду за авторством А.М. Третяка та інших вчених [12; 15].

Одночасно, слід зазначити, що чинне земельне та містобудівне законодавство не може вирішити в умовах, що склалися всіх виникших проблем регулювання земельних відносин та організації відновлення і подальшого розвитку землекористування на територіях, де відбувалися воєнно-оборонні дії, нами розроблені пропозиції щодо складу і змісту землевпорядної документації "Комплексні плани територіально-просторового відновлення та розвитку землекористування сільських територіальних громад".

Для розроблення комплексних планів територіально-просторового відновлення та розвитку землекористування сільських територіальних громад попередньо мають бути здійснені роботи щодо інвентаризації та детальної

ідентифікації прав власності на земельні ділянки та розміщені на них майнові об'єкти і інші природні ресурси [16]. Цьому процесу має передувати розмінування територій.

Послідуючими землевпорядними діями повинна стати оцінка техногенних забруднень земельних угідь та інших природних ресурсів і відповідне зонування земель за рівнем забрудненості та можливістю відновлення для подальшого використання за відповідним цільовим призначенням.

Третій етап, власне розроблення комплексних планів територіально-просторового відновлення та розвитку землекористування сільських територіальних громад, які за структурою та змістом повинні включати:

1) Аналіз та оцінку антропогенного порушення земельних та інших природних ресурсів і майнових об'єктів, що потребують відновлення;

2) Оцінку екологічної стабільності та безпечності для життєдіяльності населення землекористування;

3) Розроблення землевпорядних та правових відновлювальних заходів для стабілізації використання земельних та інших природних ресурсів і майнових об'єктів а також сталого розвитку землекористування;

4) Розроблення землевпорядних та містобудівних заходів щодо відновлення та розвитку землекористування житлової та громадської забудови;

5) Розроблення землевпорядних та містобудівних заходів щодо відновлення та розвитку землекористування шляхової та інженерної інфраструктури;

6) Розроблення землевпорядних заходів щодо відновлення та розвитку землекористування природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення;

7) Розроблення землевпорядних заходів щодо відновлення та розвитку лісогосподарського землекористування;

8) Розроблення землевпорядних заходів щодо відновлення та розвитку водогосподарського землекористування;

8) Розроблення землевпорядних заходів щодо відновлення та розвитку сільськогосподарського землекористування;

9) Розроблення землевпорядних заходів щодо відновлення та розвитку оздоровчого та рекреаційного землекористування;

10) Розроблення землевпорядних заходів щодо відновлення та розвитку землекористування промисловості та іншого призначення;

11) Комплексна оцінка еколого-економічної, соціальної, бюджетної та інвестиційної ефективності відновлювальних та заходів розвитку землекористування.

12) Укрупнені потреби фінансових та інших ресурсів, орієнтовні їх джерела та черговість реалізація заходів в часі.

Для реалізації запропонованих пропозицій необхідно здійснити законодавчі зміни і доповнення до земельного кодексу України та законів України "Про землеустрій", "Про охорону земель" та інших, методично-нормативне і інституціональне забезпечення вказаного комплексу заходів, та розроблення пілотних проектів. На це вже сьогодні мають бути направлені зусилля землевпорядної, містобудівної, еколого-економічної наукової спільноти, фахової громадськості, Держгеокадастру України, відповідних міністерств.

ВИСНОВОК

Таким чином, для розрахунків шкоди, завданої земельним ресурсам та сільськогосподарському та землекористуванню природно-заповідного фонду і іншого природоохоронного призначення, що знищені або порушені бойовими діями та терористичними актами військовою агресією російської федерації можна використовувати нормативи затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. N 1279, Методику оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. N 175, Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів. Крім того, терміново необхідно розробити і затвердити методику та порядок оцінки вартості збитків завданих землекористуванню (земельним ділянкам, продуктивному потенціалу земельних (грунтових) та інших природних ресурсів, біорізноманіттю і майну (крім будівель та споруд), яке знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій та терористичних актів внаслідок військової агресії російської федерації; склад та зміст технічної документації щодо оцінки вартості збитків завданих землекористуванню (земельним ділянкам, продуктивному потенціалу земельних (грунтових) та інших природних ресурсів, біорізноманіттю і майну (крім будівель та споруд), яке знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій та терористичних актів військової агресії російської федерації; порядок розроблення комплексних планів територіально-просторового відновлення та розвитку землекористування,

на територіях, що зазнали прямої шкоди внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів. Частково ця проблема висвітлена у колективній монографії А.М. Третяк та інші "Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики"; склад та зміст проектів комплексних планів територіально-просторового відновлення та розвитку землекористування на територіях, що зазнали прямої шкоди внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів. Для реалізації запропонованих пропозицій щодо здійснення землеустрою необхідно здійснити законодавчі зміни і доповнення до земельного кодексу України та законів України "Про землеустрій", "Про охорону земель" та інших, методично-нормативне і інституційне забезпечення вказаного комплексу землевпорядних заходів.

Література:

1. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні": Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 25.05.2022).

2. Сайт "Децентралізація". Буча — результати воєнного вторгнення росії. URL: https://decentralization.gov.ua/news/14644?page=2 (дата звернення: 25.05.2022)

3. Про землеустрій: Закон України віл 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text (дата звернення: 25.05.2022)

4. Методика обстеження будівель та споруд, пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України 28.04.2022 року № 65.

5. Третяк А. М., Третяк В.М., Прядка Т.М. Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики: монографія. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 142 с.

6. Порядок проведення інвентаризації земель: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.05.2022)

7. Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1279. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1279-97-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.05.2022).

8. Аналітичний портал "Слово і діло". 30 років Незалежності: як змінювався курс долара. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/infografika/finansy/30-rokiv-nezalezhnosti-yak-zminyuvavsya-kurs-dolara (дата звернення: 25.05.2022).

9. Міністерство фінансів України. Офіційний курс НБУ. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/nbu/curr/ (дата звернення: 25.05.2022).

10. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text (дата звернення: 25.05.2022).

11. Третяк А.М., Другак В.М., Третяк Н.А. Теоретико-методологічні засади оцінки вартості землекористування територій природно-заповідного фонду як інструменту прийняття управлінських рішень. Земельне право України. 2011. № 3. С. 7—14.

12. Методика оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 175. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.05.2022).

13. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 20.07.2009 № 389. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 серпня 2009 р. за № 767/16783. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09#Text (дата звернення: 25.05.2022).

14. USAID. 2001. Оцінка біорізноманіття України. Серпень 2001 р. Chemonics International.

15. Третяк А.М., Третяк В.М. Концептуальні підходи землевпорядкування щодо відновлення та розвитку землекористування територіальних громад в Україні у післявоєнний період. The XII International Scientific and Practical Conference "Actual priorities of modern science, education and practice", March 29 — April 01, 2022, Paris, France., 2022. С. 233—236.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On approval of the Decree of the President of Ukraine" On the imposition of martial law in Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text. (Accessed 25 May 2022).

2. Decentralization website (2022), "Bucha - the results of Russia's military invasion", available at:

https://decentralization.gov.ua/news/14644?-page=2 (Accessed 25 May 2022).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About Land management", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text (Accessed 25 May 2022).

4. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine (2022), Order "Methods of inspection of buildings and structures damaged as a result of emergencies, hostilities and terrorist acts", available at: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/metodyka_-obstezhennya__65_vid_28_04_22.pdf (Accessed 25 May 2022).

5. Tretiak A.N., Tretiak V.N., and Priadka T.N. (2021), Terytorial'no-prostorove planuvannia: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky [Territorial-spatial planning: basic principles of theory, methodology, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "The procedure for land inventory", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF#Text (Accessed 25 May 2022).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (1997) "On the size and procedure for determining the losses of agricultural and forestry production that are subject to compensation", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1279-97-%D0%-BF#Text (Accessed 25 May 2022).

8. Analytical portal "Word and deed" (2022), "Thirty years of Independence: how the dollar has changed", available at: https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/infografika/finansy/30-rokiv-nezalezhnosti-yak-zminyuvavsya-kurs-dolara (Accessed 25 May 2022).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "Official course of the NBU", available at: https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/nbu/curr/ (Accessed 25 May 2022).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On the Nature Reserve Fund of Ukraine". available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text (Accessed 25 May 2022).

11. Tretiak A.N., Druhak V.N., and Tretiak N.A. (2011), "Theoretical and methodological principles of land use cost estimation of nature reserve fund territories as a tool for making management decisions", Zemel'ne pravo Ukrainy, vol. 3, pp. 7—14.

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), "Methods of assessing losses from the consequences of emergencies of man-made and natural nature", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-%D0%BF#Text (Accessed 25 May 2022).

13. Ministry of Environmental Protection of Ukraine (2009), "Methods of calculating the amount of compensation for damages caused to the state as a result of violation of legislation on protection and rational use of water resources", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09#Text (Accessed 25 May 2022)

14. USAID (2001). Assessment of biodiversity of Ukraine, August 2001 Chemonics International.

15. Tretiak A.N and Tretiak V.N. (2022), "Conceptual approaches to land planning in relation to the restoration and development of land use of territorial communities in Ukraine in the postwar period", The XII International Scientific and Practical Conference "Actual priorities of modern science, education and practice", March 29 — April 01, Paris, France, pp. 233—236.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2022 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України **(Категорія «Б»)** з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 657

О. В. Назаренко,
д. е. н, професор, професор кафедри обліку і оподаткування,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID ID: 0000-0001-7546-174X

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.12

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

O. Nazarenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
of Accounting and Taxation, Sumy National Agrarian University, Sumy

INFORMATION SUPPORT AND FORMATION OF FINANCIAL STATEMENTS BY FARMS IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL STANDARDS

Функціонування фермерських господарств виступає невід'ємною складовою сільськогосподарського виробництва. Вони провадять діяльність в усіх країнах світу і охоплюють не заборонені законом сфери сільськогосподарської діяльності.

Метою написання наукової праці є виявлення особливостей інформаційного забезпечення та формування звітних показників фермерських господарств з урахуванням вимог міжнародних стандартів.

У відповідності до чинного законодавства, всім господарюючим суб'єктам, незалежно від їх організаційно-правової форми (та форми власності), зокрема й фермерським господарствам, необхідно вести бухгалтерський облік і складати фінансову звітність. Впродовж останніх звітних періодів, комунікацію фермерських господарств з контр агентами, державними контролюючими органами переведено в електронну площину. Обмін документами, подання звітності відбувається в електронному вигляді. Для якості та повноти проведення даних розрахунків, державою розроблено відповідні безкоштовні програмні продукти. Окрему увагу слід приділити функціонуванню Електронного кабінету платника податків.

Організація облікового супроводження, формування та подання звітних форм, на основі міжнародних стандартів фінансової звітності, правильне обрання інформаційних технологій ведення обліку фермерськими господарствами дозволить: обробляти, зберігати великий масив облікової інформації та проводити її вибірку, мінімізувати потребу збереження паперових документів, аналізувати показники діяльності, здійснювати планування та прогнозування на перспективу, накопичувати релевантні дані та забезпечити можливість цілодобового доступу до них кінцевого стейкхолдера з власного робочого місця, сприяти актуалізації ведення бізнесу в умовах реального часу.

The functioning of farms is an integral part of agricultural production. They operate in all countries of the world and cover areas of agricultural activity not prohibited by law.

The purpose of writing the article is to identify the features of information support and the formation of reporting indicators of farms, taking into account the requirements of international standards

In accordance with current legislation, all economic entities, regardless of their legal form and form of ownership, including farms, are required to keep accounts and prepare financial statements. Farms are given the right to choose when forming indicators of financial statements. It can be made: according to National regulations (standards) of accounting or the International standards of the financial reporting. During the last reporting periods, including due to

the pandemic of coronavirus infection COVID 19, the conduct of hostilities on the territory of Ukraine, the communication of farms with counter-agents, state regulatory authorities has been transferred to the electronic plane. Exchange of documents, submission of reports is in electronic form. For the quality and completeness of these calculations, the state has developed appropriate free software products. Particular attention should be paid to the functioning of the Electronic Cabinet of the taxpayer.

Qualitatively formed indicators of financial statements contribute to sound decision-making by investors, ensure more efficient functioning of capital markets and reduce its value. Individuals benefit similarly, including easier access to capital markets, improved public relations, and possibly lower capital costs. The advantages include the ability to improve the efficiency of management decisions, as a significant component of the internal financial information of the farm, often based on indicators prepared for the formation of general purpose financial statements.

The organization of accounting support, formation and submission of reporting forms, based on international financial reporting standards, the correct choice of information technology for accounting by farms will: process, store a large array of accounting information and sample it, minimize the need to preserve paper documents, analyze performance, planning and forecasting for the future, to accumulate relevant data and provide the possibility of round-the-clock access to them by the final stakeholder from their own workplace, to promote the actualization of doing business in real time.

Ключові слова: електронний кабінет, міжнародні стандарти фінансової звітності, спрощений бухгалтерський облік, фермерське господарство, фінансова звітність.

Key word: electronic cabinet, international financial reporting standards, simplified accounting, farming, financial reporting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних умов ведення бізнесу, фермерське господарство являє собою рівноправну компоненту у складі діючих суб'єктів господарювання аграрної сфери. У відповідності до діючого законодавства, всі господарські операції мають знайти відображення в системі бухгалтерського обліку та бути представлені у відповідних звітних формах. Дане питання потребує особливого акцентування уваги через плинність змісту вітчизняних правових норм та можливість створення фермерських господарств як у формі фізичної, так і юридичної (мікро, малі чи середні підприємства) особи.

Функціонування фермерських господарств виступає невід'ємною складовою сільськогосподарського виробництва. Вони провадять діяльність в усіх країнах світу і охоплюють не заборонені законом сфери сільськогосподарської діяльності. Відмінності між малим, середнім і крупним господарствами визначаються на основі якісних і кількісних параметрів. Малим вважається такий господарюючий суб'єкт, де фермер (підприємець) сам приймає участь в процесі виробництва, здійснюючи при цьому професійно-технічні функції, а торгівельні й організаційні функції передаються членам його родини. Для фермера, особливо показовим, є уособлення ним трьох функцій: підприємця, інвестора й керуючого. Кількісними параметрами розмежування підприємств (мікро, малі, середні, великі) виступають: обсяги діяльності, чисельність працівників, сукупні обсяги активів чи власного капіталу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми інформаційного забезпечення, формування звітних показників, з врахуванням національних та міжнародних стандартів, даного процесу у фермерських господарствах досліджено в працях вчених-економістів: К.В. Безверхого, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, В.М. Жука, Л.М. Кіндрацької, Г.Г. Кірейцева, М.М. Коцупатрого, П.О. Куцика, В.П. Пантелєєва, М.С. Пушкар, Л.В. Чижевської, М.Г. Чумаченка та інших. При цьому, на сьогодні, неузгоджені, недостатньо досліджені питання формування, використання показників бухгалтерського обліку, фінансової звітності фермерських господарств під час обгрунтування та прийняття управлінських рішень, що вирізняє беззаперечну актуальність даного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою написання статті є виявлення особливостей інформаційного забезпечення та формування звітних показників фермерських господарств з урахуванням вимог міжнародних стандартів.

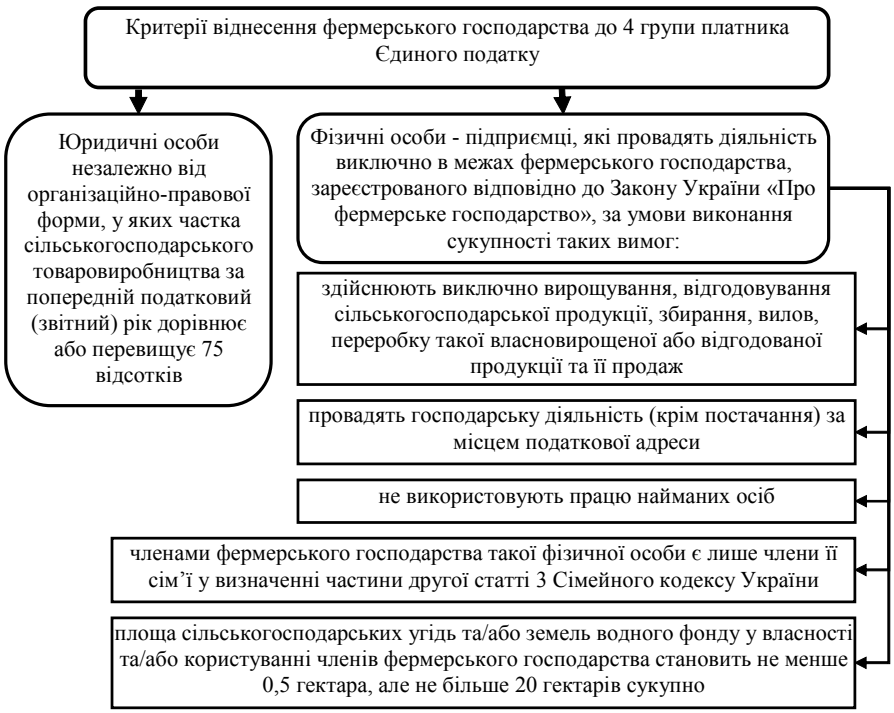

Рис. 1. Критерії віднесення фермерського господарства до 4 групи платника Єдиного податку

Джерело: сформовано автором на основі [4].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для реалізації стратегії податкового стимулювання інноваційних перетворень в сільськогосподарському виробництві об'єктивно необхідними є трансформація умов здійснення фіскальної політики держави та зміщення акцентів в напрямі розробки системи заходів стимулюючого характеру переходу на інноваційну модель розвитку національного виробництва. Серед першочергових заходів з боку урядових органів слід відмітити наступні:

— необхідність розробки чіткої системи головних критеріїв надання інвестиційних податкових кредитів, пільг і знижок;

— використання дієвої схеми індикаторів оцінювання результативності надання податкових пільг, знижок і кредитів;

— розробка економічно обгрунтованих ставок і нормативів надання податкових пільг та податкових кредитів для різних видів економічної діяльності, розмірів бізнесу з урахуванням критерію пріоритетності сільськогосподарського виробництва (в т.ч. фермерських господарств) [1].

Основним видом діяльності фермерських господарств виступає виробництво сільськогосподарської продукції, що надає їм право виступати платниками Єдиного податку четвертої групи. Податковим кодексом України у 2022 році ідентифіковано чотири групи платників Єдиного податку. Отже, з 1 січня 2022 року ліміт доходу визначено:

1 група — розмір 167 мінімальних заробітних плат (1085500 грн);

2 група — розмір 834 мінімальних заробітних плат (5421000 грн);

3 група — розмір 1167 мінімальних заробітних плат (7585500 грн);

4 група — для юридичних осіб — частка сільськогосподарського товаровиробництва в межах попереднього звітного (податкового) року дорівнює (перевищує) 75% [4].

Передумови віднесення фермерських господарств до четвертої групи платників Єдиного податку представлено на рисунку 1.

Розмір ставок Єдиного податку, для платників четвертої групи, з одного гектара сільськогосподарських угідь або земель водного фонду залежить від типу (категорії) земель, їх розташування та становить у відсотках до нормативної грошової оцінки 1 гектара сільськогосподарських угідь з урахуванням коефіцієнта індексації щодо:

— ріллі, сіножатей і пасовищ — 0,95;

— багаторічних насаджень — 0,57;

— земель водного фонду — 2,43;

— сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого грунту, — 6,33;

— розташованих у гірських зонах та на поліських територіях: ріллі, сіножатей і пасовищ, — 0,57, багаторічних насаджень — 0,19.

Відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", чинних Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, Міжнародних стандартів фінансової звітності, нормативних документів Міністерства фінансів України з питань організації бухгалтерського обліку, усім господарюючим суб'єктам, незалежно від їх організаційно-правової форми (та форми власності), зокрема й фермерським господарствам, необхідно вести бухгалтерський облік і складати фінансову звітність. При цьому як бухгалтерський облік, так і фінансова звітність фермерських господарств мають свої особливості. Запровадження традиційної си-

стеми обліку та звітності фермерськими (малими) господарствами за сучасних умовах умов функціонування не є доцільним. Відповідна система є надто громіздкою і трудомісткою, а при наявності невеликої кількості господарських операцій та обмеженості функціональних служб неефективною і навіть зайвою.

В межах даного підходу, доцільно акцентувати увагу на можливість організації облікового супроводження діяльності фермерських господарств з використанням бухгалтерського аутсорсингу.

З кожним днем підприємства все більше обирають послуги сторонньої фірми, отримуючи зиск у вигляді скорочення витрат на утримання бухгалтерії та отримання більш якісного бухгалтерського обслуговування. Обсяги послуг, які можуть надавати аутсорсингові фірми обмежено лише фінансовою спроможністю замовника. Вони можуть розробити облікову політику, скласти баланс, оформити банківські документи чи повністю взяти на себе весь бухгалтерський облік. Найбільш вигідним аутсорсинг є для малих та середніх підприємств. Такі організації можуть передати всі ділянки бухгалтерського обліку аусорсеру. Це пояснюється тим, що кількість господарських операцій в таких підприємствах не значна. Також бухгалтер в аутсорсинговій фірмі зазвичай має достатньо компетенції, для того щоб відповісти на всі питання даних суб'єктів господарювання. Важливим моментом є пошук сумлінного аутсорсера. З безлічі таких компаній варто визначити три, що найбільш підходять. Для цього необхідно провести аналіз фірм, які є на ринку, особливу увагу звернувши на такі фактори, як репутація, надійність, досвід успішно реалізованих проектів, позитивні відгуки користувачів тощо. Також принциповим є можливість аутсорсера швидко підлаштуватися під особливості та специфіку діяльності окремого суб'єкта господарювання. Професійний рівень працівників такої фірми має бути на досить високому рівні, підтвердженням цьому є сертифікати та періодичне проходження атестацій [3].

Підставою для облікового супроводження господарських операцій фермерського господарства виступають первинні документи. Для реалізації контролю та впорядкування обробки отриманих даних, на підставі первинних документів можуть формуватися зведені облікові документи (регістри).

На сьогодні, первинні, зведені облікові документи можна формувати у паперовій або в електронній формі за наявності таких обов'язкових реквізитів:

— назва документу (відповідної форми);

— дата формування;

— назва суб'єкта господарювання, від імені якого сформовано документ;

— зміст, обсяг, одиниці виміру відображеної господарської операції;

— посади відповідальних осіб за реалізацію господарської операції і правильність її документального супроводження;

— особистий підпис (інші дані), що надають можливість ідентифікувати особу, яка безпосередньо приймала участь у проведенні господарської операції.

Первинні документи, сформовані в електронній формі, можуть бути використані фермером в бухгалтерському обліку, при умові дотримання вимог чинного законодавства про електронні документи (електронний документообіг).

Наявна інформація, що має місце у прийнятих до обліку первинних документах, узагальнюється та систематизується на облікових бухгалтерських рахунках, в регістрах аналітичного та синтетичного обліку. Проведені господарські операції мають бути відображені в тому звітному періоді, в якому вони відбулись.

Фермерським господарствам надано право вибору при формуванні показників фінансової звітності. Вона може складатись: за Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або Міжнародними стандартами фінансової звітності. Суб'єкти господарювання, які у відповідності до норм Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [5] належать до підприємств, які організовують, ведуть спрощений бухгалтерський облік доходів та витрат згідно податкового законодавства та мікропідприємств, надають до відповідних органів скорочену за переліком показників річну фінансову звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати.

Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств призначений для застосування ними. Малими та середніми підприємствами являються суб'єкти господарювання, які не є підзвітними громадськості та оприлюднюють фінансові звіти загального призначення для зовнішніх користувачів. Зовнішніми користувачами для фермерських господарств можуть виступати: власники, що не беруть участь в управлінні, існуючі та потенційні кредитори, а також кредитно-рейтингові агентства та інші.

Метою подання фінансових звітів фермерського господарства (визначеного серед-

Рис. 2. Якісні характеристики відображуваної інформації, фермерськими господарствами у фінансових звітах, відповідно до МСФЗ

Джерело: сформовано автором на основі [2].

нім, малим чи мікропідприємством) є надання релевантної, корисної інформації про фінансовий стан, результати діяльності, рух грошових коштів, для прийняття обгрунтованих економічних рішень широким колом користувачів, які не мають повноважень вимагати звітів, пристосованих до їх конкретних інформаційних потреб [2].

Сформовані фінансові звіти візуально відображають результати діяльності, управління, здійснюваного управлінським персоналом, його підзвітність за довірені ресурси.

Якісні характеристики інформації, відображуваної фермерськими господарствами у фінансових звітах, відповідно до МСФЗ, представлено на рисунку 2.

Якісно сформовані показники фінансових звітів сприяють обгрунтованому прийняттю рішень інвесторами, забезпечать більш ефективне функціонування ринків капіталу та зменшення його вартості. Окремі суб'єкти господарювання отримують вигоди аналогічно, у тому числі більш легкий доступ до ринків капіталу, покращення існуючих відносин з громадськістю та, можливо, зниження вартості капіталу. До вигід можемо віднести можливість підвищення ефективності управлінських рішень, оскільки значна складова внутрішньої фінансової інформації фермерського господарства, часто грунтується на показниках, підготовлених для формування фінансових звітів загального призначення.

Фінансові звіти мають достовірно відображати фінансовий стан, результати діяльності та грошові потоки окремого фермерського господарства. Достовірне подання потребує правдивого представлення впливу операцій, інших подій та умов згідно визначень та критеріїв щодо визнання активів, зобов'язань, доходів та витрат.

Внаслідок застосування Міжнародного стандарту фінансової звітності для малих та середніх підприємств, з розкриттям (за потреби) додаткової інформації, будуть сформовані фінансові звіти, які сприятимуть достовірному представленню результатів фінансово-господарської діяльності даного сегменту підприємств. Фермерське господарство, фінансові звіти якого відповідають усім вимогам МСФЗ для МСП, має чітко відобразити таку відповідність у примітках.

Діяльність фермерського господарства вважається безперервною коли засновник (фермер) чи управлінський персонал не має намірів припинити його діяльність чи ліквідувати або не має реальної альтернативи відповідним заходам. Проводячи оцінку, необхідно взяти до уваги всю наявну інформацію щодо майбутнього, принаймні на дванадцять місяців з дати формування звітних показників, але, при цьому, не обмежуючись даним терміном.

При наявності суттєвої невизначеності, пов'язаної з подіями або умовами, що ставлять під серйозний сумнів здатність фермерського господарства в подальшому функціонувати безперервно, воно має розкривати таку невизначеність. Якщо господарство не формує фінансові звіти на основі безперервної діяльності, воно повинне розкрити даний факт одночасно з основою, на якій ним формувались фінансові звіти та причину, з якої господарюючий суб'єкт не розглядається як такий, що продовжуватиме діяти безперервно.

Відповідно до Міжнародного стандарту фінансової звітності для малих та середніх підприємств, повинен подаватись повний комплект фінансових звітів (включаючи порівняльну інформацію) принаймні щорічно. У випадку зміни звітного періоду та представлення фінансової звітності за період коротше чи довше року фермерське господарство повинно навести таку інформацію: факт, причину використання більш довгого чи короткого періоду, та зазначити, що відображена у фінансових звітах (в тому числі примітках) порівняльна інформація не є зіставною у повній мірі.

Класифікація та подання статей фінансових звітів повинні зберігатися від одного звітного періоду до іншого, у випадку, коли інше подання чи інша класифікація будуть доречнішими з урахуванням критеріїв визначених обраною до застосування обліковою політикою, або діюча нормативна база не вимагає змін.

У разі зміни подання чи класифікації звітних статей, фермерське господарство має видозмінити класифікацію порівняльних сум. За умов їх перекласифікації, необхідно розкрити відповідну інформацію: характер та причину, суму кожної статті чи класу статей, класифікація яких змінюється.

Порівняльну інформацію фермерське господарство повинне включати до інформації пояснювального (описового) характеру, якщо вона є доречною для розуміння фінансових звітів поточного (попереднього порівняльного) періоду. Господарюючий суб'єкт повинен відображати кожний суттєвий клас подібних статей у фінансових звітах окремо (крім випадку, коли вони є несуттєвими).

Суттєвими слід вважати пропуски чи викривлення статей, коли вони, окремо чи разом, можуть вплинути на процес ухвалення економічних рішень користувачами на підставі даних фінансових звітів. Суттєвість безпосередньо залежить від розміру та характеру пропуску чи викривлення, відповідний висновок робиться за конкретних обставин.

Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств визначає повний комплект фінансових звітів у складі:

— звіт про фінансовий стан на дату звітності;

— єдиний звіт про сукупний дохід за звітний період (або окремий звіт про прибутки та збитки і окремий звіт про сукупний дохід);

— звіт про зміни у власному капіталі за звітний період;

— звіт про рух грошових коштів за звітний період;

Рис. 3. Функціонал (можливості) відкритої та приватної частин Електронного кабінету для використання фермерськими господарствами

Джерело: узагальнено автором.

— примітки, що містять стисле викладення значної облікової політики та іншу пояснювальну інформацію [2].

Фермерське господарство повинне чітко ідентифікувати кожний сформований фінансовий звіт та примітки, вирізняти їх серед іншої інформації представленої в тому ж документі. Для належного розуміння наданої інформації, суб'єкт господарювання має відобразити такі дані:

— назва та будь-які її зміни з кінця попереднього звітного періоду;

— охоплення фінансовими звітами одного підприємства або групи;

— дата закінчення звітного періоду або період, охоплений звітністю;

— валюту подання;

— рівень округлювання, використаний при відображенні сум у фінансових звітах.

— розкриття у примітках юридичної адреси, організаційно-правової форми, країни реєстрації, адреси зареєстрованого офісу (основного місця діяльності), опис характеру функціонування підприємства та основних видів його діяльності.

Фермерські господарства, за сучасних бізнес умов, суттєво різняться за розміром. Середні господарства мають можливість якісно, із використання сучасних спеціалізованих програм (або на умовах аутсорсингу) організувати ведення бухгалтерського обліку, формування та подачу звітних форм. Малі та мікропідприємства, фізичні особи-підприємці мають дещо обмеженні як фінансові так і людські ресурси. Відповідно, у багатьох випадках фермер особисто вирішує крім виробничо-господарських питань ще й обліково-фінансові (облікове супроводження, складання та подання звітності).

Впродовж останніх звітних періодів, в тому числі через пандемію короновірусної інфекції COVID 19, ведення військових дій на території України комунікацію фермерських господарств з контр агентами, державними контролюючими органами переведено в електронну площину. Обмін документами, подання звітності відбувається в електронному форматі. Для якості та повноти проведення даних розрахунків, державою розроблено відповідні безкоштовні програмні продукти. Окрему увагу слід приділити функціонуванню Електронного кабінету платника податків.

Фермерське господарство формує та подає фінансову, податкову, статистичну звітність (Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), податкові декларації з Єдиного податку, Податку на додану вартість та інших). Відповідно, актуальності набуває пропозиція щодо використання Електронного кабінету платника податків для забезпечення облікового супроводження доходів та витрат, формування та подачі звітних форм.

Електронний кабінет представляє собою інформаційно-телекомунікаційну систему, яка побудована для забезпечення реалізації державними органами та платниками податків власних прав та обов'язків, передбачених Податковим кодексом України, в електронному

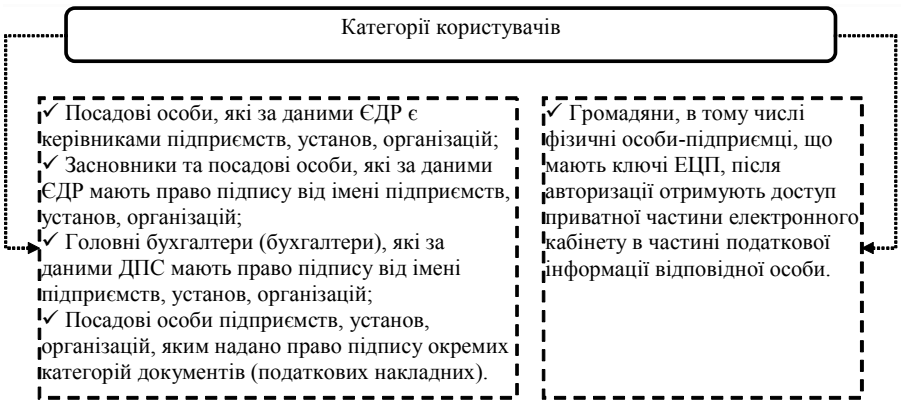

Рис. 4. Категорії користувачів, яким дозволений доступ до даних господарюючих суб'єктів (установ, організацій) в приватній складовій електронного кабінету

Джерело: узагальнено автором.

вигляді. Офіційна сторінка даної системи має офіційне посилання за електронною адресою: https://cabinet.tax.gov.ua. За даним посиланням користувач електронного кабінету має можливість набути доступ до порталу, з яким робота реалізується через мережу Internet та не потребує встановлення або використання будь-якого додаткового програмного забезпечення.

До Електронного кабінету входять дві функціональні частини:

— відкрита (загальнодоступна);

— приватна (особистий кабінет).

Користуватись представленими послугами відкритої частини Електронного кабінету можливо без проведення ідентифікації особи. Для приватної частини Електронного кабінету, залежно від типу платника (громадянин, юридична особа, посадова особа державного органу, фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності тощо) наявний перелік визначених сервісів.

Функціонал (можливості) відкритої та приватної частин Електронного кабінету для користувачів відображено на рисунку 3.

Для проведення входу до приватної частини електронного кабінету зацікавлений користувач може визначитись з типом ключа електронного цифрового підпису: файловий або апаратний.

У випадку, коли використано ключ, користувач електронного кабінету може увійти або як посадова особа суб'єкта господарювання (установи, організації) в положенні перемикача "Посадова особа", або ж як громадянин в положенні перемикача "Фізична особа".

Авторизація та доступ до даних господарюючих суб'єктів, державних установ та організацій в приватній складовій електронного кабінету дозволена визначеним категоріям користувачів (рисунок 4).

Функції представлені в меню "Введення звітності" відкриває перед користувачем електронного кабінету можливість формувати, редагувати, підписувати та надавати фінансову, податкову, статистичну та пенсійну звітність до Державної податкової служби, Пенсійного фонду України та Державної служби статистики. Крім того, верхня панель навігації вікна "Введення звітності" дозволяє формувати та вилучати звітні форми.

За замовчуванням фермер (уповноважена особа) отримує можливість доступу до переліку всіх звітів, представлених через електронний кабінет у відповідному відображеному звітному періоді. Окремий звітний період (рік, квартал чи місяць) представляються двома параметрами — роком та місяцем.

Надалі існує можливість збереження дано-

Таблиця 1. Терміни і порядок оприлюднення фінансової звітності господарюючими суб'єктами в Україні

Вид суб'єкта господарювання	Термін оприлюднення	Порядок оприлюднення
Підприємства, визнані такими, що становлять суспільний інтерес	Не пізніше ніж до тридцятого квітня року, який настає за поточним звітним періодом	Разом зі звітом аудитора на власній веб-сторінці (у повному обсязі) або іншим дозволеним способом у випадках, передбачених чинним законодавством України
Підприємства у формі публічних акціонерних товариств		
Підприємства, які згідно чинного законодавства, визнані суб'єктами природних монополій в межах загальнодержавного ринку		
Господарюючі суб'єкти, які провадять власну діяльність у видобувних галузях		
Великі господарюючі суб'єкти, які не виступають емітентами цінних паперів	Не пізніше ніж до першого червня року, що настає за поточним звітним періодом	Разом зі звітом аудитора на власній веб-сторінці (у повному обсязі)
Визнані середніми суб'єкти господарювання		
Інші фінансові установи, які відносять до мікро- і малих підприємств		

Джерело: згруповано автором на підставі [5].

го документу за допомогою кнопки "Зберегти" та здійснити підписання документу.

Перед накладанням підписів на сформований документ увага акцентується на його статусі в полі "Статус":

— документ перевірено, помилки відсутні;

— документ має некритичні помилки, підпис дозволено;

— документ має критичні помилки, підпис не дозволено.

Потім необхідно натиснути кнопку "Підписати", у віконці підпису застосувати ключ і зазначити пароль ключа підписуючої посадової особи, зчитати ключ за допомогою кнопки "Зчитати" та підписати сформований документ відповідною кнопкою "Підписати". Сформований, підписаний документ відправляється адресату з використанням кнопки "Відправити".

Діючим законодавством передбачено оприлюднення підготовленої фінансової звітності деякими господарюючими суб'єктами. Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" № 996 визначено хто і в які строки має реалізувати дану процедуру щодо власної річної фінансової звітності. Терміни і порядок оприлюднення звітних форм підприємствами представлено в таблиці 1.

ВИСНОВКИ

Якісно сформовані фінансові звіти фермерського господарства сприяють обгрунтованому прийняттю рішень відповідними групами користувачів даного інформаційного ресурсу (фермером, внутрішніми менеджерами, інвесторами, контрагентами тощо). До переваг доречно віднести можливість підвищення ефективності управлінських рішень, оскільки показники, підготовлені для формування фінансових звітів загального призначення, виступають підгрунтям при опрацюванні значної кількості складових компонентів внутрішньої фінансової інформації фермерського господарства. Окремі суб'єкти господарювання отримують фінансово-економічні вигоди: більш легкий доступ до ринків капіталу, покращення існуючих відносин з громадськістю та, можливо, зниження вартості капіталу.

Організація облікового супроводження, формування та подання звітних форм, на основі міжнародних стандартів фінансової звітності, правильне обрання інформаційних технологій ведення обліку фермерськими господарствами дозволить: обробляти, зберігати великий масив облікової інформації та проводити її вибірку, мінімізувати потребу збереження паперових документів, аналізувати показники діяльності, здійснювати планування та прогнозування на перспективу, накопичувати релевантні дані та забезпечити можливість цілодобового доступу до них кінцевого стейкхолдера з власного робочого місця, сприяти актуалізації ведення бізнесу в умовах реального часу.

Література:

1. Крюкова І. О., Назаренко О. В. Стратегічні імперативи розвитку агропродовольчого ринку України. Економіка: реалії часу. 2014. №. 4. С. 20—26.

2. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_063#Text (дата звернення: 23.06.2022).

3. Назаренко О.В., Суровицька А.В. Аутсорсинг бухгалтерського обліку: переваги, недоліки та особливості запровадження. Економіка та держава. 2018. № 12. С. 50—54.

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17. (дата звернення: 23.06.2022).

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14. (дата звернення: 23.06.2022).

References:

1. Kriukova, I. O. and Nazarenko, O. V. (2014), "Strategic imperatives for the development of the agri-food market of Ukraine", Ekonomika: realii chasu, vol. 4, pp. 20—26.

2. Board on International Accounting Standards (2012), "International Financial Reporting Standard (IFRS) "International financial statements standard for small and medium enterprises", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_063#Text (Accessed 23 June 2022).

3. Nazarenko, O.V. and Surovyts'ka, A.V. (2018), "Accounting outsourcing: advantages, disadvantages, and peculiarities of introduction", Ekonomika ta derzhava, vol. 12, pp. 50—54.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 23 June 2022).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (Accessed 23 June 2022).

Стаття надійшла до редакції 28.06.2022 р.

УДК 657.1:630(043.3)

Н. Г. Здирко,
д. е. н., професор, декан факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-5968-3502
М. Я. Шульган,
аспірант, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0003-4565-5812

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.21

РОЗВИТОК ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ

N. Zdyrko,
PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Accounting and Audit,
Vinnytsia National Agrarian University
M. Shulgan,
Postgraduate student, Vinnytsia National Agrarian University

DEVELOPMENT OF THE BEEKEEPING INDUSTRY IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE STATE AND TRENDS

У статті досліджено тенденції розвитку галузі бджільництва. Зокрема, здійснено порівняльний аналіз статистичних даних по експорту бджіл та меду за останні роки до країн Євросоюзу та країн співдружності України. Встановлено фактори впливу на розвиток галузі бджільництва та безпосередньо на експорт відповідної продукції. За результатами проведеного дослідження визначено вплив Євроінтеграції на розвиток бджільництва. Розглянуто норми квот по експорту меду. Зазначено, що в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, для України встановлено: тарифні квоти, які дають змогу вітчизняним виробникам експортувати продукцію в країни Євросоюзу за пільговою або нульовою ставкою мита; додаткові торговельні преференції ЄС, тобто запровадження додаткових безмитних тарифних квот на сільськогосподарську та харчову продукцію для України. Також розглянуто вимоги до якості меду. Запровадження європейських вимог сприятиме підвищенню якості меду на внутрішньому ринку і, як наслідок. дасть можливість реалізовувати продукції бджільництва не тільки в країнах Євросоюзу, а й по всьому світі. Здійснено акцент на створенні системи контролю за безпечністю та якістю продукції бджільництва. Проаналізовано вітчизняний досвід розвитку бджільництва та розглянуто можливості підвищення ефективності виробництва натурального меду в Україні. Акцентовано увагу на виробництві натурального меду для полегшення процесу виробництва та збільшення його об'ємів. При цьому продукція натурального меду буде розглядатись з більшою перспективою, як створення власного "бренду".

The article examines the development trends of the beekeeping industry. In particular, a comparative analysis of statistical data on honey exports in recent years to the European Union and the Commonwealth of Ukraine. For the third year in a row, our country is breaking records in honey exports to the EU. Today, Ukraine ranks first in honey production among European countries and third among all countries in the world. So far, the EU is the leader in Ukrainian honey procurement, with countries buying more than half of all exports. And since 2015, our country is gaining momentum in the export of honey and now, exports to 22 countries. That is, over the past 10 years, Ukraine has increased exports 15 times. Factors influencing the development of the beekeeping industry and directly on the export of relevant products have been identified. According to the results of the study, the impact of European integration on the development of beekeeping was determined. The quotas for honey exports are considered. It is noted that in the framework of the Association Agreement with the EU, Ukraine has established: tariff quotas that allow domestic producers to export products to EU countries at a reduced or zero duty rate; additional EU trade preferences, the introduction of additional duty-free tariff quotas on agricultural and food products for Ukraine. The requirements for the quality of honey are also

considered. Namely, the introduction of European requirements will help improve the quality of honey in the domestic market and, as a result, will enable the sale of beekeeping products not only in the European Union but also around the world. A system of control over its safety and quality will be created. The domestic experience of beekeeping development is analyzed and the possibilities of increasing the efficiency of natural honey production in Ukraine are considered. That is, considering the prospect of creating your own "brand". Emphasis is placed on the production of natural honey to facilitate the production process and increase its volume. At the same time, the production of natural honey will be considered with greater prospects as creating your own "brand".

Ключові слова: євроінтеграція, Угода про асоціацію ЄС — Україна, галузь бджільництва, статистична оцінка галузі бджільництва, реалізація продукції бджільництва, експорт меду, стійкий розвиток, фактори.

Key words: European integration, EU — Ukraine Association Agreement, beekeeping industry, statistical evaluation of beekeeping industry, sales of beekeeping products, honey export, sustainable development, factors.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімкий розвиток галузі бджільництва в Україні дає можливість вітчизняному пасічнику із "професії-захоплення" перейти на промисловий рівень. Відповідно можна стверджувати, що це підвищить якість продукції бджільництва, а цим самим підвищить і її конкурентоспроможність на світовому ринку.

Останні роки спостерігається стрімкий розвиток галузі бджільництва в Україні. Однак, існує ряд чинників, які перешкоджають подальшому піднесенню галузі. Серед них — відсутність джерел фінансування для інноваційного розвитку, загальна криза у країні, нехтування підготовкою висококваліфікованих кадрів та відсутність гармонізованих з міжнародними нормативних документів що регулюють виробництво та якість продукції. Незважаючи на це, щороку експортуються значні обсяги меду, що свідчить про значний потенціал галузі та визначає потребу розвитку бджільництва. Тому, аналіз проблем та пошук шляхів розвитку галузі бджільництва є актуальною проблематикою сучасної сільськогосподарської науки

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теоретичних та практичних основ раціонального ведення бджільництва досліджували Л. Бондарчук, В. Жаров, В. Корж, Л. Адамчук, А. Левандовська, В. Поліщук, Г. Приймак, А. Черкасова та ін.

Досить актуальним залишається питання, пов'язане з дослідженням ринків збуту продукції бджільництва. Не менш важливими в даній галузі є економічна ефективність її виробництва. Серед науковців, які приділили значну увагу даному дослідженню є праці С. Бугера, А. Букреєва, О. Христенко, С. Чехова, О. Яценко та ін. Широке коло питань, пов'язане з дослідженнями у сфері економічного напрямку висвітлено у працях В. Мазура, О. Томчук, Я. Іщенко, О. Добровольської.

Однак, незважаючи на велику кількість праць, присвячених вивченню галузі бджільництва, на сьогодення, під час освоєння прогресивних технологій не менш важливе значення має систематизація, облік та результативність діяльності підприємств бджільництва, що потребує подальшого дослідження, оскільки діюче законодавство у даній галузі не є досконалим і потребує удосконалення задля збільшення інвестицій та розвитку галузі. Передумовою вдосконалення організаційно-економічних аспектів за даними напрямами є здійснення аналітичної оцінки розвитку галузі бджільництва в Україні для розуміння проблем сучасного її стану.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження як внутрішнього, так і зовнішнього ринків реалізації продукції бджільництва, вплив та вимоги євроінтеграції на розвиток галузі бджільництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бджільництво в Україні — розвинена галузь сільського господарства, яка має довгу історію, що сягає доби Київської Русі [2]. На сьогодення, підприємства бджільництва у складі галузей сільського господарства, являє собою окрему галузь виробництва та має ресурс зайнятості більше 2 мільйона людей, що становить 400 тис. пасічників разом із членами своїх сімей. Тобто, фактично, це кожен сотий українець.

Сумарно, Україна виробляє понад 80 тис. тонн меду на рік, що є найвищим показником в Європі. Майже 57 тис тонн, або 80% всього ук-

раїнського меду експортується — переважно в ЄС (Європейський Союз). Адже не даремно, цю галузь вважають експортно-орієнтованою, яка має великий потенціал щодо освоєння нових ринків збуту всієї продукції бджільництва: меду, маточного молочка, прополісу, бджолиної отрути, квіткового пилку, тощо. Окрім цього, бджільництво також використовується для запилення сільськогосподарських рослин з метою підвищення врожайності [3, с. 6—7]. Але потенціал виробництва, виходячи з посівів медоутворюючих рослин до 140 000 тонн меду на рік, що вдвічі більше від поточних обсягів. Її вважають "аматорською галуззю", та разом з цим, це не заважає українському пасічнику наповнювати ринок продукцією — як внутрішній, так і зовнішній, чим забезпечує державі неабиякий валютний прибуток.

На сьогоднішньому етапі розвитку ринкової економіки, діяльність підприємств бджільництва відіграє велику роль в системі економіки нашої країни. Галузь працює на стику багатьох секторів, таких як: економіки, екології, ветеринарії, рослинництва, виробництво продуктів харчування, лісового господарства, виробництво обладнання і реманенту, фармація, медична практика, туризм, косметична, хімічна, легка промисловості, цивільна та оборонна промисловість, IT технології. Саме вони відображають досягнутий рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин [1, с. 23—27].

Україна нині, займає перше місце з виробництва меду серед країн Європи та третє місце серед всіх країн світу. Більшість українського меду виробляють у Вінницькій, Хмельницькій, Закарпатській, Житомирській, Київській, Полтавській, Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, та Кіровоградській областях. Внутрішній ринок меду оцінюють у 20—30 тисяч тонн на рік. Фактично у кожному регіоні України є не тільки "любителі" виробництва "солодкої продукції" але і підприємства-виробники, які експортують продукцію бджільництва в країни ЄС.

Який же вплив має євроінтеграція на галузь бджільництва в Україні? Передусім, Європейська інтеграція — це, складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав. Є одним із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку — посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері [4].

Якщо говорити мовою цифр та аналізуючи статистику минулих років по експорту цього "солодкого продукту", так, наприклад, ще в

Таблиця 1. Зовнішня торгівля бджолами за країнами світу, 2021 р.

Найменування	Одиниця виміру	Експорт		Імпорт	
		Кількість	Вартість, тис. дол. США	Кількість	Вартість, тис. дол. США
Азербайджан	кг	6868,8	61,1	-	-
Бельгія	кг	-	-	12233,2	170,4
Казахстан	кг	70,0	0,8	-	-
Канада	кг	82,7	91,1	-	-
Польща	кг	-	-	1872,0	26,4
Республіка Молдова	кг	17170,0	60,3	-	-
Російська Федерація	кг	143157,0	279,7	-	-
Словаччина	кг	-	-	21530,0	268,1
Туреччина	кг	-	-	2144,0	127,7
Узбекистан	кг	493,5	7,7	-	-
ВСЬОГО	кг	167842,0	500,7	37779,2	592,6

Джерело: сформовано за даними Держстату України [10].

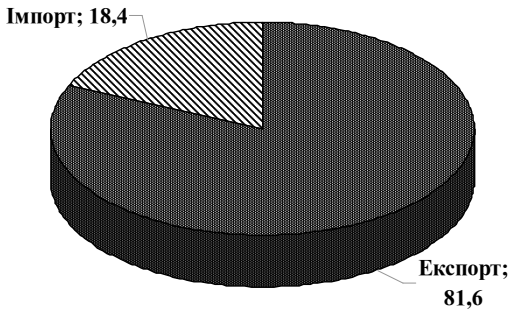

Рис. 1. Структура експорту та імпорту бджолами, 2021 р., т

Джерело: побудовано за даними Держстату України [10].

2012 році основна частка експорту українського меду (68%) припадала тільки на Російську Федерацію. Другим за величиною експортером продукту була Республіка Білорусь, на частку якої припадало 10% експорту українського меду. Іншими країнами експортерами, питома вага яких у експорті продукту коливалась від 3% до 6%, були: США, Польща, Чехія, Німеччина, Люксембург. Але вже на сьогоднішній період, лідером із закупівель українського меду є ЄС, країни якого купують більш ніж половину всього експорту. Починаючи із 2015 року, великого темпу наша країна набирає по експорту меду і вже нині, експорт здійснюється у 22 країни світу. Тобто за останні 10 років Україна збільшила експорт у 15 разів.

Отже, вважаємо за доцільне провести аналітичну оцінку в зовнішній торгівлі бджолами та однієї з видів продукції бджільництва — меду натурального за 2021 рік (табл. 1—2).

Отже, ми бачимо, що найбільшими країнами-експортерами бджіл є Російська Федерація (143,2 т), Республіка Молдова (17,2 т) та Азербайджан (6,9 т). Основними імпортерами є

Таблиця 2. Зовнішня торгівля меду натурального за країнами світу, 2021 р.

Найменування	Одиниця виміру	Експорт		Імпорт	
		Кількість	Вартість, тис. дол. США	Кількість	Вартість, тис. дол. США
Австралія	кг	432,0	1,9	-	-
Австрія	кг	492397,2	1249,3	-	-
Азербайджан	кг	16,0	0,1	-	-
Беліз	кг	1,0	0,0	-	-
Бельгія	кг	3789309,1	9689,5	-	-
Болгарія	кг	549956,7	1360,8	-	-
Британські віргінські острови	кг	3,5	0,0	-	-
Гонконг (Китай)	кг	12,5	0,1	-	-
Греція	кг	61,7	0,3	-	-
Грузія	кг	79,2	0,3	-	-
Данія	кг	1809946,0	4746,8	-	-
Естонія	кг	18958,6	25,6	-	-
Ізраїль	кг	184370,0	433,6	-	-
Індонезія	кг	95,0	0,1	-	-
Іспанія	кг	1417644,7	3710,4	-	-
Італія	кг	1668898,3	4651,3	-	-
Йорданія	кг	946,0	9,7	-	-
Канада	кг	122670,0	332,8	-	-
Катар	кг	35977,8	185,9	-	-
Кіпр	кг	106,9	0,6	-	-
Китай	кг	73,8	0,6	-	-
Комори	кг	0,8	0,0	-	-
Кувейт	кг	12322,5	71,6	-	-
Ліберія	кг	41,8	0,2	-	-
Ліван	кг	3002,4	6,8	-	-
Литва	кг	3538826,0	7800,8	-	-
Малаві	кг	41558,8	100,1	-	-
Мальта	кг	73,0	0,3	-	-
Маршаллові острови	кг	28,2	0,2	-	-
Невизначені країни	кг	2408,0	39,0	281,6	4,1
Нідерланди	кг	782119,1	2001,6	-	-
Німеччина	кг	10496208,6	25593,1	6,2	0,2
Норвегія	кг	60888,0	154,0	-	-
Об'єднані арабські емірати	кг	2447,7	13,2	-	-
Палау	кг	5,0	0,0	-	-
Панама	кг	25,2	0,1	-	-
Польща	кг	16937498,7	41796,3	19800,0	39,1
Республіка молдова	кг	2,4	0,0	-	-
Російська федерація	кг	0,8	0,0	-	-
Румунія	кг	1013525,4	2589,7	21240,0	93,5
Саудівська аравія	кг	7050,4	41,9	-	-
Сербія	кг	120933,0	306,6	-	-
Сингапур	кг	15,4	0,1	-	-
Словаччина	кг	1036900,0	2308,6	-	-
Сполучене королівство великої британії та північної ірландії	кг	804634,2	2164,1	-	-
Сша	кг	2915678,1	7415,8	-	-
Сьєрра-леоне	кг	3,5	0,0	-	-
Тайвань, провінція китаю	кг	37,4	0,1	-	-
Туреччина	кг	962840,8	1925,7	-	-
Угорщина	кг	1351721,5	3108,1	-	-
Франція	кг	3251540,1	8687,8	-	-
Хорватія	кг	122498,6	323,0	-	-
Чехія	кг	2381632,7	6177,5	-	-
Чорногорія	кг	2,1	0,0	-	-
Швейцарія	кг	161566,4	493,1	-	-
Японія	кг	1427875,2	3962,0	-	-
Всього	**кг**	**57527867,7**	**143481,5**	**41327,9**	**136,8**

Джерело: сформовано за даними Держстату України [10].

Бельгія, Словаччина, Туреччина та Польща. Структура експорту та імпорту бджолами представлена на рис. 1.

Як бачимо, в торгівлі бджолами експорт України становить 81,6%, імпорт — 18,4%. Проведемо оцінку зовнішньої торгівлі меду натурального за країнами світу у 2021 році (табл. 2).

Отже, згідно даних зовнішньої торгівлі найбільшими країнами-експортерами меду натурального є Польща (16937,5 т), Німеччина (10496,21 т), Бельгія (3789,31 т), Литва (3538,83 т), Франція (3251,54 т). З огляду на основний експорт натурального меду, імпорт нашою країною здійснюється зовсім мало. Основними імпортерами є Румунія (21,24 т), Польща (19,8 т), Невизначені країни (0,28 т), Німеччина (0,0062 т).

7 найбільших експортерів меду із 67 наявних в Україні, здійснюють поставки меду в інші країни світу. Починаючи з 2020 року, підприємства-виробники меду та продуктів бджільництва мають змогу експортувати свою продукцію до Королівства Саудівська Аравія за формою сертифіката, яка була погоджена між компетентними органами України та Королівством Саудівської Аравії [5]. Наразі до переліку ухвалених підприємств, які акредитовані для експорту меду та продуктів бджільництва до Королівства Саудівська Аравія увійшли такі підприємства:

— ТОВ "Сан Бі Україна" — Київська область;

— ФГ "Апіс Україна" — Київська область;

— ТОВ "Біхайв" — Черкаська область;

— ТОВ "Медовий край" — Рівненська область;

— ФОП "Косовська Л.В." — Рівненська область;

— ТОВ "Юбі" — Хмельницька область;

— ТОВ "СП Мед Поділля" — Вінницька область.

Так, у 2017-му році наша країна експортувала майже 68 тисяч тонн солодкого продукту на суму більше, ніж 130 мільйонів доларів. І це був, наш "медовий" рекорд. В 2018-му році показники по експорту дещо зменшились. Так за перші п'ять місяців 2018-го експорт меду склав майже 40 мільйонів доларів.

За підсумками 2019 року, Україна експортувала 55,6 тис. тонн меду на суму понад 100 млн дол, що на 12,7% перевищує показник 2018 року. А за 11 місяців 2020 року Україна показала рекордний обсяг експорту меду в 69,84 тис. тонн загальною вартістю 117,5 млн доларів. Таким чином, вже в 2020 році, Україна оновила трирічний рекорд з експорту меду, а в 2021 році продовжує залишатись лідером на світовому ринку цієї продукції з виробництвом меду в 57,5 тис.тонн (рис. 2).

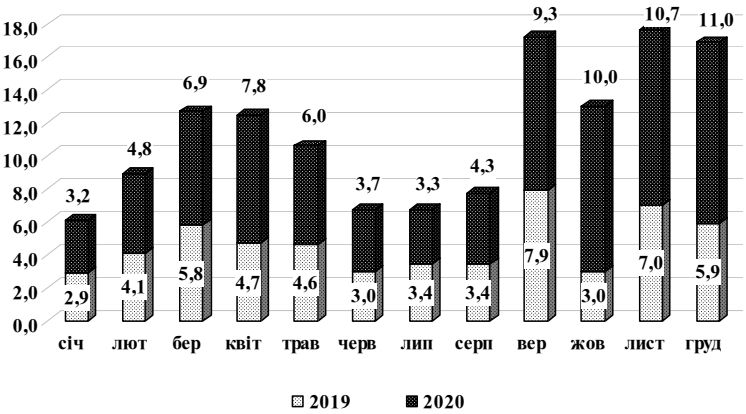

Рис. 2. Помісячна динаміка експорту меду за 2019—2020 роки, тис. тонн

Джерело: сформовано за даними [12].

За даними Державної служби статистики України, в минулому році поставки меду нашою країною виросли більш ніж на 45% у порівнянні з попереднім роком — до 80,8 тис. тонн, а валютна виручка збільшилася на 27% — до 139 млн $. (рис. 3).

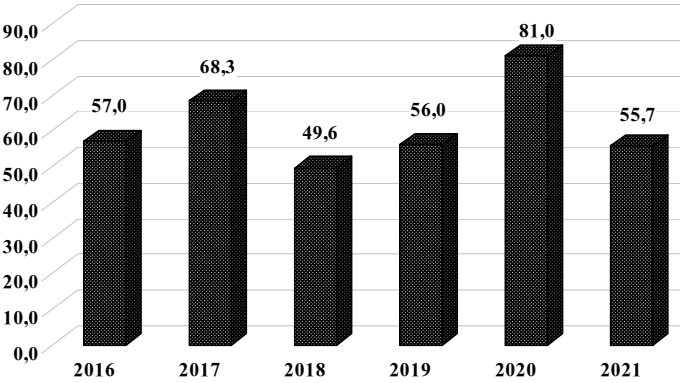

Рис. 3. Динаміка експорту меду Україною в країни ЄС протягом 2016—2021 р., тис. тонн

Джерело: сформовано за даними Держстату України [10].

Варто зазначити, що Україна стала топпостачальником меду в Європейський Союз: регіон закупив в нашій країні близько третини всього свого імпорту. Найбільшими трьома ринками збуту українського меду в минулому році стали: Польща, яка закупила в нашій країні 26% всіх поставок, Німеччина — з часткою 19%, США — 10%, до них доєднались: Бельгія — 10% та Литва — 6%. [7].

У рамках Угоди про асоціацію, Україна вже з кінця 2019 року запровадила європейські вимоги до меду. Що зміниться для бджолярів?

Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації Директиви Ради ЄС №110 від 2001 року щодо меду [8]. Вона не вплине на виробництво меду, але позначиться на його маркуванні і стосуватиметься більше сторони споживача. Відповідний наказ Міністерства аграрної політики внесе більше ясності для споживача та впевненості, в тому, який мед він буде купувати. Державні стандарти, які діють зараз, є добровільними. Вимоги, які встановить Міністерство, будуть обов'язковими для всіх виробників.

Завдяки введенню європейських вимог наші пасічники зможуть відразу формувати для себе більш широкий ринок збуту. Міністерство аграрної політики має встановити вимоги щодо термінології, маркування, і основних характеристик меду. Це стосується класифікації меду за походженням та способом виробництва, а також його складу.

Вимоги до меду майже не відрізняються від тих, які діють на сьогодні. Єдина відмінність — класифікація продукту за процесом виробництва. До існуючих у ДСТУ стільникового, центрифужного та пресованого буде додано фільтрований мед. Це той мед, з якого видаляється пилок. Тобто, зміна стосуватиметься лише пасічників, які хочуть продавати свій мед. Ці вимоги будуть однаковими як для внутрішнього ринку, так і для експорту".

Поняття "фільтрований мед" вводиться саме для того, щоб захистити споживачів від омани. Завдяки обов'язковим вимогам європейської Директиви покупець точно знатиме: якщо на банці написано "фільтрований мед", визначити, з яких видів рослин його було зібрано, неможливо. Також продукт не повинен містити антибіотиків.

Потрапляння антибіотиків до меду — не вина пасічників чи самих бджіл. Антибіотики потрапляють у мед через обробку полів хімікатами. Бджола працює на інстинктах — вона

Таблиця 3. Квоти на експорт товарів до ЄС у 2018—2021 р.

Назва продукції	Показники по квоті за 2018 рік	Показники по квоті за 2019 рік	Показники по квоті за 2020 рік	Показники по квоті за 2021 рік
	ВИЧЕРПАНІ КВОТИ ВПРОДОВЖ 2018-2021 РР.			
	Загальний обсяг тис. т	Загальний обсяг тис. т	Загальний обсяг тис. т	Загальний обсяг тис. т
	Обсяг використання квоти, %	Обсяг використання квоти, %	Обсяг використання квоти, %	Обсяг використання квоти, %
	Дата вичерпання квоти (дд. мм)	Дата вичерпання квоти (дд. мм)	Дата вичерпання квоти (дд. мм)	Дата вичерпання квоти (дд. мм)
Мед	5,4	5,6	5,8	6
	100%	100%	100%	100%
	03.01	03.01	03.01	04.01
Виноградний та яблучні соки	14	16	18	20
	100%	100%	100%	100%
	03.01	03.01	07.04	04.01
Оброблені томати	10	10	10	10
	100%	100%	100%	20,7%
	03.04	04.04	31.03	-
Оброблений крохмаль	1,4	1,6	1,8	2
	100%	100%	100%	1,1%
	12.11	13.05	16.06	-
Цукор	20,07	20,07	20,07	20,07
	85%	100%	100%	43,4%
	-	30.01	26.11	-
Ячмінна крупа і борошно	6,9	7,2	7,5	7,8
	99,9%	100%	100%	28%
	-	17.06	26.05	-
Крохмаль	10	10	10	10
	100%	100%	100%	10,8%
	-	27.12	28.12	-
Оброблена продукція із зернових	2	2	2	2
	40,1%	99.4%	100%	5,4%
	-	-	23.11	-
Солод та пшенична клейковина	7	7	7	7
	100%	90,3%	72,2%	0%
	28.03	-	-	-
	НЕВИЧЕРПАНІ КВОТИ ВПРОДОВЖ 2018-2021 РР.			
Овес	4	4	4	4
	36,5%	31	69,1%	3.7%
	-	-	-	-
Часник	0,5	0,5	0,5	0,5
	98,1%	78,6%	93,8%	2,8%
	-	-	-	-
Висівки, відходи та залишки	19	20	21	21
	43,2%	72,3%	87,7%	3,9%
	-	-	-	-
Оброблена продукція із цукру	2,4	2,6	2,8	3
	13,9%	16%	31,2%	0,6%
	-	-	-	-
Етанол	56,2	70,8	85,4	100
	10,4%	8,6%	29%	0,6%
	-	-	-	-
Оброблена продукція із молочних вершків	0,38	0,42	0,46	0,5
	4,2%	2,2%	19,5%	0%
	-	-	-	-
Цукрові сиропи	2	2	2	2
	0%	0,4%	0,2%	0,08%
	-	-	-	-
Продукція з обробленого молока	2	2	2	2
	22,1%	43,3%	25,7%	1,5%
	-	-	-	-
Цукрова кукурудза	1,5	1,5	1,5	1,5
	0,9%	1,5%	2%	1,3%
	-	-	-	-
Гриби	0,5	0,5	0,5	0,5
	0,03%	0%	0%	0%
	-	-	-	-
Оброблена продукція з масла	0,25	0,25	0,25	0,25
	0%	0%	0%	0%
	-	-	-	-
Сигари та цигарки	2,5	2,5	2,5	2,5
	0,01%	0,002%	0%	0%
	-	-	-	-
Баранина	1,8	1,95	2,1	2,25
	0%	0%	0%	0%
	-	-	-	-
Інші харчові продукти	2	2	2	2
	0,9%	3,2%	3,8%	0%
	-	-	-	-

Джерело: [13].

збирає мед і несе його у вулик, а чим кроплять рослини, ніхто бджолярів не інформує. Так, фермери пишуть оголошення, коли вони будуть окроплювати поля, але не можливо закрити бджіл на кілька днів у вулику. Хоча на сьогодні є багато нехімічних препаратів для обробки рослин, які не шкодять бджолам. При цьому, пасічники запилюють поля, тим самим на 30% збільшується урожай. Гарним прикладом відносин фермерів і бджолярів можна спостерігати у США. Фермери допомагають бджолярам і намагаються не окроплювати поля хімічними препаратами. І завдяки бджолам їхні прибутки зростають на мільйони доларів. В Україні такої культури у фермерів немає.

Запровадження європейських вимог сприятиме підвищенню якості меду на внутрішньому ринку. Буде створена система контролю за його безпечністю та якістю. Словом "мед" зможе називатися тільки той продукт, що відповідає усім вимогам якості. А процедура експорту меду до ЄС стане простішою.

У рамках Угоди про асоціацію з ЄС, а також договору про вільну торгівлю для України встановлені тарифні квоти, які дають змогу вітчизняним виробникам експортувати продукцію в країни Євросоюзу за пільговою або нульовою ставкою мита [6]. У разі використання всіх квот Україна все одно може поставляти продукцію, але тоді потрібно платити мито в повному обсязі. Так, за вже використаних квот ставка становить 17,3%.

За експортом меду Україна б'є рекорди. З боку країн Євросоюзу попит на український мед високий, свої квоти Україна використовує відразу на самому початку року.

Розміри квот за Угодою становлять — 5000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 6000 тонн/рік.

У 2018—2019 роках квоти на 5,4 тис. і 5,6 тис. тонн Україна ви-

користовувала вже на 3 січня. У минулому році квоту на безмитне ввезення збільшили до 5,8 тис. тонн і вже також на 3 січня вона була використана. На 2021-й квота була встановлена в розмірі 6 тис. тонн — на 4 січня вона була вичерпана [6]. Інформація щодо використання квот за 2018—2021 роки представлена в табл. 3.

Додаткові торговельні преференції ЄС для України: з 1 жовтня 2017 р. ЄС запровадив додаткові безмитні тарифні квоти на сільськогосподарську та харчову продукцію, яка користується найбільшим попитом в ЄС, терміном на 3 роки в рамках тимчасових додаткових торговельних преференцій ЄС для України — див. Регламент (ЄС) 2017/1566. [7]. Так, на мед зокрема, були збільшені безмитні квоти, що становлять + 2 500 т в рік; ячмінна крупа, оброблене зерно та борошно (+ 7 800 т); оброблені томати (+ 3 000 т); виноградний сік (+ 500 т); овес (+ 4 000 т); кукурудза, кукурудзяне борошно та гранули (+ 625 000 т); пшениця м'яка, пшеничне борошно та гранули (+ 65 000 т); ячмінь, ячмінне борошно та гранули (+ 325 000 т). Більшість додаткових безмитних квот почали діяти з 1 жовтня 2017 р. ЄС, крім квот на пшеницю, кукурудзу та ячмінь, які використовуються з 1 січня 2018 р.

Очевидно, що поточний об'єм квоти не задовольняє як попит Європи, так і можливості української медової індустрії. Отже, наступні переговори Україна-ЄС мають бути націлені на збільшення як безмитної квоти, так і зниження митних тарифів. Як приклад, може бути використана модель співпраці між ЄС та Мексикою, для якої преференційна квота становить — 30 тис. т зі ставкою 8,6% [11]. Оновлення угоди про Асоціацію між ЄС та Україною може надати новий поштовх для розвитку української медової індустрії, посилити позиції України на ринку ЄС та знизити залежність від поставок китайського меду, який наразі формує близько 40% від сукупних поставок меду в цьому напрямку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, згідно вищевказаних даних наша країна, по експорту меду зробила великий "прорив", тим самим зміцнила свої позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При цьому, ми займаємо позиції трійки лідерів з 24-ї сходинки.

Незважаючи на абсолютні рекорди, фізичні обсяги поставок значно зросли, а ось валютна виручка в перерахунку на тонну меду скоротилася. Так що в 2020 році українські пасічники хоч і продали більше меду, але за нижчою ціною. А рекорд експорту меду, який був зафіксований в минулому році, пояснюється декількома факторами. Це, підвищений попит на мед українського походження з боку ЄС через неврожай, який спостерігався в ряді країн Європи, несприятливі погодні умови, на основі чого, на 40% знизився неврожай в країнах ЄС, а також невизначеність з подальшим розвитком пандемії коронавіруса — відповідно, як результат, можна стверджувати, що, країни-експортери робили запаси продукту на весь сезон 2020/21 роки.

Щодо запровадження європейських вимог, то варто зазначити, що це сприятиме якості меду на внутрішньому ринку і як наслідок дасть можливість реалізовувати продукції бджільництва не тільки в країнах Євросоюзу, а й по всьому світі. Також буде створена система контролю за його безпечністю та якістю. Словом "мед" зможе називатися тільки той продукт, що відповідає усім вимогам якості, а процедура експорту меду до ЄС стане простішою, що сприятиме створенню власного Українського "солодкого" бренду.

Література:

1. Добровольська О.В. Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2007. № 18. С. 23—27, с. 20—21.

2. Бджільництво в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 18.02.2022 р.).

3. Приймак Г. М. Бджільництво: запитання та відповіді. Київ, 2003. 600 с.

4. Значення Європейська інтеграція. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 24.03.2022 р.).

5. В Україні 7 виробників меду отримали дозвіл на експорт до Саудівської Аравії. Аграрне інформаційне агентство. URL: https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-7-virobnikiv-medu-otrimali-dozvil-na-eksport-do-saudivskoi-aravii (дата звернення: 16.03.2022 р.).

6. Квоти на експорт в ЄС: як швидко Україна використовувала в 2018—2020 роках. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/01/29/infografika/ekonomika/kvoty-eksport-yes-yak-shvydko-ukrayina-vykorystovuvala-2018-2020-rokax (дата звернення: 12.04.2022 р.).

7. Україна продовжує залишатися лідером на світовому ринку меду. Аграрне інформаційне агентство. URL: https://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-prodovzue-zalisatisa-

liderom-na-svitovomu-rinku-medu (дата звернення: 28.04.2022 р.).

8. Директиви Ради ЄС №110 від 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-01#Text (дата звернення: 18.03.2022 р.).

9. Офіційний журнал Європейського Союзу L 254/1. Регламент (ЄС) 2017/1566. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ%3AL%3A2017%3A254%3AFULL&from=EN (дата звернення: 26.04.2022 р.).

10. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 01.05.2022 р.).

11. Переговори Україна-ЄС мають бути націлені на збільшення безмитних квот на поставки меду. Аграрне інформаційне агентство. URL: https://agravery.com/uk/posts/show/peregovori-ukraina-es-maut-buti-nacileni-na-zbilsenna-bezmitnih-kvot-na-postavki-medu-ekspert (дата звернення: 27.03.2022 р.).

12. Відкрите інтерв'ю національної консультантки Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО). URL: https://vgoru.org/post/rekordnij-eksport-ukrayinskogo-medu-infografika (дата звернення: 07.04.2022 р.).

13. Дані Мінекономрозвитку торгівлі та сільського господарства офіційного веб-порталу Єврокомісії та інших відкритих джерел інформації. URL: ttps://www.slovoidilo.ua/2021/01/29/infografika/ekonomika/kvoty-eksport-yes-yak-shvydko-ukrayina-vykorystovuvala-2018-2020-rokax (дата звернення: 26.04.2022 р.).

14. Гребенюк В. Про вентиляцію бджолиних гнізд. Український пасічник. 2012. №1.

References:

1. Dobrovol's'ka, O.V. (2007), "Classification of factors influencing the economic sustainability of enterprises", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 18, pp. 23-27.

2. wikipedia (2022), "Beekeeping in Ukraine", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki (Accessed 18.02.2022).

3. Pryjmak, H.M. (2003), Bdzhil'nytstvo: zapytannia ta vidpovidi [Beekeeping: questions and answers], Kyiv, Ukraine.

4. wikipedia (2022), "Meaning of European integration", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki (Accessed 24.03.2022).

5. Ahrarne informatsijne ahentstvo (2020), "In Ukraine, 7 honey producers received permission to export to Saudi Arabia", available at: https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-7-virobnikiv-medu-otrimali-dozvil-na-eksport-do-saudivskoi-aravii (Accessed 16.03.2022).

6. Slovo i dilo. Analitychnyj portal (2021), "Quotas for exports to the EU: how quickly Ukraine used them in 2018-2020", available at: https://www.slovoidilo.ua/2021/01/29/infografika/ekonomika/kvoty-eksport-yes-yak-shvydko-ukrayina-vykorystovuvala-2018-2020-rokax (Accessed 12.04.2022).

7. Ahrarne informatsijne ahentstvo (2021), "Ukraine continues to be a leader in the global honey market", available at: https://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-prodovzue-zalisatisa-liderom-na-svitovomu-rinku-medu (Accessed 28.04.2022).

8. European Union (2001), "EU Council Directive", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-01#Text (Accessed 18.03.2022).

9. Official Journalof the European Union (2017), "On the introduction of temporary autonomous trade measures for Ukraine supplementing the trade concessions available under the Association Agreement", available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ%3AL%3A2017%3A254%3AFULL&from=EN (Accessed 26.04.2022).

10. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Commodity structure of foreign trade of Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 01.05.2022).

11. Ahrarne informatsijne ahentstvo (2020), "Ukraine-EU negotiations should be aimed at increasing duty-free quotas for honey supplies", available at: https://agravery.com/uk/posts/show/peregovori-ukraina-es-maut-buti-nacileni-na-zbilsenna-bezmitnih-kvot-na-postavki-medu-ekspert (Accessed 27.03.2022).

12. vgoru (2020), "Open interview of the national consultant of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)", available at: https://vgoru.org/post/rekordnij-eksport-ukrayinskogo-medu-infografika (Accessed 07.04.2022).

13. (2021), "Data of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of the official web portal of the European Commission and other open sources of information", available at: ttps://www.slovoidilo.ua/2021/01/29/infografika/ekonomika/kvoty-eksport-yes-yak-shvydko-ukrayina-vykorystovuvala-2018-2020-rokax (Accessed 26.04.2022).

14. Hrebeniuk, V. (2012), "About ventilation of bee nests", Ukrains'kyj pasichnyk, vol. 1.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2022 р.

УДК 658.5:005.21

О. М. Таран-Лала,
д. е. н., доцент, професор кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-7045-5129
М. З. Сафаров,
бакалаврант кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6132-3039

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.29

ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

O. Taran-Lala,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor
of the Department of Entrepreneurship and Law, Poltava State Agrarian University
M. Safarov,
Bachelor of the Department of Management I.A. Markina, Poltava State Agrarian University

SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS OF SRATEGIC MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Стаття присвячена обгрунтуванню фундаментальних положень, наукових розробок щодо змістовних характеристик стратегічного управління підприємством. Розглянуто основні визначення поняття "стратегія" та на основі синтезу теоретичного обгрунтування систематизовано тлумачення стратегії. Визначено види стратегій (запланована стратегія, нездійснена стратегія, свідома стратегія, виникаюча стратегія реалізована стратегія), які формуються на основі узагальненої, неповної та недостатньо точної інформації. Подано характеристику підходів до розробки стратегії із зазначенням загальновідомих шкіл стратегічного управління та трактування елементів стратегічного управління на основі визначення еволюції розвитку концепцій стратегічного управління. Пояснено, з точки зору концепції стратегічного управління, переваги стратегічно орієнтованих підприємств та обгрунтовано їх практичну реалізацію. Визначено змістовну характеристику стратегічного управління як основи конкурентного існування в довгостроковій перспективі.

The article is devoted to the substantiation of fundamental provisions, scientific developments on the substantive characteristics of strategic management of the enterprise.

The basic definitions of "strategy" are considered and based on the analysis of these definitions of "strategy" it is concluded that strategy is a tool and way to achieve goals that it sets for itself, and alternatives, guided by their own considerations in their policy, a kind of approach. plan, leadership, landmark or direction of development, from the present to the future, the principle of behavior or adherence to a certain pattern of behavior, positioning, ie the location of certain products in competitive markets, good technique, special "maneuver" introduced to outwit an opponent or competitor, long-term course of the enterprise.

Types of strategies (planned strategy, unfulfilled strategy, conscious strategy, emerging strategy implemented strategy) are identified, which are formed on the basis of generalized, incomplete and inaccurate information and should be constantly clarified in the process, which should be facilitated by well-adjusted feedback.

The characteristics of approaches to strategy development with the indication of well-known schools of strategic management and interpretation of elements of strategic management on the basis of definition of evolution of development of concepts of strategic management are given. Strategies for these approaches are tools for achieving goals, and the implementation of strategies requires that the whole enterprise work in a strategic mode.

From the point of view of the concept of strategic management, the advantages of strategically oriented enterprises are explained and their practical implementation is substantiated. According to the concept of strategic management, the analysis of the external and internal environment is a necessary element in determining the mission and objectives of the enterprise.

The substantive characteristics of strategic management are determined. Strategic management is the implementation of a concept that combines focused, systematic, situational and integrated approaches to the enterprise, which allows you to set development goals, compare them with existing opportunities and align with the latter, developing and implementing a strategy system.

Ключові слова: стратегія, стратегічне управління, школи стратегічного управління, стратегічне управління підприємством, концепція стратегічного управління.

Key words: strategy, strategic management, schools of strategic management, strategic management of the enterprise, the concept of strategic management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкової економіки кожному підприємству важливо створювати, підтримувати та зміцнювати конкурентні позиції в довгостроковій перспективі, що неможливо без удосконалення системи стратегічного управління. Питанням удосконалення стратегічного управління підприємством визначення його впливу на результати діяльності підприємства у світовій та вітчизняній економічній літературі приділяється значна увага, але це стосується переважно теоретичних положень науки управління в цілому та стратегічного управління зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вивчення економічної літератури, наявних методичних розробок та рекомендацій щодо стратегічного управління показує, що недостатньо уваги приділяється питанням обгрунтування основ розробки стратегії підприємства в сучасних умовах динамічного розвитку ринкової економіки, підготовки необхідної інформації і встановлення тенденцій у зовнішньому середовищі підприємства. Ці запитання є описовими та їх детальне вирішення, що сприяє більш точному встановленню стратегічних орієнтирів, можливе в рамках стратегічної діагностики підприємства.

Нині існує великий інтерес до стратегічного управління, як з боку практиків, так і з боку багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених [1—6, 10—12 та ін.]. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що на сьогоднішній день проблема удосконалення стратегічного управління підприємством ще недостатньо розкрита, тому дослідження даного питання є актуальним на сьогодні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою дослідження є обгрунтування фундаментальних положень, наукових розробок щодо змістовних характеристик стратегічного управління підприємством.

Основні результати дослідження. На основі результатів, які було отримано в авторських роботах [7—9], висвітлимо змістовні характеристики стратегічного управління підприємством з позицій висвітлення основних аспектів стратегії та стратегічного управління.

За останні роки багато написано про стратегію та стратегічне управління. У світовій літературі з теорії управління стратегічна діяльність визнається окремим перспективним предметом дослідження. Проте в Україні теорія і практика стратегічної діяльності та управління нею ще не зайняли належного місця. Думки більшості керівників бізнесу щодо необхідності розробки та застосування стратегічного управління на вітчизняних підприємствах варіюються від невміння використовувати досвід іноземних корпорацій на українських підприємствах до дуже обережного припущення, що певні прийоми стратегічного управління можуть бути запроваджені найближчим часом. Отже, мова йде про дуже песимістичне ставлення до цього питання.

Ідеї стратегічного управління поступово поширюються через літературу, семінари та конференції, елементи якого починають освоюватися деякими підприємствами. Проте знання стратегічного управління ще не в повній мірі застосовувалися на практиці. А головна причина — невміння менеджерів мислити й керувати стратегічно. Натомість багато часу витрачається на пошуки шляхів виходу з скрутного становища підприємства.

Звичайно, будь-якому підприємству, яке претендує на успіх, необхідна стратегія, щоб визначити напрям свого розвитку. Тому вибір стратегії означає, що з усіх можливих шляхів розвитку та способів дій, які відкриваються перед підприємством, воно обирає певний напрям. Грамотно розроблена стратегія є основою підвищення конкурентоспроможності підприємства, міцної конкурентної позиції та формування такого підприємства, яке, покращуючи структуру управління та підвищуючи організаційну культуру, могло б успішно функціонувати в жорстких ринкових умовах.

Сьогодні в економічній сфері діяльності під стратегією зазвичай розуміють довгострокові плани керівництва підприємства, спрямовані на зміцнення його позицій, задоволення споживачів і досягнення довгострокових цілей. Проаналізуємо відомі визначення стратегії в хронологічному порядку (табл. 1).

Таблиця 1. Визначення поняття "стратегія"

Визначення	Автор
Стратегія як спосіб реакції на зовнішні можливості та загрози, внутрішні сильні та слабкі сторони	Ю Вдовиченко [1]
Стратегія як засіб розвитку ключових конкурентних переваг підприємства	З. Галушка [2]
Стратегія як спосіб встановлення цілей для корпоративного, ділового та функціонального рівнів	В. Добош [3]
Стратегія як засіб визначення конкурентних цілей підприємства	І. Ігнатьєва [4]
Стратегія як всебічний комплексний план, призначений для того, щоб забезпечити здійснення місії підприємства та досягнення її цілей	М. Мескон [5]
Стратегія як послідовна, узгоджена та інтегрована структура управлінських рішень	Г. Мінцберг [6]
Стратегія визначає напрям, яким рухається підприємство, виконуючи поставлені завдання	П. Дойль [7]
Стратегія як набір дій та підходів щодо досягнення заданих показників діяльності	А. Томпсон [10]
Стратегія як засіб встановлення довгострокових цілей підприємства, програми її дій та пріоритетних напрямів розміщення ресурсів	Н. Шашло [11]
Стратегія підприємства - це розрахована на перспективу система заходів, що забезпечує досягнення конкретних накреслених компанією цілей	З. Шершньова [12]

Виходячи з аналізу зазначених визначень поняття "стратегія" можна підсумувати, що стратегія — це інструмент і спосіб досягнення цілей, які вона визначає для себе, і альтернативні варіанти, керуючись власними міркуваннями в рамках своєї політики, своєрідним підходом, планом, лідерством, орієнтиром або напрямком розвитку, шляхом від сьогодення на майбутнє, принцип поведінки або дотримання певної моделі поведінки, позиціонування, тобто розташування певних товарів на конкурентних ринках, вдала техніка, особливий "маневр", який вводиться з метою перехитрити опонента чи конкурента, довгостроковий хід підприємства.

Проте стратегії потрібно не тільки формулювати, а й формувати, тобто в реальних умовах доцільно вміло поєднувати стратегії, які проілюстровані на рис. 1. Тобто деяке поєднання продуманої та нової стратегії реалізується на практиці. Слід також враховувати, що вона формується на основі узагальненої, неповної та недостатньо точної інформації, і має постійно уточнюватися в процесі діяльності, чому має сприяти добре налаштований зворотний зв'язок.

Щодо стратегічного управління, то для сучасних підприємств останні кілька років були критичними щодо важко передбачуваної динаміки ринку, багатьох нових політичних рішень та законодавства, танення внутрішніх ресурсів та зростання агресивності зовнішнього середовища, особливо у фінансовому секторі. У цих умовах велике значення надається успішному застосуванню в практиці підприємств ідей і технологій стратегічного управління розвитком підприємства.

Дослідження еволюції розвитку концепцій стратегічного управління в різних країнах дає підстави говорити про існування різних підходів до розробки стратегії та неоднозначність трактування елементів стратегічного управління (табл. 2).

Таким чином, виходячи з табл. 2, зазначимо, що кожна школа орієнтується на певні моделі та методи розробки стратегії, але практика використання стратегічного управління доводить, що, з одного боку, немає єдиного "іде-

Рис. 1. Свідомі та виникаючі стратегії

Джерело: [2; 12].

Таблиця 2. Характеристика підходів до розробки стратегій

Назва підходу	Час виникнення	Характеристики методів розробки стратегій	Критичні зауваження
Школа дизайну	1960-ті роки	Процес формування стратегії як процес осмислення намірів	Нехтування можливістю освоїти інструменти стратегічного управління; структура розробляється після стратегії (стратегії не відрізняються); втрата гнучкості у відповідь на зміни; відокремлення процесу мислення від практичної діяльності
Школа планування	1970-ті роки	Процес формування стратегії як формального процесу	Домінуюча ідея керованості, стабільності середовища; спроба адаптувати середовище до своїх потреб за допомогою формальних інструментів; нехтування людським фактором; бюрократизація стратегій розробки та реалізації стратегій
Школа позиціювання	1980-ті роки	Процес формування стратегії як аналітичного процесу	Орієнтація на кількісні оцінки, розрахунки «ринкових показників»; звуження підходу до розробки стратегії (орієнтація на конкретний сегмент ринку); визначення стратегії як жорсткого курсу поведінки організації на ринку; орієнтація на стереотипну поведінку, визначену стандартними висновками щодо реалізації ринкових стратегій
Школа підприємництва	1990-ті роки	Процес формування стратегії як процесу передбачення	Зведення стратегії до процесу реалізації поглядів (інтуїцій) підприємця; значний вплив особистих якостей підприємця на зміст стратегії; домінування «культури залежності» та підпорядкування їй працівників під час реалізації стратегій; нехтування формальними процедурами; розробка та реалізація стратегій
Школа навчання	Відбувався розвиток протягом 20 років	Процес формування стратегії як процесу розвитку	Акцент на децентралізованому самостійному вивченні кожного організаційного елемента системи; провідна ідея: стратегії виникають в результаті самонавчання, тому формальні процедури розробки стратегій не потрібні; стратегічний «дрифт» на події; можливості не отримати стратегії або отримати необґрунтовані стратегії; великі витрати часу, грошей на сумнівні результати
Школа влади		Процес формування стратегії як процесу ведення переговорів	Розробка стратегії не обмежується використанням влади в переговорному процесі; надзвичайно висока роль альянсів, які орієнтовані на найвищі рівні ієрархії управління; можливість блокування стратегічних змін окремими зацікавленими сторонами; намагання врахувати в стратегії всі (навіть взаємовиключні) ідеї стратегічного розвитку, нездатність відповідати критеріям ефективності
Школа культури		Процес формування стратегії як колективного процесу	Концептуальна невизначеність, декларативність; домінування ідей підтримки «статус-кво», орієнтація на інтереси персоналу, визнання опору змінам невід'ємним правом; будь-яка стратегічна перевага інтерпретується як унікальність підприємства; конкретне використання «теорії ресурсної бази»
Школа зовнішнього середовища		Процес формування стратегії як реактивного процесу	Імператив зовнішнього середовища під час розробки стратегій; нехтування інтересами підприємства як організаційної цілісності; домінування абстрактних, нечітких стратегій; можливість затримки реакцій у разі комплексних методів аналізу та прогнозування навколишнього середовища
Школа конфігурації		Процес формування стратегії як процесу трансформації	Орієнтація на ідеальні типи підприємств та їх складові без урахування специфічних особливостей підприємств та їх середовища; бажаний тип вибору стратегії: «або-або»; нехтування складними взаємовідносинами між підприємствами та навколишнім середовищем

Джерело: [2; 6; 12].

ального" підходу, а з іншого — є елементи, якими користуються всі автори.

Початковою ідеєю, що відображає сутність концепції стратегічного управління, є ідея про необхідність врахування взаємозв'язку і взаємодії зовнішнього і внутрішнього середовища при визначенні цілей підприємства. Стратегії в даному випадку виступають інструментами досягнення цілей, а для реалізації стратегій необхідно, щоб все підприємство працювало в стратегічному режимі. Виходячи з цього, можна дати визначення стратегічного управління, яке найбільш повно розкриває сутність поняття стратегічного управління.

Отже, стратегічне управління — це реалізація концепції, що поєднує цілеспрямований, системний, ситуативний та комплексний підходи до підприємства, що дозволяє поставити цілі розвитку, порівняти їх з наявними

можливостями та привести у відповідність з останніми, розробивши та впровадивши систему стратегії. Відповідно до концепції стратегічного управління, аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища є необхідним елементом у визначенні місії та цілей підприємства. Стратегії в цьому випадку виступають інструментами досягнення цілей, а для успішної реалізації обраного стратегічного набору необхідно, щоб підприємство функціонувало відповідно до обраної концепції управління [2].

Реалізація концепції стратегічного управління підприємством можлива лише тоді, коли підприємство стратегічно орієнтоване. До переваг стратегічно орієнтованих підприємств можна віднести [12]:

мінімізація негативних наслідків змін, що відбуваються, а також факторів "майбутньої невизначеності";

вміння враховувати об'єктивні, тобто зовнішні та внутрішні фактори, що формують зміни, зосередитися на вивченні цих факторів; формувати відповідні інформаційні банки;

можливість отримати необхідну базу для прийняття стратегічних і тактичних рішень;

полегшити роботу із забезпечення довгострокової та короткострокової ефективності та рентабельності;

можливість зробити підприємство більш керованим, оскільки при наявності системи стратегічних планів можна порівняти досягнуті результати з поставленими цілями, зазначеними у вигляді планових завдань;

можливість створення системи стимулювання розвитку гнучкості та адаптивності підприємства та його окремих підсистем до змін;

забезпечення динамічних змін за рахунок прискорення практичних дій щодо реалізації стратегічних планів на основі відповідної системи регулювання, контролю та аналізу;

створення виробничого потенціалу та систем зовнішніх зв'язків, які сприйнятливі до змін і дозволяють досягти майбутніх цілей.

Таким чином, реалізація зазначених принципів дасть змогу побудувати обгрунтовану послідовність дій щодо реалізації концепції та формування системи стратегічного управління. Різні підходи до побудови системи стратегічного управління вимагають чіткого уявлення про переваги цього явища в діяльності окремих підприємств, що в цілому можна сформулювати через мету стратегічного управління. А грамотно розроблену стратегію можна використовувати протягом кількох років, вимагаючи лише незначних змін для адаптації до нових умов.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки розгляду змістовної характеристики стратегічного управління на підприємстві, можна стверджувати, що єдиного простого визначення стратегії не існує. Правильне визначення та реалізація стратегії дає змогу визначити основні напрями та шляхи досягнення цілей зміцнення, зростання та забезпечення виживання підприємства в довгостроковій перспективі на основі зосередження зусиль на певних пріоритетах. Стратегія є способом налагодження взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем, є основою для розробки стратегічних планів, проектів і програм, які є системною характеристикою напрямів та інструментів розвитку підприємства, які є інструментом міжфункціональної інтеграції діяльності підприємства, способом досягнення синергії, які є основою формування та здійснення змін в організаційній структурі підприємства, які є основним змістовим елементом діяльності старшого управлінський персонал, фактор стабілізації відносин на підприємстві. Стратегія дає можливість налагодити ефективну мотивацію, облік, контроль та аналіз, виступаючи еталоном, що визначає успішний розвиток і дає змогу оцінити досягнуті результати.

Метою стратегічного управління є побудова динамічної системи, яка дозволяє своєчасно визначати місію, цілі та стратегію, розробляти та реалізовувати систему планів як інструментів реалізації стратегічних орієнтирів удосконалення підприємства та його окремих підсистем, що є основою конкурентного існування в довгостроковій перспективі. Отже, стратегічно орієнтоване підприємство — це підприємство, де стратегічне мислення є основою, фундаментальною установкою у діяльності персоналу підприємства та вищого керівництва, де існує система стратегічного управління; застосовується процес раціонального стратегічного планування, що дасть змогу розробити та використовувати цілісну систему стратегічних планів, а поточна, щоденна діяльність буде підпорядкована досягненню стратегічних орієнтирів.

Таким чином відзначимо, що результати вищезазначених наукових досліджень сприятимуть удосконаленню стратегічного управління підприємством та подальшому розвитку сучасної методології управління.

Література:

1. Вдовиченко Ю.В. Особливості використання стратегій економічної діяльності міжнародним бізнесом. Ефективна економіка. 2010. №11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=390 (дата звернення: 15.04.2022).

2. Галушка З.І. Стратегічний менеджмент: посібник. Чернівці: Чернігів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2006. 247 с.

3. Добош В.В. Інституціональні аспекти стратегічного управління. Науковий вісник Ужгородського університету. Збірник наукових праць. 2019. № 28. С. 45—55.

4. Ігнатьєва І.А. Методологічні аспекти управління стратегічним потенціалом підприємства. Проблеми науки. 2005. № 1. С. 8—12.

5. Мескон М. Основы менеджмента. Москва: Вильямс, 2009. 672 с.

6. Минцберг Г. Школы стратегии: стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегии менеджмента. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 300 с.

7. Орлова-Курилова О., Таран-Лала О., Завгородня Є., Білик О. Ефективна інноваційна політика стратегій менеджменту підприємницької активності на основі модернізації промисловості в соціальному й екологічному вимірі. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Економічні науки. 2021. № 3. С. 39—46.

8. Орлова-Курилова О.В., Таран-Лала О.М., Петченко М.В., Мартинов В.В. Модель управління інноваційним підприємництвом у контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії Covid-19, діджиталізації та сталого розвитку. Агросвіт. 2021. № 21—22. С. 27—34.

9. Таран-Лала О.М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016. 332 с.

10. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. Москва: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2007. 576 с.

11. Шашло Н.В. Стратегічне управління діяльністю підприємства за умови виходу на зовнішні ринки. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Науковий журнал. 2021. № 13. С. 15—21.

12. Шершньова З.Е. Стратегічне управління: підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 699 с.

References:

1. Vdovychenko, Yu.V. (2010), "Features of using economic strategies of international business", Efektyvna ekonomika, vol. 11, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=390 (Accessed 15 March 2022).

2. Halushka, Z.I. (2006), Stratehichnyy menedzhment: posibnyk [Strategic Management: a textbook], ChNU, Chernivtsi, Ukraine.

3. Dobosh, V.V. (2019), "Institutional aspects of strategic management. Scientific Bulletin of Uzhgorod University", Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Zbirnyk naukovykh prats', vol. 28, pp. 45—55.

4. Ihnat'yeva, I.A. (2005), "Methodological aspects of managing the strategic potential of the enterprise", Problemy nauky, vol. 1, pp. 8—12.

5. Meskon, M. Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management]. Vyl'yams, Moskva, Russia.

6. Myntsberh H. (2000), Shkoly strategiy [School of strategies], Peter, St.Petersburg, Russia

7. Orlova-Kurylova, O., Taran-Lala, O., Zavhorodnya, Ye. and Bilyk, O. (2021), "Effective innovation policy of business management strategies based on the modernization of industry in the social and environmental dimensions", Visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho. Seriya: Ekonomichni nauky, vol. 3, pp. 39—46.

8. Orlova-Kurylova, O.V., Taran-Lala, O.M., Petchenko, M.V., Martynov, V.V. (2021), "The model of innovative entrepreneurship management in the context of strategies of logistics and financial infrastructure of the national economy in the context of the Covid-19 pandemic, digitalization and sustainable development", Ahrosvit, vol. 21—22, pp. 27—34.

9. Taran-Lala, O.M. (2016), Funktsionuvannya sotsial'no-ekonomichnykh system: teoriya ta praktyka: monohrafiya [Functioning of socio-economic systems: theory and practice: monograph], PUET, Poltava, Ukraine.

10. Tompson, A.A. (2007), Strategicheskiy me, nedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza [Strategic management: concepts and situations for analysis], Williams Publishing House, Moscow, Russia.

11. Shashlo, N.V. (2021), "Strategic management of the enterprise in terms of entering foreign markets", Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu ekonomiky i torhivli imeni Mykhayla Tuhan-Baranovs'koho. Naukovyy zhurnal, vol. 13, pp. 15—21.

12. Shershn'ova, Z.E. (2004), Stratehichne upravlinnya: pidruchnyk [Strategic management: a textbook], KNEU, Kyyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2022 р.

УДК 330.16.01:631.115.11:338.22(1-22)

С. О. Нікітченко,
к. е. н., доцент організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0003-1940-4788

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.35

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ, ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ

S. Nikitchenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THEORETICAL BASES OF FORMATION OF ECONOMIC BEHAVIOR OF PEASANT FARMS, AS A BASIS OF DEVELOPMENT OF BUSINESS IN THE COUNTRYSIDE

Стаття присвячена розгляду теоретичних основ формування економічної поведінки селянських господарств, як основи розвитку підприємництва на селі.

Доведено, що на протязі тривалого часу проблема поведінки селянських господарств, як інституту та суб'єкта економіки, а також його роль у змінах, що відбуваються у суспільстві, економістами недооцінювалася. З різних причин саме домогосподарство є одним із найменш вивчених економічних агентів. Частково це пояснюється міждисциплінарним статусом даного інституту як об'єкта дослідження та неможливістю чіткого розмежування підходів до його вивчення. Селянське господарство представлено безліччю історичних моделей, притаманних різних типів економічних систем; його функції, роль, економічний статус та значення у системі суспільного виробництва змінювалися, зберігаючи деякі спільні риси.

Як суб'єкт господарювання, селянське господарство функціонують на ринках праці, споживчих благ і фінансових ринках та в інших сферах економіки; їх економічна поведінка та функції сприяють формуванню виробничого та економічного потенціалу, визначають темпи економічного зростання, впливають на результати економічних та соціальних реформ, що проводяться. У той самий час моделям поведінки притаманні динамізм, схильність до впливу змін різних соціально-економічних чинників, зокрема, кризових явищ, у зв'язку з ніж у трансформаційної економіці по-новому визначаються їх природа та функції як економічного суб'єкта.

Встановлено, що на функціонування селянських господарств чинить вплив зовнішнє середовище, а кінцевий продукт їх господарської діяльності має соціальне значення, зокрема: рівень заробітної плати, коливання цін на сільськогосподарську продукцію, продовольство, вхідні матеріальні ресурси, необхідні для їх виробництва, та ринкова вартість землі в умовах функціонування такого ринку.

Деталізований аналіз моделей поведінки селянських господарств свідчить, що вони різняться за трьома основними показниками: переліком складових, які враховуються при побудові моделі поведінки; інформаційною складовою; набором зовнішніх чинників, які впливають на їхню поведінку.

Вважаємо, що багатоваріантність моделей поведінки селянських господарств забезпечується правильним розумінням умов доцільності їх застосування. Якщо теорія не ототожнюється з істиною, а моделі розглядаються лише як можливий варіант інтерпретації та формалізації, у практичній діяльності спостерігається значна кількість фактів діяльності фермерських господарств. Необхідно зазначити, що при застосуванні чітко визначених обмежень, за яких ця теорія діє, такий підхід дає можливість використовувати її в ситуаціях, які не відповідають вихідним умовам запропонованих моделей.

Використання маржиналістського інструментарію для пояснення поведінки некапіталістичних форм господарювання — селянських господарств, на нашу думку, демонструє, що можлива нереалістичність базових постулатів теорії не є перешкодою щодо її застосування. Невідповідність умов моделі та досліджуваної системи може бути успішно нівельована в даному випадку шляхом введенням додаткових чинників, що діють як зовнішній обмежувач або ж як додатковий внутрішній елемент (додаткова мотиваційна функція).

The article is devoted to the consideration of the theoretical foundations of the formation of economic behavior of peasant farms as the basis for the development of entrepreneurship in the village.

For a long time, economists have underestimated the problem of the behavior of peasant farms as an institution and subject of the economy, as well as its role in changes in society. The household is one of the least studied economic agents for various reasons. This is partly due to the interdisciplinary status of the institute as an object of study and the impossibility of clearly delineating approaches to its study. The peasant economy is represented by many historical models inherent in different types of economic systems. The functions, role, economic status and importance of the peasant economy have changed, retaining some common features in the system of social production.

Peasant farms operate in the labor markets, consumer goods and financial markets and in other areas of the economy as a business entity. Their economic behavior and functions contribute to the formation of production and economic potential, determine the rate of economic growth, influence the results of economic and social reforms. Behavioral patterns are characterized by dynamism, the tendency to influence changes in various socio-economic factors, in particular, the crisis at the same time.

It is established that the external environment influences the functioning of peasant farms. The level of wages, fluctuations in prices for agricultural products, food, input material resources needed for their production, and the market value of land as the end product of their economic activity is of social importance.

A detailed analysis of the models of behavior of peasant farms shows that they differ in three main indicators: the list of components that are taken into account when building a model of behavior; information component; a set of external factors that affect their behavior.

We believe that the variety peasant farms models of behavior is provided by a correct understanding of the conditions of their feasibility. It should be noted that when applying clearly defined restrictions, it is possible to use the model in situations that do not meet the initial conditions of the proposed models.

The use of marginalist tools to explain the behavior of various forms of management demonstrates the possibility of its application. The discrepancy between the conditions of the model and the system under study can be successfully leveled in this case by introducing additional factors that act as an external limiter or as an additional internal element (additional motivational function).

Ключові слова: селянське господарство, економічна поведінка, підприємництво, господарювання, моделі поведінки.

Key words: peasant economy, economic behavior, entrepreneurship, management, models of behavior.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Специфіка сільськогосподарського виробництва, відмінність на рівні матеріально-технічної оснащеності галузей об'єктивно визначають виробничу діяльність різних за розмірами та формами господарювання підприємств. Поява в сучасній структурі агропромислового комплексу невеликих за розміром селянських господарств — цілком нормальний та об'єктивно обумовлений процес. У якісному аспекті селянське господарство є організаційно-економічною формою виробництва продовольства, засновану на добровільній самостійній праці окремих громадян, сімей або групи осіб, які володіють землею, іншими засобами виробництва на правах приватної власності або оренди,

а виробленою ними продукцією та одержуваним доходом — На правах повної власності. Доцільність організації селянських господарств має визначатися конкретними економічними, матеріально-технічними та технологічними факторами.

Функціонування селянських господарств стає очевидною реальністю. І хоча практика їх діяльності аж ніяк не багата, проте звернення до виробничих і економіко-організаційних проблем селянських господарств, що виникають, правомірне і необхідне. Як показують спостереження, у багатьох випадках структура виробництва селянських господарств далеко від науково обгрунтованої, відчувається дефіцит технологічної та економічної компетенції. Йдеться про те, щоб ті, хто взявся за ведення селянського господарства, не тільки мали бажання, а й могли прогнозувати стратегічні завдання, планувати поточну господарську діяльність, вести облік доходів та видатків, правильно розпорядитися фінансами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільший внесок в еволюцію теоретичних засад про форми аграрних господарств належить О.В. Чаянову та прихильникам його теорії, основним предметом дослідження яких були сімейно-трудові селянські господарства та створені на їх основі кооперативи. Основним напрямом стало обгрунтування різних форм господарств, у першу чергу, з організаційного погляду. Послідовниками О.В. Чаянова стали С.М. Булгаков, В.Ф. Левитський, М.П. Макаров та інші дослідники.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка теоретичних підходів до формування економічної поведінки селянських господарств, як основи розвитку підприємництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Узагальнення наукової спадщини науковців дозволяє виділити дві концепції розвитку селянського господарства:

1. Концепція селянського господарства як господарства підприємницького типу, в якому господар наймає самого себе як робітника. За такого підходу мотивацією селянина-підприємця є отримання в результаті вкладення свого капіталу різниці між валовим доходом і витратами виробництва [1]. О.В. Чаянов доводив, що цю концепцію розвитку господарства можливо реалізувати лише в умовах капіталістичного устрою [2].

2. Концепція селянського господарства як трудового сімейного господарства, в якому сім'я у результаті затрат річної праці отримує єдиний трудовий дохід і порівнює свої зусилля з одержаним матеріальним результатом. Ця концепція прийнятна для умов некапіталістичного ладу.

Функціонування трудових селянських господарств О.В. Чаянов пов'язував із відсутністю у них найманої праці та поступовою кооперацією. Однак у вітчизняній науці і практиці побутувало й інше бачення процесу розвитку досліджуваної категорії сільськогосподарських товаровиробників.

Необхідно зазначити, що на функціонування селянських господарств чинить вплив зовнішнє середовище, а кінцевий продукт їх господарської діяльності має соціальне значення, зокрема: рівень заробітної плати, коливання цін на сільськогосподарську продукцію, продовольство, вхідні матеріальні ресурси, необхідні для їх виробництва, та ринкова вартість землі в умовах функціонування такого ринку.

При характеристиці вищезазначеної ситуації економісти "організаційно-виробничої школи" вказали на ряд "незрозумілостей", характерних для аграрної економіки, що стримують проведення політики економічного розвитку. Так, М.Д. Кондратьєв у роботі "Ринок хліба до і після війни" увів поняття "інертності" як специфічної риси сільського устрою, яка постає суттєвою перешкодою для реалізації економічних реформ і, зокрема, підвищення товарності хліба [3]. Заслуговують на увагу результати дослідження С.М. Булгакова, які викладено у праці "Капіталізм і землеробство", де автор стверджує, що в сільському господарстві не діє закон концентрації виробництва (подібне доводить і Дж. С. Мілль) [4].

Методологічним підгрунтям проблем, перед якими постали дослідники економісти у 1960-х р. минулого століття при дослідженні економік країн, що розвиваються, було те, що застосовувані ними моделі базувалися на підприємницької мотивації. В основу поведінкових теорій покладено тезу про те, що метою "економічної людини" або фірми є максимізація прибутку при мінімізації витрат. Для країн, що розвиваються, цей тип мотивації був не типовим. Як наслідок, теоретична система, яка спиралася на класичну модель поведінки, не змогла

пояснити низку економічних закономірностей, що виникли через "нестандартну" поведінку суб'єктів ринкових відносин, а також спрогнозувати ефективність тих чи інших економічних стратегій.

На основі розгляду суперечностей між теорією і реальною практикою економісти зробили висновки щодо загальноприйнятих моделей поведінки. Переконливою ілюстрацією цього процесу є дослідження економіста Х. Лейбенстайна, який починав свої наукові пошуки з дослідження проблем країн, що розвиваються, і згодом зробив цінний внесок у розвиток сучасної поведінкової економічної теорії. У своїй праці "Загальна теорія Х — ефективності та економічний розвиток" (1978) він зазначав, що однією із помилок сучасної теорії є уніфікована інтерпретація економічних інститутів і правил прийняття рішень, що ними застосовуються, водночас фірми можуть обирати різні моделі поведінки, які певною мірою відповідатимуть загальноприйнятій моделі мінімізації витрат і максимізації прибутку. Доведено, що різний характер поведінки забезпечує неоднаковий обсяг доходу. Отже, для двох однакових економічних систем можлива ситуація, коли однакову величину капіталу вони використовують по-різному, про що свідчить величина отримуваного доходу [5]. Цей висновок був пов'язаний з ідеєю про те, що принципово помилковим є формування економічної політики для держав, що розвиваються, на основі досвіду економічно розвинутих країн.

Безпосередньою відповіддю на вищезазначені проблеми була появою нового напряму економічної думки — "селянської економічної теорії", одним із елементів якої стала розробка моделей поведінки селянських господарств. На рубежі XIX—XX ст. в економічній науці отримала розвиток маржиналістська теорія, що спиралася на класичну модель поведінки, що домінувала на той час. Суттєвий вплив мали німецька історична школа і марксизм. На цьому тлі теза про особливу — некапіталістичну мотивацію селян втратила актуальність.

Варто зазначити, що О.В. Чаянов спробував інтерпретувати поведінку селянських господарств, використовуючи постулати теорії маржиналізму. Він спирався на два припущення. По-перше, не розглядав цю поведінку як особливий тип мотивації або раціональності. Водночас він досить докладно пояснив цей важливий у методологічному плані момент своєї теорії, вдаючись до критики марксистської школи. Він писав: "Вільно ж нашим критикам розуміти теорію трудоспоживчого балансу як солоденьке живописання селянства на зразок гречаних пейзажів, де задоволені і живуть, як птиці небесні. Ми самі такого уявлення не маємо і схильні вважати, що кожен селянин не відмовився б ні від хорошого ростбіфу, ні від грамофона, ні навіть від пакета акцій "Ойл Шелл Компанії", якби випала нагода. На жаль, переважній більшості такого випадку не видається, і кожна копійка дістається селянській родині важкою напруженою працею... Нам вважається, що якби Ротшильд при соціальній революції в Європі втік би в якусь сільськогосподарську країну і змушений був би зайнятися селянською працею, то при всій своїй буржуазної набутій психології він виявився б слухняним до правил поведінки, встановлених організаційно-виробничою школою" [6]. Отже, відповідно до підходу О.В. Чаянова, поведінка селян не є винятком із загальної моделі економічної поведінки особи як члена суспільства, вона формується під дією зовнішніх обставин (обмежень).

По-друге, О.В. Чаянов відмовляється розглядати це господарство як історичний феномен, що виникає в певних умовах формування суспільних відносин. Він виходить із того, що селянське господарство має власну логіку існування, яке зумовлене внутрішніми факторами.

На основі проведених досліджень він розробляє універсальну теорію поведінки господарства із непідприємницькою мотивацією. Метою діяльності такого господарства є не прибуток, а "єдиний трудовий дохід", як відповідь на вплив зовнішнього середовища його функціонування. Необхідно зазначити, що саме ця мета селянського господарства була трансформована в Законі Україні "Про фермерське господарство", як мета діяльності сучасних фермерських господарств.

Теорії поведінки селянських господарств у 60-х рр. XX ст. використовують загальний метод — вони не відмовляються від неокласичної моделі максимізації, але вводять у схему додаткові чинники. Зокрема, передбачається, що селяни максимізують не один показник (прибуток чи збиток), а кілька, які становлять єдину мету господарської діяльності. Крім того, вводиться ряд зовнішніх обмежень, за наявності яких діють селянські господарства, що й призводить до спотворення

їхньої захисної реакції щодо максимізації прибутку.

Деталізований аналіз моделей поведінки селянських господарств свідчить, що вони різняться за трьома основними показниками: переліком складових, які враховуються при побудові моделі поведінки; інформаційною складовою; набором зовнішніх чинників, які впливають на їхню поведінку. Так, Ф. Елліс виділяє п'ять варіантів інтерпретації поведінки селянських господарств. "модель селянина, який максимізує дохід" та "модель орендаря", які базуються на класичній теорії максимізації прибутку. Водночас, Т.У.Шультц зазначає, що поведінка селян у країнах, що розвиваються, не характеризується певною специфікою [7]. Причина неефективності цієї поведінки полягає у зовнішніх несприятливих умовах, а саме в бідності, тобто низькому рівні розвитку економіки в цілому. Дослідник зазначає, що "селяни ефективні, але бідні". Варто наголосити, що саме цей варіант поведінки характерний для малих фермерських господарств України, які спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва.

Третій варіант поведінки, відповідно до теорій Елліса, одержав назву "селянин, який ухиляється від ризику" і включає в себе розробки Дж.А. Румассета, М. Ліптонома, Г. Бінсвангерома, Т. Вокерома і Н. Джодха. Основним чинником у досліджуваній моделі поведінки селянських господарств є невизначеність, яка впливає на поведінку селян, що спричинена несприятливими природними явищами, коливаннями кон'юнктури ринку, невизначеністю земельних відносин, непередбачуваним втручанням держави і т.д. У цих умовах малі господарства, в наслідок свого невеликого масштабу, є дуже вразливими й обирають найбільш консервативний тип поведінки, який вони розглядають як менш ризиковий [8]. Цей тип поведінки здебільшого не відповідає стратегії функціонування товарного селянського господарства. Ризик для селянина допустимий лише в тих межах, які не ведуть до руйнації буття сім'ї через неврожаї та інші негаразди. Як наголошував О.В. Чаянов: "Селянське господарство існує при мінімальному звертанні до ринку, лише в міру утворення надлишкового продукту. Його головна мотивація — виробництво продуктів для родини..." [9]. Оцінюючи, нинішній стан фермерських господарств, можемо констатувати, що даний тип моделі поведінки характерний для більшості малих і середніх фермерських господарств України, які є, як вважають експерти, складовою "тіньового" ринку сільськогосподарської продукції.

Наступні два типи поведінки селянських господарств — це модель "селянина, що ухиляється від важкої праці", що базується на результатах досліджень Дж. В. Мейлора, А. Сена і С. Накаіми, і модель "фермерського селянського господарства", що грунтується на постулатах теорії "нової домашньої економіки" Г. Беккера, модель Х.Н. Барнума-Л. Сквайра і А. Ло. У них передбачається, що основною причиною нестандартної поведінки селянських господарств є їх орієнтація на максимізацію не прибутку, а корисності [10]. Ці дві моделі спираються на теорію "трудоспоживчого балансу" О.В. Чаянова.

Результати досліджень переконують, що відмінність розглянутих моделей полягає у тому, що їхні розробники аналізують поведінку господарств при різних зовнішніх умовах. Модель "селянина, що ухиляється від тяжкої праці" виходить із того, що поведінка селян визначається вибором між відпочинком і доходом. При цьому передбачається відсутність ринку праці та наявність вільного доступу до землі [11]. Модель "фермерського селянського господарства" на перше місце ставить вибір селянина: яку частку отриманого доходу спрямувати на споживання, а яку на ринок для обміну на промислові товари. При цьому ринок праці існує, а доступ до землі обмежений.

Прагнучи пояснити "незрозумілості" в поведінці селянських господарств, О.В. Чаянов звернувся до теорії Джевонса, який розглядав поведінку споживача як вибір між корисністю блага і вагою праці, необхідною для придбання цього блага. Для розкриття сутності цього питання наведемо сучасну інтерпретацію чаянівської теорії, яка використовується його послідовниками. Основна особливість селянських господарств полягає в тому, що вони одночасно є виробничою і споживчою одиницею. Отже, поєднують у своїй діяльності дві мети — виробничу (максимізація доходу) і споживчу (зростання добробуту всіх членів домогоподарства). У зв'язку з цим дохід є не чим іншим як базою для підвищення добробуту. Але до складу поняття "добробут" входять не тільки матеріальні споживчі блага, але також зниження трудомісткості праці і забезпечення повної зайнятості для всіх членів домогосподарства протягом року (тобто подолання сезонного безробіття). На нашу думку, аналізована модель селянських господарств базуєть-

ся на теорії "трудоспоживчого балансу", яка діє лише в ідеальному некапіталістичному суспільстві.

На переконання О.В. Чаянова, специфічна мотивація, характерна для селянських господарств, не є вродженою і є властивою для селян. Він виділяє низку зовнішніх факторів, які характеризують формування такої мотивації. У сучасній теорії ці фактори інтерпретуються як обмеження для прояву функції максимізації (концепція обмеженої раціональності).

Одним із таких обмежень є традиційний рівень споживання. Емпіричні дані, зібрані однодумцями дослідника, продемонстрували, що розширення споживчих запитів селян здійснюється вкрай повільно. Правильніше тлумачити це так, у тих умовах, в яких знаходяться селяни, тяжкість праці настільки велика, що корисність вільного часу істотно перевищує корисність більшості споживчих благ. Саме це і стає перешкодою для розширення виробництва.

Іншим обмежувачем є мінімальний рівень доходу. Коли доходи селянських господарств не досягають навіть такого рівня, вони готові запропонувати свою робочу силу за будь-який, навіть найменший дохід. Саме в цих умовах виникають "голодні оренди", коли селяни платять за використання землі не тільки звичайну ренту, але також весь прибуток і частину своєї заробітної плати, яку б вони отримали в умовах капіталістичного виробництва.

Наступний обмежувач — відсутність ринку робочої сили. Він безпосередньо впливає на обсяги виробництва, які повторюють у своїй динаміці демографічні зміни селянського домогосподарства, оскільки немає можливості найняти додаткову робочу силу, навіть якщо цього вимагають умови виробництва. Як наслідок, зростання динаміки кількості селянських господарств не спостерігається, що є не характерним для промислового виробництва, за якого відбувається концентрація капіталів і укрупнення окремих суб'єктів виробничої діяльності.

Значну роль аналізованих теорій відіграв розвиток філософії неопозитивізму на кінці XIX — початку XX ст. і його вплив на методологію економічної науки. У цьому, на наш погляд, полягає істотна відмінність у сприйнятті наукових теорій в XIX і XX ст. Якщо в XIX ст. закони, представлені в теоріях, ототожнювалися із реально існуючими закономірностями, то в XX ст. їх почали розглядати як зручний варіант формалізації наявної інформації (ідеї Маха і Пуанкаре, так звана методологія конвенціоналізму) [12].

Вважаємо, що багатоваріантність моделей поведінки селянських господарств забезпечується правильним розумінням умов доцільності їх застосування. Якщо теорія не ототожнюється з істиною, а моделі розглядаються лише як можливий варіант інтерпретації та формалізації, у практичній діяльності спостерігається значна кількість фактів діяльності фермерських господарств. Необхідно зазначити, що при застосуванні чітко визначених обмежень, за яких ця теорія діє, такий підхід дає можливість використовувати її в ситуаціях, які не відповідають вихідним умовам запропонованих моделей.

У рамках нової традиції питання про адекватність передумов аналізу є некоректним, оскільки стверджується принципова неможливість адекватного сприйняття реальності. Критика ведеться лише стосовно пояснювальних і прогностичних можливостей тієї чи іншої концепції. Розглянутий приклад використання маржиналістського інструментарію для пояснення поведінки некапіталістичних форм господарювання — селянських господарств, на нашу думку, демонструє, що можлива нереалістичність базових постулатів теорії не є перешкодою щодо її застосування. Невідповідність умов моделі та досліджуваної системи може бути успішно нівельована в даному випадку шляхом введенням додаткових чинників, що діють як зовнішній обмежувач або ж як додатковий внутрішній елемент (додаткова мотиваційна функція).

Література:

1. Чаянов А. В. Организация крестьянского хозяйства. М., 1925. 16 с.

2. Чаянов А. В. Путешествие моего брата Алексея в страну крестьянской утопии. URL: http://az. lib.ru/c/chajanow_a_w/text_0020.shtml (дата обращения: 12.04.2018).

3. Кондратьев Н. Д. Рынок хлебов и его регулирование во время войны и революции. М.: Наука, 1991. 43 с.

4. Булгаков С.Н. Капитализм и земледелие. Т. 1—2. СПб.: Тип. и лит. В.А. Тиханова, 1900. Т. 1. С. 341.

5. Leibenstein H., General X-Efficiency Theory and Economic Development, Oxford University Press, 1978.

6. Чаянов А. В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим. Труды III съезда Лиги аграрных реформ. Вып. 1. М., 1918. 34 с.

7. Schultz T.W. Transforming Traditional Agriculture, Yale University Press, 1964.

8. Lipton M. The theory of the optimising peasant. Journal of Development Studies, 1968, vol. 4, n. 3, pp. 327—351.

9. Чаянов А. В. Опыты изучения изолированного государства. Труды Высшего семинария с.-х. экономии и политики. Вып. 1. М.: Госиздат, 1921.

10. Nakajima C. Subsistence and commercial family farms: some theoretical models ofsubjective equilibrium. Subsistence Agriculture and Economic Development,London, 1970.

11. Low A. Agricultural Development in Southern Africa: Farm Household-Economics and the Food Crisis, London, 1986.

12. Пуанкаре А. Математика и логика. Новые идеи в математике. Пг.: Образование, 1915. 146 с.

References:

1. Chaianov, A.V. (1925), Orhanyzatsyia krest'ianskoho khoziajstva [Organization of the peasant economy], Moscow, Russia.

2. Chaianov, A.V. (1920), "Journey of my brother Alexei to the country of peasant utopia", available at: http://az.lib.ru/c/chajanow_a_w/text_0020.shtml (Accessed 20 May 2022).

3. Kondrat'ev, N.D. (1991), Rynok khlebov y eho rehulyrovanye vo vremia vojny y revoliutsyy [The market for bread and its regulation during the war and revolution], Nauka, Moscow, Russia.

4. Bulhakov, S.N. (1900), Kapytalyzm y zemledelye [Capitalism and agriculture], Typ. y lyt. V.A. Tykhanova, St.Petersburg, Russia.

5. Leibenstein, H. (1978), General X-Efficiency Theory and Economic Development, Oxford University Press, Oxford, UK.

6. Chaianov, A.V. (1918), "The nature of the peasant economy and the land regime", Trudy III s'ezda Lyhy ahrarnykh reform [Proceedings of the III Congress of the League of Agrarian Reforms], vol. 1, Moscow, Russia.

7. Schultz, T.W. (1964), Transforming Traditional Agriculture, Yale University Press, New Haven, USA.

8. Lipton, M. (1968), "The theory of the optimising peasant", Journal of Development Studies, vol. 4, no. 3, pp. 327—351.

9. Chaianov, A.V. (1921), "Experiments in the study of an isolated state", Trudy Vyssheho semynaryia s.-kh. ekonomyy y polytyky [Proceedings of the Higher Seminary of Agricultural Economics and Policy], Hosyzdat, Moscow, Russia.

10. Nakajima, C. (1970), Subsistence and commercial family farms: some theoretical models ofsubjective equilibrium, Subsistence Agriculture and Economic Development, London, UK.

11. Low, A. (1986), Agricultural Development in Southern Africa: Farm Household-Economics and the Food Crisis, London, UK.

12. Puankare, A. (1915), Matematyka y lohyka. Novye ydey v matematyke [Mathematics and logic. New ideas in mathematics], Obrazovanye, St.Petersburg, Russia.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2022 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

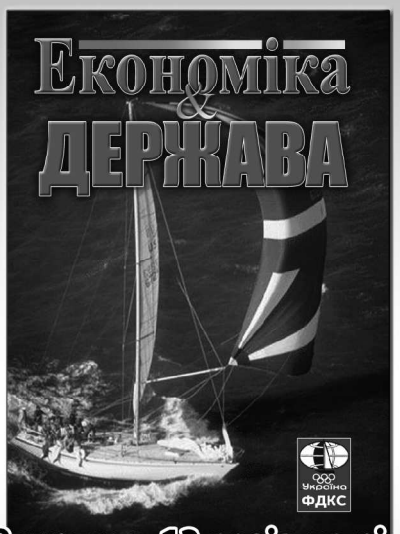

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**.

www. economy.in.ua
e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 657.372.3

А. В. Колеватова,
к. е. н., старший викладач кафедри обліку і аудиту,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0001-5035-5481

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.42

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОГО ФОНДУ В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

A. Kolevatova,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Accounting and Audit,
Petro Mohyla Black Sea National University

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF DEPRECIATION FUND IN THE ACCOUNTING SYSTEM AND BASIC PRINCIPLES OF CONDUCTING DEPRECIATION POLICY

У статті проведено дослідження двох концепцій амортизації: концепції видатків та концепції відновлення. Визначено, що основні протиріччя виникають при використанні термінів "амортизація", "знос" та "амортизаційний фонд". Дослідження показали, що ці протиріччя мають місце за допомогою цільових установок. Так, концепція відновлення спрямована на вивчення використання фондів як джерела фінансування, а концепція витрат — на формування достовірної інформації про економічний ефект діяльності підприємства.

На думку автора Голозубова Ю.В. про амортизаційний фонд, як економічну категорію, у складі джерел фінансових ресурсів підприємств в сучасних умовах можна говорити лише з позиції вивчення історичних етапів розвитку державного фондозабезпечення та відтворення основних засобів в умовах соціалістичного фондового обліку. У сучасних умовах стосовно підприємств доцільно розвивати теоретичні та практичні аспекти концепції амортизації на основі витрат [1, с. 111-112].

Крім того, запропоновано формування фонду на відновлення основних засобів за рахунок коштів в активі балансу, а резерву на відновлення — в пасиві, за рахунок чистого прибутку у складі власного капіталу.

In this article it is resumed research on two amortization conceptions: expenditure concept and recovery one. It is resulted that basic contradictions arise with using terms of 'amortization', 'depreciation' and 'sinking fund'. Our researches showed that those differences taking place because of target settings. So, recovery concept is focused on disquisition of using funds as financial source, but not the bankroll, expenditure concept is focused on adequate information forming based on enterprise activity economic effect.

The theoretical aspects of forming of categories "amortization" and "wear" are investigational. It is wellproven that complication of forming of category "depreciation" is formed under influence of external and internal factors and must be examined taking into account foreign experience, as for the most developed countries he is seen successful. It is certain that at forming of depreciation politics it is impossible to separate the technical personnel of enterprise. It will allow to improve quality eventual document and will define the centers of responsibility.

According to the author's opinion about sinking fund as an economical category of economic unit financial resources source structure at the modern stage, we can discuss them only in accordance to sovereign fund procuring and reproduction development historical phases studying position in the socialistic stock accounting conditions. Nowadays it is rational to develop theoretical and practical aspects of economic unit amortization concept based on costs. Besides it was suggested fixed assets recovery fund forming with book asset bankroll and recovery fund — with net profit in the equity capital structure.

It is necessary to consider the depreciation amounts not as a part of expenses, and, in general, as a part of state investment policy. In article is offered the partial mechanism in stimulation of depreciation`s fund forming. The depreciation policy should become part of enterprise`s investment policy. Development of the mechanism of economic incentives to updating of non-current assets and forming of a depreciation fund should become the further direction of researches. Tax preferences and partial financing of the innovation direction of development by the state can be such levers.

Ключові слова: амортизаційний фонд, амортизація, знос, концепція відновлення, концепція витрат, бухгалтерський облік, амортизаційна політика.

Key words: sinking fund, amortisation, detereoretion, recovery concept, expenditure concept, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В сучасних економічних умовах назріла необхідність переосмислення понять, пов'язаних із формуванням амортизаційного фонду, нарахування зносу та амортизації основних засобів на підприємствах України. Нині в економічній літературі ці поняття розглядаються по-різному, залежно від напрямів наукових досліджень про авторів. Сучасний стан національної економіки України перебуває в складних умовах та потребує пожвавлення господарського життя підприємств з метою забезпечення економічного зростання держави. Досягти цього можна на основі фінансової стабілізації, структурної перебудови тощо.

Зміна економічних умов відтворення основних фондів в українській економіці зробило актуальною задачу дослідження ринкової системи амортизації в аспекті зміни фінансово-економічного змісту формування та подальшої реалізації амортизаційної політики підприємства. Це обумовлено тим, що гнучка амортизаційна політика держави і окремих промислових підприємств є одним з основних факторів відновлення економічного зростання в умовах кризи, спаду виробництва та інфляції. Однак, в теперішній час відсутня цілеспрямована державна амортизаційна політика, не розроблена концепція відновлення, ефективного накопичення і використання фінансових ресурсів. Як наслідок, на рівні підприємств система амортизації розглядається як другорядна у розв'язанні задач відтворювального характеру, оновлення фінансових ресурсів. Така ситуація характерна для багатьох промислових підприємств України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів нарахування та відображення амортизації необоротних активів у системі бухгалтерського обліку на підприємствах України внесли такі вчені: І.О. Бланк, Н.І. Бондарь, Ф.Ф. Бутинець, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, Н. Чумаченко, Л.Л. Горецька, С.Ф. Голов, Н.М. Ткаченко, В. Масаковський та ін.

При аналізі предметної сутності амортизації у системі бухгалтерського обліку вітчизняними вченими розглядаються амортизаційні відрахування як витрати, що включаються до складу виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), або списуються на витрати періоду у розмірах, передбачених обліковою політикою підприємства з дотриманням принципу відповідності доходів та витрат. Щодо поняття "знос" можна сказати, що цей термін у системі бухгалтерського обліку практично ідентифікується з терміном "амортизація". Поняття "амортизаційний фонд" у бухгалтерському обліку з метою складання фінансової звітності відповідно до П(С)БО на підприємствах України не розглядається.

Поряд з цим, при проведенні досліджень у сфері економіки та фінансах підприємств, закордонні та вітчизняні вчені виділяють такі поняття як фізичне та моральне зношування основних фондів, а також амортизаційний фонд, як особливий грошовий резерв, призначений для відтворення основних фондів.

Крім того, у складі фінансових ресурсів автори виділяють амортизаційні відрахування як окрему економічну категорію для участі у ство-

Таблиця 1. Економічна сутність термінів "Основні кошти" та "Основні фонди" в Україні

№	Поняття	Концепція витрат (бухгалтерський облік)	Концепція відновлення (теорія економіки підприємства)
1	Основні засоби	Матеріальні активи, які підприємство (установа) утримує з метою використання їх у процесі виробництва (діяльності) або постачання товарів, надання послуг, здачі в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних та соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких більший одного року (або операційного циклу, якщо він більший за рік) [3, с. 9-10].	Не передбачено
2	Основні фонди	Не передбачено	Засоби праці, які багаторазово беруть участь у виробничому процесі, зберігаючи при цьому свою натуральну форму, поступово зношуючись, переносять свою вартість частинами на новостворену продукцію. До них відносять фонди з терміном служби понад рік [2, с. 40].

Джерело: сформовано автором на основі [2, с. 40; 3, с. 9—10].

ренні фінансового капіталу підприємства [5, с. 4]. Серед відомих вчених, які підтримували процес створення особливого резервного капіталу для відновлення майна, були такі як: К. Маркс, Л. Бернстайн, Є. Сіверс, Н. Блатов та ін. Цієї концепції дотепер дотримуються багато сучасних учених, особливо вчених пострадянського простору, що призводить до неузгодженості теоретичних аспектів формування фінансового капіталу підприємства з їх практичним застосуванням у процесі складання фінансової звітності, у тому числі для аналізу власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Це визначає актуальність наших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧ

Завданнями цієї статті є погодження концепцій амортизації з метою відображення достовірної інформації про основні засоби у бухгалтерському обліку та фінансову звітність в Україні; обгрунтування недоцільності в сучасних умовах включати до переліку джерел формування власного капіталу підприємства такої економічної категорії, як амортизаційний фонд. Формування ефективної амортизаційної політики підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідження робіт учених-економістів у сфері планування, обліку, аналізу та контролю за використанням основних фондів, дозволяє виділити дві основні концепції амортизації:

1. Концепція відновлення (теорія економіки підприємства) — концепція нарахування амортизації для перенесення вартості основних фондів на вартість готової продукції з метою накопичення коштів на їхнє повне відновлення;

2. Концепція витрат (бухгалтерський облік) — концепція поступового систематичного списання вартості основних засобів у процесі корисного використання на витрати діяльності з метою відображення достовірної інформації в бухгалтерському обліку та фінансової звітності про ефективність їх використання та інтенсивність оновлення.

Слід звернути увагу, що в теорії економіки підприємств використовується термін "основні фонди", а в бухгалтерському обліку — "основні кошти". Дослідження їхньої економічної сутності в Україні проведено в таблиці 1.

Аналіз показав, що наведені терміни принципових відмінностей не мають. Основні кошти, як і основні фонди мають матеріальну форму, утримуються для підприємства з метою їх використання у виробничому процесі протягом тривалого періоду (більше 1 року). Крім того, не можна заперечувати, що в бухгалтерському обліку основні засоби, як і в теорії економіки підприємства, є засобами праці.

Як уже зазначалося вище, в економічній науці існують поняття, так чи інакше пов'язані з використанням основних засобів у виробництві, нарахуванням амортизації та зносу, їх оновленням та відновленням. У концепції витрат (бухгалтерський облік), як і у концепції

відновлення (теорія економіки підприємств) передбачається багаторазове використання основних засобів у виробничому процесі з поступовим перенесенням їх вартості частинами виробництва, робіт і послуг. У зв'язку з цим застосовуються деякі економічні категорії — "знос", "амортизація", "методи нарахування амортизації", "амортизаційний фонд".

Аналіз показав, що у застосуванні термінів в досліджуваних концепціях принципових відмінностей немає, крім поняття "амортизаційний фонд". Але, аналізуючи їх зміст та порядок застосування видно, що протиріччя все ж таки виникають при використанні термінів "амортизація", "знос" та "амортизаційний фонд" з позиції їх сутності.

Таблиця 2. Застосування основних термінів у концепціях амортизації: витрат та відновлення

№	Поняття	Концепція витрат (бухгалтерський облік)	Концепція відновлення (теорія економіки підприємства)
1.	Види вартості основних засобів:		
	Початкова	+	+
	Оновлена	-	+
	Переоцінена	+	+
	Залишкова (балансова)	+	+
	Ліквідаційна	+	+
	Середньорічна	-	+
	Справедлива	+	-
2.	Амортизація	+	+
3.	Метод нарахування амортизації		
	прямолінійний	+	+
	метод зменшення залишкової вартості	+	+
	кумулятивний	+	+
	метод прискореного зменшення залишкової вартості	+	+
4.	Знос	+	+
5.	Амортизаційний фонд	-	+

Джерело: сформовано автором на основі [6, с. 345—347;]

Так, при нарахуванні витрат, пов'язаних з використанням основних засобів, в бухгалтерському обліку українські підприємства використовують одночасно два поняття — "амортизацію" та "знос". У плані рахунків № 291 сказано: "...за кредитом рахунки 13 "Знос (амортизація) необоротних активів" відбивається нарахування амортизації та індексація зносу (накопиченої амортизації) необоротних активів, по дебету — зменшення суми зносу (амортизації)" [7]. При складанні фінансової звітності відповідно до П(С)БО 2 "Баланс" у статті "Основні засоби" наводиться: "...окремо первісна (переоцінена) вартість основних засобів, сума зносу (у дужках) та їх залишкова вартість. У підсумку балансу включається залишкова вартість, яка визначається як різниця між первісною (переоціненою) вартістю основних засобів та сумою їхнього зносу на дату балансу" [8].

На нашу думку, для усунення протиріч у рамках двох концепцій нарахування амортизації, в бухгалтерському обліку доцільно уточнити ці поняття. Так, відповідно до концепції відновлення "знос" — це зменшення вартості об'єкта основних засобів, а "амортизація" — перенесення вартості на вироблену продукцію. З цих визначень можна дійти невтішного висновку, що дебет рахунків витрат — це амортизація, а кредит рахунки 13 — знос. Сума нарахованого зносу може не співпадати із загальною сумою витрат, якщо проведено дооцінку або уцінку основних засобів, у зв'язку зі зміною їх морального чи фізичного зносу.

Дослідження показують, що суперечності у термінології щодо нарахування та обліку амортизації і зносу в системі бухгалтерського обліку не суттєві, тому що не впливають на інформацію для аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Однак, це твердження є правильним лише в тому випадку, якщо облікова політика підприємства щодо визначення первісної вартості при придбанні, нарахуванні амортизації, порядку дооцінки та уцінки, а також індексації основних засобів відповідають сучасним вимогам для забезпечення достовірності фінансової звітності.

Не дивлячись на те, що в бухгалтерському обліку передбачено позабалансовий рахунок 09 "Амортизаційні відрахування", однак доцільність його застосування є досить спірною. На нашу думку, в ринкових умовах зацікавленим користувачам корисніша інформація про ступінь зносу та інтенсивність оновлення (відновлення) основних засобів, ніж про віртуальну суму використаних амортизаційних відрахувань. Цінність цієї інформації викликає сумнів.

Показники ступеня зносу та інтенсивності відновлення можуть бути розраховані за допомогою коефіцієнтного аналізу, де використовуються дані фінансової звітності: первісна та залишкова вартість основних засобів, знос, вартість придбаних та вибулих основних засобів, а також витрати на їх ремонт та модернізацію. Значення цих показників, безсумнівно, характеризують швидкість відновлення основних засобів, тобто дозволяють здійснювати контроль не лише за нарахуванням амортизації, а й за придбанням основних засобів, що втратили свою вартість за рахунок власного або позикового капіталу.

На думку авторів, що дотримуються концепції відновлення (теорія економіки підприємств), одне поняття "знос" є наслідком поняття "амортизація", тобто на початковому етапі відбувається зношування основних засобів, а потім підприємство нараховує амортизацію з метою їх відновлення. Вони вважають, що вартість об'єкта може бути повністю амортизована на виготовлену продукцію, але він не зазнав повного фізичного зношування і його можна використовувати в майбутньому. Або ж, дороге обладнання може стати непридатним через його знос, але вартість його буде списана не повністю.

Використовуючи норми амортизаційних відрахувань, економісти закладають у собівартість продукції статтю "амортизація", щоб у майбутньому відновити чи повністю замінити основні засоби підприємства. Крім того, на їх думку, для відновлення основних засобів має створюватись амортизаційний фонд.

"Амортизаційний фонд — особливий фінансовий резерв, призначений для відтворення основних фондів та є фінансовим ресурсом для капітальних вкладень" [1, с. 114]. Відповідно до цього підходу, до складу джерел фінансування організації поряд зі статутним капіталом, чистим прибутком, цільовим фінансуванням включається амортизаційний.

В свою чергу західні вчені підкреслюють відмінності між резервами та фондами і зазначають, що фонди — це сукупність активів, пов'язаних із ними зобов'язань, що мають обмеження щодо використання цих активів, а резерви — це асигнування нерозподіленого прибутку, які завжди є пасивом. Тобто, говорячи про амортизаційний фонд як джерело фінансових ресурсів, ми розуміємо, що він повинен мати кредитове сальдо, що є протиріччям поняття "фонду".

Дослідження показали, що такі невідповідності мають місце переважно на пострадянському просторі. Це пов'язано з неузгодженістю в наукових дослідженнях теоретичних та практичних аспектів економіки підприємств та бухгалтерського обліку. Аналізуючи навчальні посібники деяких українських авторів, очевидно, що в даний час при їх виданні теоретичні підходи до ресурсного забезпечення підприємств не адаптуються до сучасних змін у законодавстві, економічних умов господарювання та практичного застосування Міжнародних стандартів обліку та звітності.

З поняттям "амортизації" досить тісно пов'язане поняття "амортизаційна політика", яке можна розглядати на мікро та макро рівнях. На макро рівні амортизаційна політика упродовж багатьох років залишається найслабкішою ланкою економічної політики усіх без винятку урядів незалежної України, оскільки сформована ними амортизаційна система не виконує своєї головної функції — не створює зацікавленості підприємців до оновлення основних фондів, впровадження наукових розробок та новітніх технологій у виробництво.

На мікрорівні в результаті здійснення ефективної амортизаційної політики йде процес оновлення активної частини основних виробничих фондів і підвищується технічний рівень виробництва. Все це у свою чергу, створює достатні передумови для зниження собівартості продукції і максимізації прибутку, які є основними напрямами стійкій діяльності підприємства.

Амортизаційна політика, що проводиться на макро- і мікрорівні найістотнішим чином впливає на показники ефективності і фінансові результати роботи підприємства. Нами систематизовані основні елементи амортизаційної політики на макрорівні і мікрорівні (табл. 3).

В цілому амортизаційна політика приводить в дію певні важелі на макрорівні, які впливають на ступінь оновлення основного капіталу, прискорення НТП в народному господарстві, створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, вдосконалення податкової системи.

Поняття "амортизаційна політика підприємства" включає планування, нарахування та використання амортизації. Зміст амортизаційної політики підприємства складає сукупність економічних категорій та важелів, які виявляють свою дію через сутність і функції амортизації.

Амортизаційна політика — це управління процесом відтворення основних фондів, направлене на підвищення технічного рівня виробництва, запобігання надмірному зносу активної частини основних фондів, вдосконалення видової, технологічної і вікової структури основних засобів, нарощування основного капіталу і об'єму випуску продукції, підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції, максимізацію прибутку і активізацію інвестиційної діяльності підприємства [4, с. 178].

Амортизаційна політика підприємства у значній мірі відображає амортизаційну політику держави на різних етапах її економічного розвитку. Вона базується на встановлених державою принципах, методах і нормах амортизаційних відрахувань. Разом з тим, кожне підприємство має змогу індивідуалізувати свою

Таблиця 3. Основні елементи амортизаційної політики на макро і мікрорівні

	Макрорівень		Мікрорівень	
	Взаємозв'язок амортизаційної політики з інвестиційною, інноваційною	Співвідношення між амортизаційними відрахуваннями і валовими інвестиціями характеризує темпи розвитку економіки і можливість забезпечення відтворення основного капіталу, напрями відрахуванні на впровадження інновацій	Оцінка і переоцінка основних фондів	Для правильного нарахування амортизації проведення переоцінки індексним методом (на основі індексу статистики) або методом прямого перерахунку (на. основі експертних висновків)
1	Розробка економічно доцільних термінів корисного використання основних фондів	Термін корисної служби активу повинен враховувати передбачуваний фізичний і моральний знос., очікуваний об'єм використання активу, юридичні та інші обмеження на його використання	Визначення термінів корисного використання основних засобів	Застосування міжнародних стандартів нарахування амортизації з 2002 року дозволило скоротити терміни корисного використання, об'єктів основних засобів і достовірніше представляти факти господарської діяльності підприємства
2	Реалізація ефективних механізмів нарахування амортизації	Використання найбільш прийнятного і оптимального варіанту нарахування амортизації виходячи з цілей і завдань розвитку національної економіки	Вибір і обгрунтування методів нарахування амортизації	Використовуваний метод нарахування амортизації повинен відображати схему роботи підприємства в частині споживання економічних вигод, що отримуються від активу
3	Створення умов, що забезпечують використання амортизаційних відрахувань	Використання постійного джерела фінансування відтворення у вигляді амортизаційних відрахувань з найвищою віддачею і створення на державному рівні сприятливих умов для реалізації цього завдання (поліпшення інвестиційного клімату, захист основного капіталу від дії негативних економічних явищ і ін.)	Забезпечення цільового використання амортизаційних відрахувань	При цільовому використанні амортизаційні відрахування вкладаються, у виробництво і забезпечують дохід на рівні рентабельності власного капіталу, необхідний для відновлення зношеного майна.
4	Податкове стимулювання прискорення оновлення основних фондів	Поява можливості вибору методу нарахування амортизації і регулювання величини прибутку і податків на прибуток і майно	Запобігання надмірному моральному і фізичному зносу основних фондів	Використання певних заходів, таких як впровадження нової техніки і технологій, вдосконалення ремонтно-експлуатаційного обслуговування, диференціація термінів корисного використання залежно від зносу і ін.
5	Методичне керівництво розробкою і реалізацією амортизаційної політики	Підготовка пакету нормативно-правової документації, керівництво процесами впровадження нових методів нарахування амортизації, обліку і складання звітності на федеральному, регіональному і місцевому рівнях управління	Вибір найбільш ефективних форм відтворення основних фондів	Здійснення своєчасного і якісного технічного переозброєння, реконструкції і модернізації виробництва
6	Моніторинг реалізації амортизаційної політики держави	Отримання відомостей, необхідних для оцінки амортизаційної політики, що проводиться, узагальнення і підготовка звідних матеріалів і пропозицій по її вдосконаленню	Оптимізація податкових платежів	Збільшення амортизаційних відрахувань сприяє зниженню податкових платежів і зростанню власних фінансових ресурсів
7	Взаємозв'язок амортизаційної політики з інвестиційною, інноваційною	Співвідношення між амортизаційними відрахуваннями і валовими інвестиціями характеризує темпи розвитку економіки і можливість забезпечення відтворення основного капіталу, напрями відрахуванні на впровадження інновацій	Оцінка і переоцінка основних фондів	Для правильного нарахування амортизації проведення переоцінки індексним методом (на основі індексу статистики) або методом прямого перерахунку (на основі експертних висновків)

Джерело: сформовано автором на основі [4, с. 178; 5, с. 4].

амортизаційну політику, враховуючи конкретні умови, що визначають її параметри.

На мікрорівні в результаті здійснення ефективної амортизаційної політики йде процес оновлення активної частини основних виробничих фондів і підвищується технічний рівень виробництва. Все це у свою чергу, створює достатні передумови для зниження собівартості продукції і максимізації прибутку, які є основними напрямами стійкій діяльності підприємства.

На сьогодні відсутні чіткі правила відносно вибору методу амортизації, який був би кращим для підприємств різних організаційно-правових форм та галузей, об'єктів основних засобів та способів їх використання. Разом з тим на підприємствах нерідко відсутній контроль за цільовим використанням амортизаційних відрахувань. Як результат — надходження від реалізації використовуються на поточні потреби без здійснення капітальних вкладень, при

тому, що метою нарахування амортизації є не тільки розподілення вартості основних засобів на створений продукт, але й акумуляція коштів для оновлення обладнання, яке в сучасних умовах швидко зношується не стільки фізично, скільки морально. Отже, в умовах гострої потреби росту інвестицій в основний капітал, підприємства повністю не використовують амортизаційні відрахування. В цьому факті проявляється недостатня обізнаність керівництва підприємств, невідповідність стратегії діяльності вимогам ринкових відносин.

Нарахування амортизації в наший країні протягом тривалого періоду часу розділялося на повне відновлення і на капітальний ремонт.

Разом з тим попереднє нормування витрат на капітальний ремонт у складі амортизації суперечить її суті — витрати на придбання нового устаткування і на його ремонт принципово відрізняються.

Звідси виникає і відмінність в способах фінансування витрат на повне відновлення та капітальний ремонт. Якщо відшкодування засобів, авансованих до основних фондів, припускає регулярне включення в ціну створюваної продукції відповідної частки зношення основних фондів, то для фінансування ремонту, як і інших елементів поточних витрат на виробництво, не потрібне попереднє нормування у складі норм амортизації. Ці витрати повинні безпосередньо включатися в собівартість продукції в міру необхідності проведення ремонту.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дозволили уточнити та виділити відмінності двох основних концепцій амортизації — концепції відновлення (теорія економіки підприємства) та концепція витрат (бухгалтерський облік).

Аналіз показав, що щодо термінів за видами вартості та методами нарахування амортизації в аналізованих концепціях принципових відмінностей немає. Основні протиріччя виникають при використанні термінів "амортизація", "знос" та "амортизаційний фонд".

Концепція відновлення концентрує увагу на використання не грошових коштів, а фондів як джерела фінансування. Концепція витрат заснована на формуванні інформації про діяльність підприємства про отримані доходи та відповідні витрати з метою достовірного визначення економічних результатів.

У зв'язку з переходом України на Міжнародні стандарти обліку та звітності застосування концепції відновлення в теорії економіки підприємств не може вважатися можливим. З іншого боку, ця концепція відповідає вимогам ринкових умов господарювання. На нашу думку, про амортизаційний фонд як економічну категорію у складі джерел фінансових ресурсів підприємств можна говорити лише з позиції вивчення історичних етапів розвитку державного фондозабезпечення та відтворення основних засобів в умовах соціалістичного фондового обліку.

У сучасних умовах стосовно підприємств доцільно розвивати теоретичні та практичні аспекти концепції амортизації на основі витрат. Можливе формування фондів, зокрема відновлення основних засобів, але такі фонди мають формуватися за допомогою коштів у активі балансу. Якщо приймається рішення про формування резервів на відновлення основних засобів, то цей резерв повинен створюватися у складі власного капіталу за рахунок чистого прибутку у розмірі нарахованої амортизації на витрати діяльності у звітному періоді.

Що стосується державої амортизаційної політики, то вона на сьогодні не виконує свою головну функцію: забезпечення відтворення основних засобів, що призводить до кризового стану об'єктів основних засобів на підприємствах. Потенціал амортизаційного фонду як джерело інвестиційних ресурсів не використовується повністю. Це пов'язано з недосконалістю сучасної нормативно-правової бази регулювання нарахування, резервування та використання амортизаційного фонду, відсутністю системи страхування підприємств від знецінення амортизаційних відрахувань через інфляцію, невирішеністю питань правової відповідальності суб'єктів управління підприємствами за нецільове використання вивільнених від оподаткування амортизаційних ресурсів.

Роль власних засобів підприємств у пожвавленні інвестиційної активності стає все вагомішою, що потребує від держави відповідної уваги до створення сприятливих умов для формування достатніх фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання. Амортизаційна політика держави в цьому аспекті має сприяти забезпеченню необхідного оновлення основних фондів промислових підприємств з урахуванням умов відтворення та стану ринкової кон'юнктури, які склалися в державі, і тим самим підвищувати їх конкурентоспроможність як на вітчизняному, так і на світовому ринках.

Діючий механізм амортизації в Україні не сприяє чіткому налагодженню процесу відтворення основних фондів. У сфері державного регулювання амортизаційної політики необхі-

дно провести зміни, насамперед повернути контроль за цільовим використанням амортизаційних відрахувань, оскільки безконтрольність призводить до зростання нецільового використання коштів амортизації (заробітної плати, поточних потреб тощо). Недостатність власних вільних коштів у підприємств, не виваженість у прийнятті рішень щодо оновлення основних фондів на підприємствах призводить до технологічної застарілості обладнання, що спричиняє вироблення неконкурентоспроможної продукції, незадоволення попиту, який постійно змінюється, не пристосування до умов ринкової конкуренції.

Література:

1. Голозубова Ю.В. Аналіз методів нарахування амортизації та їх порівняльна характеристика. Управління розвитком. 2014. № 7. С. 111—114.

2. Виговська Н. Г. Методи амортизації: проблема вибору оптимального варіанту. Вісник ЖІТІ. 2006. № 9. С. 38—42.

3. Голов С. Ф. Концепції амортизації та їх вплив на облік та управління в сучасних умовах. Бухгалтерський облік і аудит. 2004. № 8. С. 9—16.

4. Дем'яненко М. Я. Проблеми амортизації в аграрному секторі АПК (обліково-фінансовий аспект). К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 178 с.

5. Жердєв Є.В. Методичні засади формування амортизаційної політики на підприємствах. Облік і фінанси АПК. 2011. №1. С. 1—5.

6. Мороз Ю.Ю. Обліково-інформаційна система моніторингу економічного потенціалу підприємства: монографія. Житомир: ПП "Рута". 2011. 352 с.

7. Податковий кодекс України від 11.10.2011 р. №2755-17 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://rada.gov.ua/

8. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV. Головні нормативні документи для бухгалтера: практичне керівництво "Бібліотека баланс". 2016. № 2. С. 4—10.

References:

1. Holozubova, Y.V.(2014), "Analysis of amortization charge methods and their comparative characteristics", Development Management, vol.7, pp. 111—114.

2. Vygovska, N. G. (2006), "Methods of depreciation: the problem of choosing the best variant", Bulletin ZHITI, vol. 9, pp. 38—42.

3. Golov, S. F. (2004), "Concept of depreciation and its impact on accounting and control in modern terms", Accounting and Auditing, vol.8, pp. 9—16.

4. Dem'yanenko, M. J. and Yevtushenko, S. M. (2006), Amortization problems in the agricultural sector APC (accounting and financial aspects), IAE NNC, Kyiv, Ukraine.

5. Zherdev E.V. (2011), Methodical foundations of formation of amortization policy at the enterprises, Accounting and Finance of AIC, vol. 1, pp. 1—5.

6. Moroz Y.Y. (2011), Accounting and information system of monitoring of the enterprise economic potential: monograph, PE "Ruta", Zhytomyr, Ukraine.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 20 May 2022).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "About a record-keeping and financial reporting in Ukraine", Golovni normativni dokumenti dlya bukhgaltera: praktichne kerivnitstvo "Biblioteka balans", vol. 2, pp. 4—10.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2022 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

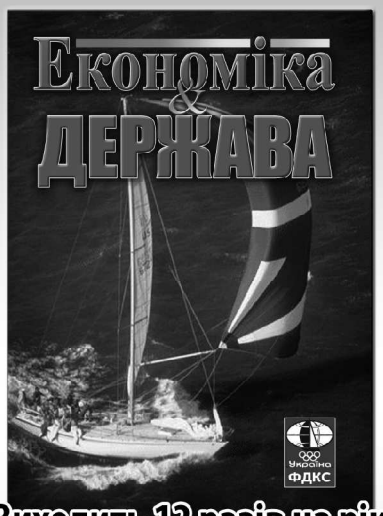

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**.

www. economy.in.ua
e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 338

Z. Titenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-5816-5519

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.50

MULTIFACTOR ANALYSIS OF IDENTIFICATION OF FEATURES OF THE MECHANISM OF FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT OF ENTERPRISES

З. М. Тітенко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, Національний університет біоресурсів і природокористування України

БАГАТОФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОЗНАК МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ

The urgency of the research topic is due to the fact that in modern economic conditions the issue of financial security of agricultural enterprises of Ukraine is becoming increasingly important. Thus, there is a need to identify features that have a significant impact on the financial security of enterprises and assess the impact of each component.

In order to effectively develop the enterprise, increase the capacity and achieve the best results from financial and economic activities, economic entities need to pay considerable attention to the level of their financial security. And also to investigate the main factors that have a significant impact on it. Therefore, the issue of financial security of the enterprise is sufficient research and is the basis of its stable and effective development.

The aim of the article is to develop ways to improve the financial security of the enterprise based on the analysis of the multi-factor DuPont model.

In the process of research scientific methods were used: statistical — to assess the dynamics of the level of financial security; analysis and synthesis — to find out the reasons that cause a change in the level of financial security; tabular and graphical — to depict the results of the study; abstract-logical — in the implementation of theoretical and methodological generalizations.

Using the multi-factor model of Dupont, the article analyzes the impact of the main factors that have the greatest impact on the efficiency of use of assets and equity and certainly affect the financial security of agricultural enterprises. certainly affect the financial security of agricultural enterprises. Factor analysis based on the classic DuPont model allows you to determine ways to maximize the profitability of capital invested in the company by owners and shareholders. Studies show that the reduction of withdrawn funds has a direct impact on reducing the return on equity. Thus, the company reduces its financial risks by reducing the amount of borrowed funds, it does not have a positive impact on return on equity. According to the results of the study, proposals for the formation of a system of financial security of agricultural enterprises are formulated.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в сучасних умовах господарювання питання забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств України стає все більш актуальним. Так, існує необхідність ідентифікації ознак, що мають суттєвий вплив на фінансову безпеку підприємств та оцінка впливу кожної окремої складової.

Для ефективного розвитку підприємства, збільшення потенціалу та досягнення кращих результатів від фінансово-господарської діяльності суб'єктам господарювання необхідно приділяй значну увагу рівню їх фінансової безпеки. А також досліджувати основні фактори, які мають суттєвий вплив на неї. Тому дослідження питання фінансової безпеки підприємства є досить важливим і є основою його стабільного та ефективного розвитку.

Метою статті є розробка напрямів підвищення фінансової безпеки підприємства на основі аналізу багатофакторної моделі Дюпон.

У процесі дослідження використано наукові методи: статистичний — для оцінювання динаміки рівня фінансової безпеки; аналізу і синтезу — для з'ясування причин, які спричиняють зміну рівня фінансової безпеки; табличний і графічний — для зображення одержаних результатів дослідження; абстрактно-логічний — при здійсненні теоретичних та методичних узагальнень.

В статті за допомогою багатофакторної моделі Дюпона проаналізовано вплив основних факторів які мають найбільший вплив на ефективність використання активів та власного капіталу і безумовно впливають на фінансову безпеку сільськогосподарських підприємств. безумовно впливають на фінансову безпеку сільськогосподарських підприємств. Проведені дослідження свідчать, що зменшення залучених засобів що має безпосередній вплив на зменшення рівня рентабельності власного капіталу. Тобто, підприємства хоч і зменшують свої фінансові ризики шляхом зниження обсягу залучених коштів, проте це немає позитивного впливу на рентабельність власного капіталу. За результатами дослідження сформульовані пропозиції щодо формування системи фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств.

Key words: financial security, profitability, assets, equity, DuPont model.

Ключові слова: фінансова безпека, рентабельність, активи, власний капітал, модель Дюпона.

FORMULATION OF THE PROBLEM

Financial security plays an important role in the management system of an agricultural enterprise, as evidenced by the existence of a large number of management methods that have the characteristics of a targeted approach. Reliable financial security of the enterprise is possible only with a comprehensive and systematic approach, which allows to ensure the strategic development of the enterprise, to develop tactical and operational actions to minimize the negative impact of threats.

It is important to develop approaches to assessing the level and optimal structure of financial security of agricultural enterprises. The difficulty of resolving these issues is outlined by a number of reasons, the most important of which is the significant uncertainty of the states and basic parameters of systems that are difficult to model and difficult to study. Resource (investment), cyclical, systemic, infrastructural (cluster) and process approaches are leading in determining the main indicators of financial security of an economic entity.

To ensure sustainable and effective economic development, increase capacity, as well as achieve the desired results of financial and economic activities, the enterprise needs to take care of the proper level of its security, especially financial. This is due to the relevance of the study of the financial security of the enterprise, which is the key to its stable and successful development.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Theoretical principles of formation and financial security of enterprises are studied in the world and domestic scientific literature. Among foreign scientists are A. Burle, O. Williamson, M. Jensen, R. Coase, W. Meckling, K. Murphy, G. Minza, G. Shinazi. Such national scientists as O. Arefieva, O. Baranovsky, D. Bayura, I. Blank, M. Butko, O. Vasylyk made a significant contribution to the study of this topic. n, M. Murashko, O. Plastun, N. Sablina and others. Highly appreciating the significant scientific achievements of scientists, it should be noted that it is necessary to assess the factors that affect the financial results and financial security of enterprises.

FORMULATION OF THE ARTICLE'S GOALS

The purpose of the article is to consider the main theoretical approaches to the definition of the essence of the concept of "financial security of an enterprise", as well as to identify the following areas: improving financial security based on analysis multi-factor system DuPont models.

PRESENTATION OF THE MATERIAL OF THE STUDY, SUPPORTING THE SCIENTIFIC RESULTS OBTAINED

It is important to emphasize that it is the safety of an enterprise that is such a characteristic of its activities, which directly depends on the results of the business entity's activities. Accordingly, it is advisable to distinguish financial security as the security of the effectiveness of its activities. In general, the concept of "economic security" according to its financial characteristics, namely "financial security" is an actual category and is especially relevant in conditions of economic instability and deterioration of the country's investment climate. The relevance of the study raises a certain range of topical issues on providing and supporting financial security at both the micro

and macro levels. Recent research has confirmed that approaches to understanding the concept of financial security vary significantly.

Thus, I. A. Blank considers the financial security of the enterprise in terms of quantitative and qualitative determined level of financial condition of the enterprise, which provides stable protection of its priority, balanced financial interests from identified real and potential threats of external and internal nature, the parameters of which are determined financial philosophy and create the necessary prerequisites for financial support for its sustainable growth in the current and future periods [1, p. 125].

K. S. Goryacheva studies the financial security of the enterprise as a financial condition, which is characterized, firstly, by the balance and quality of the set of financial instruments, technologies and services used by the enterprise, secondly, resistance to internal and external threats, thirdly, the ability of the financial system of the enterprise to ensure the implementation of its own financial interests, mission and tasks with sufficient financial resources, fourthly, to ensure effective and sustainable development of this financial system [2, p. 66].

K. S. Goryacheva emphasizes that the financial security of an enterprise is "... the financial condition that is characterized by the balance and quality of the totality of financial instruments, technologies and services used by the enterprise, resistance to internal and external threats, the ability of the financial system of the enterprise to ensure the implementation of its financial interests, mission and tasks with sufficient financial resources, to ensure effective sustainable development of this financial system" [3, p. 169].

Some authors highlight the financial component among the components of economic security: the weakening of financial security, as he correctly states, is indicated by a decrease in liquidity, an increase in accounts payable and receivables [4,5].

Among the main economic and mathematical methods of research of complex systems are: the method of expert estimation, methods of regression and variance analysis, methods of exponential smoothing, methods of fuzzy systems theory (in particular, methods of cluster and discriminant analysis), methods of multifactor statistical analysis. The process of ensuring the economic security of the enterprise can be considered as a process of implementation of its functional components in order to prevent possible losses and achieve the maximum level of economic security now and in the future.

In the process of assessing the state and level of financial security of the enterprise analyze: 1) financial statements and results of the enterprise (solvency, liquidity, business activity, financial independence, creditworthiness, structure and use of capital and profits); 2) the competitive state of the enterprise in the market (market share owned by the business entity, the introduction of innovations, the impact of scientific and technological progress, the level of enterprise management).

Comparing the levels of profitability is an important tool in assessing the results of the enterprise and its prospects, as well as indicate the level of its financial security. It should be noted that in countries with developed economies, the Chamber of Commerce, industry associations or the government usually publishes annual information on the "acceptable" regulatory values of profitability. Comparing the organization's own indicators with their allowable values allows us to draw conclusions about the state of financial and economic situation. This practice is not available in Ukraine yet, so the only basis for comparison is information on the value of indicators in previous years.

The most well-known methods of using factor analysis are the pyramidal structure of financial ratios, which allows a single scheme or table to briefly but clearly demonstrate several aspects of the enterprise and helps to understand the relationship between liquidity, financial structure and profitability. One way to systematically transfer information using relative metrics is to use the DuPont model.

In the DuPont factor model, for the first time several indicators are linked together and presented in the form of a triangular structure, topped by the return on total capital ratio (ROA) as the main indicator of the efficiency of funds invested in the firm, and based on two factor indicators: profitability of sales (NPM) and resource efficiency (TAT) [6].

This model was based on a rigidly determined dependence:

$$ROA = NPM * TAT \quad (1).$$

Theoretically, DuPont's specialists were not innovators; they used the original idea of interrelated indicators, first expressed by Alfred Marshall and published by him in 1892 in the book "Elements of the Sectoral Economy" [7]. However, their merit is obvious, as previously these ideas have not been applied in practice.

Factor analysis of the formation of gross profit of enterprises is based on a study of three effects on this indicator of three factors: sales, structure and range of products sold and the level of costs per UAH sold products.

Table 1. Analysis of the formation of gross profit of agricultural enterprises of Ukraine for 2017—2020, mln UAH

Indicators	Year				Deviation for the year		
	2017	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Net income from sales of products (goods, works, services)	500,0	588,6	671,6	681,3	88,6	83,1	9,7
Cost of products sold (goods,works, services)	431,1	517,6	578,4	599,7	86,4	60,8	21,3
Gross profit	68,9	71,0	93,3	81,6	2,1	22,3	-11,6

Source: Created by the author.

Table 2. Factor analysis of the formation of gross profit of Ukrainian enterprises for 2018—2020, mln UAH

Indicators	2018	2019	2020
Sales volume	13,8	8,3	3,4
Impact of changes in the structure and range of products sold	-1,6	1,7	-2,1
Impact of changes in the level of costs on 1 UAH of products sold	-10,1	12,2	-13,0
Total change in gross profit	2,1	22,3	-11,6

Source: Created by the author.

The impact of changes in sales is calculated by the formula:

$$\Delta ВП_{ор} = ВП_0 \cdot (\frac{C_1}{C_0} - 1) \quad (2),$$

Where $\Delta ВП_{ор}$ — changes in sales volume;

EAP_0 — gross profit in the base period;

$With_1$ — cost of sales in the reporting period;

$With_0$ — the cost of products sold in the base period.

The impact of changes in the structure and range of products sold is calculated using the formula:

$$\Delta ВП_{стр} = ВП_0 \cdot (\frac{ЧД_1}{ЧД_0} - \frac{C_1}{C_0}) \quad (3),$$

anywhere $\Delta ВП_{стр}$ — impact of changes in the structure and product range;

BH_1 — net income in the reporting period;

BH_0 — net income in the base period.

Impact of changing the cost level for 1 UAH products sold are calculated using the formula:

$$\Delta ВП_{ПВ} = ЧД_1 \cdot (\frac{C_0}{ЧД_0} - \frac{C_1}{ЧД_1}) \quad (4).$$

Studies show that during 2017—2020 revenue from sales increased by more than 36% and in 2020 amounted to 681.3 million UAH, in terms of production costs, the growth rate is higher, more than 39% during the study period. It is natural that the gross profit during the study period fluctuated significantly and in 2020 amounted to 81.6 million UAH (Table 1).

Analysis of the data in the table allows us to conclude that in 2018 the gross profit of enterprises increased by UAH 2.1 million. The main factor that caused this situation was the growth of sales, which increased profit by UAH 13.8 million, but the change in the structure and range of its implementation had a negative impact on the final result, and the increase in costs per UAH 1 of sales led to a decrease in gross profit by UAH 10.1 million In 2020, another trend will follow, a decrease in gross profit by UAH 11 million due to the increase in expenditures by UAH 1 of sold products — by UAH 13.0 million thousand, and the amount due to the increase in sales volume by UAH 3.4 million. Factual analysis shows that the value of the gross profit of the enterprise to the greatest extent depends on the level of expenditure per UAH sold products.

Analysis of return on equity using the DuPont model allows you to make effective management decisions related to the development of the enterprise. However, it should be borne in mind that the acceleration of the turnover of current assets has a positive impact on profits only to a certain extent, which is dictated by the requirements of maintaining liquidity. Insufficient level of current assets and their excessively high turnover there is a real risk of loss of liquidity of the organization, lack of funds to continue operating activities, loss of revenue and profit. With low turnover of current assets, the organization has a large amount of funds and, therefore, minimal risk of liquidity loss. At the same time, the return on assets decreases as the organization loses potential profits. With very high turnover of current assets, their level may be insufficient to maintain liquidity, which also increases the risk and leads to loss of profits. Therefore, it is necessary to find a compromise that would be a sufficient level of profit with an acceptable level of liquidity risk.

Mathematical representation of the modified DuPont model has the form:

$$ROE = \frac{ЧП}{ЧД} \cdot \frac{ЧД}{A} \cdot \frac{A}{ВК} \quad (5).$$

This model shows that the return on equity depends on three factors: return on sales, asset turnover and the structure of advanced capital.

The importance of the selected factors is explained by the fact that they in a sense summarize all aspects of financial and economic activities of the enterprise, its statics and dynamics, including accounting: the first factor summarizes the form № 2 "Statement of financial performance", the second — balance sheet asset balance [8,9].

Applying a systematic approach, we can identify the following main stages of analysis using the DuPont model:

— general assessment of the effectiveness of financial resources management of the enterprise;

— assessment of the effectiveness of the management of the main (current) activities;

— assessment of the effectiveness of asset management of the enterprise (investment activities);

— assessment of the effectiveness of financial management;

— development of proposals for further work that would improve the financial condition of the enterprise.

According to table 3 it is seen that the initial indicators have heterogeneous dynamics. Thus, the net profit of the company and its assets tend to decrease during the analyzed period, but net sales income and equity, on the contrary, increased quite significantly. It should be noted that the return on sales decreased by 9%, which is due to the decrease in net profit, the return on equity, it also has a dynamic to decrease by 11% during 2018—2022. Regarding the positive dynamics, it is worth noting a significant decrease in the coefficient of financial dependence by 2.32, which is evidence of a decrease in borrowed funds. The positive changes include an increase in the turnover ratio of assets, although its value remains below the norm.

Using the three-factor model and the method of absolute differences for factor analysis of return on equity of agricultural enterprises in 2020, the results of calculations were summarized in table 4.

As can be seen from the above data, the decrease in return on equity by 0.112 units is due to the influence of all studied factors. The decrease in return on sales led to a decrease in return on equity by 0.098 units. Acceleration of asset turnover by 0.27 turnover caused an increase in return on equity by 0.153 units, and a decrease in the ratio of financial dependence — to a decrease in return on equity by 0.167 units. Based on the results of the study of this factor model, all factors can be reserves for increasing the return on equity.

Table 3. Source data for factor analysis of return on equity

№	Indicator	Conditional value	2018	2020	Deviation
1	Net profit, UAH million	NP	90613	81619	-8995
2	Net income from sales of products, UAH million	NI	402597	602684	200087
3	Asset value, UAH million	AV	1537319	1130305	-407014
4	Cost of equity, UAH million	E	369371	612251	242880
5	Profitability of sales, (NP / NI)	a	0,23	0,14	-0,09
6	Asset turnover ratio, (NI / AV)	b	0,26	0,53	0,27
7	Financial dependency ratio (AV / E)	c	4,16	1,85	-2,32
8	Return on equity (NP / E)	y	0,25	0,13	-0,11

Source: Created by the author.

Table 4. Calculation of the influence of factors on return on equity

	Factors	Calculation	Influence of factors
1	ΔY_a	$\Delta a \cdot b_0 \cdot c_0$	-0,098
2	ΔY_b	$a_1 \cdot \Delta b \cdot c_0$	0,153
3	ΔY_c	$a_1 \cdot b_1 \cdot \Delta c \cdot$	-0,167
4	Total impact		-0,112

Source: Created by the author.

In addition, we found that the reduction of borrowed funds (reduction of the coefficient of financial dependence) also to some extent leads to a decrease in the level of return on equity. That is, although companies reduce their financial risks by reducing the amount of borrowed funds, but this does not have a positive impact on return on equity. In addition, the high rate of financial dependence can lead to difficulties in obtaining new loans.

CONCLUSION

The complexity of the concept and the breadth of the essential features of financial security has led to the development of different approaches to the interpretation of its essence. It is considered as a component of economic security of the enterprise, as an independent object of management, as a determined level of financial condition, as a risk management activity, as a level of balance of financial indicators and so on.

Summarizing the essence of financial security of the enterprise, it can be argued that it is determined by the financial condition in which the enterprise is able to withstand existing and potential threats through effective financial management to ensure the development of economic activity. There are a significant number of indicators that characterize the level of financial security of the enterprise.

However, it should be noted that the comparison of levels of profitability is an important tool in assessing the results of the enterprise and its prospects, as well as indicate the level of its financial security.

With the help of the DuPont multifactor model, it is possible to quickly and accurately identify the main factors that have the greatest impact on the efficiency of asset and equity use and certainly affect the financial security of agricultural enterprises. Studies show that the reduction of borrowed funds has a direct impact on reducing the level of return on equity. That is, although companies reduce their financial risks by reducing the amount of borrowed funds, but this does not have a positive impact on return on equity.

References:

1. Blank, I. A. (2014), Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpryiemstva [Management of financial security of the enterprise], Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.

2. Horiacheva, K. S. (2003), "Financial security of the enterprise: the essence and place in the system of economic security", Ekonomist, Vol. 8, pp. 65—67.

3. Yermoshenko, M.M. and Horiacheva, K.S. (2015), Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpryiemstvo. [Financial component of economic security: state and enterprise], Natsional'na akademiia upravlinnia, Kyiv, Ukraine.

4. Illiashenko, S. N. (2003), "Components of economic security of the enterprise and approaches to their evaluation", Aktual'ni problemy ekonomiky, Vol. 3, pp. 12—19.

5. Davydenko, N. (2015), "Modern paradigm of agrarian units 'financial security assessment", Ekonomichnyj chasopys-XXI, vol. 5—6. pp. 90—93.

6. Corporate management (1999), "DuPont method", available at: http://www.cfin.ru/chuvakhin/dupont.shtml (Accessed 20 May 2022).

7. Rogova, E. (2014), "Dupont Analysis of the Efficiency and Investment Appeal of Russian Oil-Extracting Companies", Business and Management 2014: 8th International Scientific Conference, Vilnius, Lithuania, pp. 164—171.

8. Podol's'ka, V.O. and Yarish, O.V. (2007), Finansovyj analiz [Financial Analysis], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

9. Davidenko, N.M. (2003), "Methodological support for the analysis of the financial condition of enterprises", Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky, vol. 4, p. 26.

Література:

1. Бланк І. А. Управління фінансовою безпекою підприємства. Київ: Ніка-Центр, 2014. 784 с.

2. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. Економіст. 2003. № 8. С. 65—67.

3. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство. Київ: Національна академія управління, 2015. 232 с.

4. Ілляшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 3. С. 12—19.

5. Davydenko N. Modern paradigm of agrarian units' financial security assessment. Економічний часопис-XXI, 2015. Вип. 5—6. С. 90—93.

6. Корпоративний менеджмент. Метод "Дюпон" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cfin.ru/chuvakhin/dupont.shtml

7. Rogova E. Dupont Analysis of the Efficiency and Investment Appeal of Russian Oil-Extracting Companies. Business and Management 2014: 8th International Scientific Conference, May 15—16, 2014, Vilnius, Lithuania. С. 164—171.

8. Подольська В.О., Яріш О.В. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 488 с.

9. Давиденко Н.М. Методологічне забезпечення проведення аналізу фінансового стану підприємств Вісник ЖДТУ. Економічні науки, 2003. Вип. 4. с. 26.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2022 р.

www. economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 332.3

Ю. А. Лошакова,
аспірант, Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-108-1433
Б. О. Аврамчук,
к. е. н., Інститут землекористування НААН України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-8505-2157

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.56

ОБГРУНТУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Y. Loshakova,
Postgraduate student, National university of life and environmental science of Ukraine, Kyiv
B. Avramchuk,
PhD in Economics, Institute of Land Management of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv

SUBSTANTIATION OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF POWER

У статті проаналізовано загальноприйняті показники оцінки рівня сталого розвитку на національному та регіональному рівні в контексті мети та цілей власне досягнення сталого розвитку.

Виявлено особливості впровадження концепції сталого розвитку в Україні, а також фактори, які мають вплив на забезпечення сталого розвитку в межах території територіальної громади. До таких факторів, зокрема, відносяться особливості розвитку вітчизняного земельного законодавства, обов'язків і повноважень органів місцевого самоврядування й органів державної влади, наявність ефективних інструментів для досягнення сталого розвитку та підвищення рівня життя громадян.

У результаті аналізу вказаних національних особливостей було запропоновано перелік економічних та екологічних показників, необхідних для проведення моніторингу та оцінки заходів, рішень та політик, спрямованих на забезпечення сталого розвитку.

Обгрунтовано, що одним з найефективніших інструментів забезпечення сталого розвитку децентралізації влади в Україні є просторове планування землекористування та розробка відповідної планувальної документації з урахуванням інтересів жителів, державних органів, науковців та бізнесу.

Since the emergence of sustainable development strategies as a widely used goal of government policy in many countries, the question of how to assess its impact has become a topical issue in scientific research. This has led to the search for indicators of sustainable development. Several approaches have been used. They range from indicators that summarize the sustainability of development on a single indicator or index to sets of indicators that consist of an exhaustive list of sub-indicators in their own dimensions.

Indicators can be crucial in decision making. They can translate physical and social knowledge into managed units of information, and can help measure and calibrate progress toward sustainable development goals. They can provide early warning by sounding the alarm in time to prevent economic, social and environmental damage. They are also important tools for transmitting ideas, thoughts and values.

The article analyzes the generally accepted indicators for assessing the level of sustainable development at the national and regional levels in the context of the goals and objectives of achieving sustainable development.

The peculiarities of the implementation of the concept of sustainable development in Ukraine, as well as the factors that have an impact on ensuring sustainable development within the territorial community. Such factors include, in particular, the peculiarities of the development of domestic land legislation, the responsibilities and powers of local governments and public authorities, the availability of effective tools for achieving sustainable development and raising the standard of living.

As a result of the analysis of the specified national features the list of the economic and ecological indicators necessary for carrying out monitoring and an estimation of the actions, decisions and policies directed on maintenance of sustainable development has been offered.

It is substantiated that one of the most effective tools for ensuring sustainable development of decentralization of power in Ukraine is spatial planning of land use and development of appropriate planning documentation taking into account the interests of residents, government agencies, scientists and businesses.

Ключові слова: сталий розвиток, показники сталого розвитку, земельні відносини, територіальна громада, просторове планування, землеустрій екологічна ефективність, оцінка.

Key words: sustainable development, indicators of sustainable development, land relations, territorial community, spatial planning, land management, environmental efficiency, assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Під нагальним тиском руйнування довкілля вчені та політики почали працювати над пошуком рішень для сталого розвитку. Поняття сталий розвиток охоплює як економічні, так і екологічні цілі з використанням стійких методів оптимального використання енергії, сільськогосподарського виробництва, управління природними ресурсами та промислового виробництва [1]. Питання сталості економічної діяльності та екологічної безпеки вже стало головним питання, і буде залишатися актуальним в найближчі десятиліття.

Сталий розвиток має три виміри — економічний, екологічний та соціальний. Слово "стійкість" почало використовуватися, як потенційне рішення багатьох міжнародних, регіональних та локальних проблем, з якими стикається суспільство сьогодні. Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку [2] уклала визначення поняттю "сталий розвиток", як "розвиток, що відповідає потребам сьогодення без завдання шкоди майбутнім поколінням задовольняти власні потреби".

Концепція сталого розвитку базується на трьох вимірах, згаданих вище. Розвиток регіону зазвичай визначається як цілісний розвиток громади (соціальний, економічний, екологічний), який грунтується на оптимальних компонентах (аспект соціального, природного та економічного розвитку) на певному рівні життєзабезпечення та покращення якості життя за допомогою згаданих складових.

Стійкість регіону — це процес, запропонований для покращення якості життя людини обмеженим глобальним середовищем. Ця концепція має заохочувати суспільство до сталих заходів: розуміння взаємозв'язків між економікою, суспільством та середовищем; жити в певних межах здатності землі підтримувати життя в розподілі ресурсів та можливостей для цього покоління та наступного.

Вищезгадана концепція була використана як ціла система, що складається з трьох концентричних кіл: економіка знаходиться у суспільстві, а економіка і суспільство існують у середовищі. Показники стійкості встановлюються для вимірювання наскільки ці межі дотримуються.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У контексті вирішення завдань переходу до сталого розвитку для України актуальним є впровадження еколого-економічних показників щоб мати можливість здійснювати оцінку сталості територій як на національному так і на регіональному рівнях. Питанням вибору та обгрунтуванням інструментів забезпечення сталості територій досліджувалися закордонними та вітчизняними вченими, зокрема Ш.А. Омаров [3], який представив систему індикаторів, запропоновану Міністерством економіки України. Крім того, розробкою та вдосконаленням методики оцінки сталого розвитку за обраними індикаторами займаються А.М. Тре-

тяк [4], І.В. Горяна [5], А.Б. Качинський [6], В. В. Байдала, [7] тощо. Однак питання у комплексному відборі еколого-економічних показників сталого розвитку залишається та є важливим для проведення оцінки сталості регіонів та міст.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в аналізі існуючих загальноприйнятих показників оцінки сталого розвитку та обгрунтуванні набору економічних та екологічних показників оцінки сталого розвитку територіальних громад в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З моменту виникнення стратегій сталого розвитку як широко використовуваної мети урядової політики багатьох країн, питання про те, як можна оцінити її вплив стало актуальним питанням наукового пошуку. Це призвело до пошуку показників сталого розвитку, в рамках якого було використано кілька підходів. Вони варіюються від показників, які підсумовують стійкість розвитку за одним показником чи індексом до наборів показників, які складаються з вичерпного переліку субіндикаторів у власних вимірах.

Показники — це індекси, які характеризують спостережувані явища або стани природи.

Існує основний набір показників сталого розвитку, який пропонується для моніторингу прогресу у напрямку сталого розвитку на національному рівні [8]. Водночас вченими визнається, що необхідна гнучкість до умов, діяльності та пріоритетів сталого розвитку в межах країни для оцінки сталості.

До загальноприйнятих економічних показників сталого розвитку на національному рівні відносяться [8]:

— ВВП на душу населення (дол. США);

— ВВП на душу населення/екологічно скоригована додана вартість (дол.США);

— Частка виробничої доданої вартості у ВВП (%);

— Коефіцієнт концентрації експорту (%);

— Існуючі запаси корисних копалин (t);

— Існуючі запаси енергії (нафтові еквіваленти);

— Термін експлуатації перевірених запасів енергії (роки);

— Загальна ОПР, отримана у відсотках ВВП (%);

— Населення яке живе на межі абсолютної бідності (немає індикатора);

— Коефіцієнт грамотності серед дорослих (%);

— Коефіцієнт відвідування початкової школи (%);

— Коефіцієнт зарахування до середньої школи (%);

— Очікувані роки навчання;

— Коефіцієнт дитячої смертності (на 1000 народжених дітей);

— Тривалість життя при народженні (років);

— Захворюваність викликана екологічними змінами (немає одиниць вимірювання);

— відсоток населення у міських районах;

— Площа та чисельність населення маломісних населених пунктів (км^2, к-сть осіб);

— Відсоток населення забезпечених санітарними послугами;

— Площа території на одну особу (м^2).

До загальноприйнятих екологічних показників сталого розвитку на національному рівні відносяться [8]:

— Запаси підземних вод (м^3);

— Концентрація свинцю, кадмію, ртуті та пестицидів (мг/л);

— Підкиснення прісноводних об'єктів (значення Ph);

— Відхилення запасів морських видів від рівня максимально витриманого врожаю (%);

— Співвідношення між чисельністю найменшого вуглецю та фактичним середньою достатністю (%);

— Завантаження N та P прибережних водах (%);

— Індекс водоростей;

— Площа, на яку впливає ерозія грунту (км^2)/індекс ерозії;

— Земля, постраждала від опустелювання (км^2)/індекс опустелювання;

— Площа, постраждала від засолення та заболочення (км^2);

— Зміна біомаси (%);

— Запаси деревини (м^2);

— Лісова площа (км^2);

— Види під загрозою вимирання, вимерлі види;

— Концентрація в навколишньому середовищі SO_2 і NO_2 та O_3 і NOx у міських місцевості (%);

— Площа земель, забруднених токсичними відходами (км^2).

Шлях, який пройшла Україна після конференції в Ріо-де-Жанейро (1992), випав на час становлення нових державних інституцій та суспільно-політичних відносин, з трансформацією економіки України. Україна підписала документи Конференції ООН з довкілля та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) та Всесвітньо-

го саміту зі збалансованого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.). Україна продовжує сприймати концепцію збалансованого розвитку як основну парадигму розвитку людства з XXI столітті.

Кабінетом Міністрів України з метою виконання домовленостей у рамках прийнятих документів на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку було затверджено Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень (Постанова від 26 квітня 2003 р. № 634), а її реалізацію було установлено одним із пріоритетних напрямків діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади. Проте, вищезазначену Комплексну програму у 2011 році було закрито.

Для України яка перебуває в пошуку свого шляху, дуже важливо не припуститися принципових помилок. Значно легше віддати перевагу зовні привабливому "шаблону" економічного розвитку, без врахування єдиної, цілісної моделі екологічної та соціальної сфер. Мається на увазі, що концепція сталого розвитку не гарантуватиме швидкого зростання добробуту людей, а вимагатиме напруженої і консолідованої роботи управлінців, політиків, вчених та всього прогресивного населення України.

Станом на сьогодні для України постає гостре питання щодо визначення орієнтирів і пріоритетів розвитку прийняття національної стратегії сталого розвитку. Тому нині, в умовах децентралізації влади та повноважень, раціональним вбачається впровадження моніторингу та оцінки сталого розвитку в межах території територіальних громад, у першу чергу шляхом просторового планування території громади.

Передумовами такого судження є історичний розвиток органів місцевого самоврядування та територіальних громад в Україні. На даний час, нещодавніми змінами до Земельного кодексу України закріплено, що землями комунальної власності територіальних громад вважаються всі землі державної власності, розташовані за межами населених пунктів у межах таких територіальних громад, крім окремих виключень [9]. Таким чином, органи місцевого самоврядування, відповідно до статті 122 Земельного кодексу, мають повноваження розпоряджатися землями не тільки в межах населених пунктів, а в межах території усієї територіальної громади [10].

Тобто, на сьогодні повноваження щодо управління землями, прийняття рішень щодо економічного та соціального розвитку, забезпечення екологічної безпеки, оподаткування земель комунальної власності переходять до органів місцевого самоврядування. У свою чергу, такі повноваження та децентралізація влади покладає відповідальність на голів територіальних громад та місцевих депутатів щодо прийняття раціональних рішень, спрямованих на розвиток та підвищення інвестиційної привабливості територіальної громади.

Одним з інструментів для планування сталого розвитку територіальної громади є Комплексний план просторового розвитку територіальної громади, розробка якого закріплена Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [11]. Вказаний комплексний план розробляється на замовлення органу місцевого самоврядування та передбачає врахування інтересів жителів територіальної громади шляхом проведення стратегічних сесій та врахування пропозицій представників жителів, бізнесу, науковців, державних органів тощо.

Таким чином органи місцевого самоврядування нині мають як повноваження так й інструменти для забезпечення сталого розвитку відповідної територіальної громади.

Потрібно наголосити, що одним із принципів вітчизняного земельного законодавства є поєднання особливостей використання землі як територіального базису (соціальний), природного ресурсу (екологічний) і основного засобу виробництва (економічний). Тобто планування використання земель поєднує в собі усі три виміри сталого розвитку, про які зазначалося раніше. Це, у свою чергу, означає, що раціональний просторовий розвиток, його планування та оцінка може забезпечувати підвищення рівня життя мешканців територіальної громади як в короткочасній, так і довготривалій перспективі, що відповідає цілям концепції сталого розвитку.

Як було згадано вище, сталість країни, регіону чи навіть територіальної громади оцінюється за допомогою низки показників сталого розвитку. Без будь-якої додаткової інформації найкращий показник майбутнього розвитку — минулий розвиток. Минулі тенденції можуть бути відповідними показниками майбутніх тенденцій в економіці, екології та соціальних питаннях.

Показники призначені для забезпечення підтримки прийняття рішень, є інструментом планування та виконують важливу комунікативну функцію. Показник інформує широку громадськість про зміни, звертає увагу на можливі наслідки, а також є основою управлінсь-

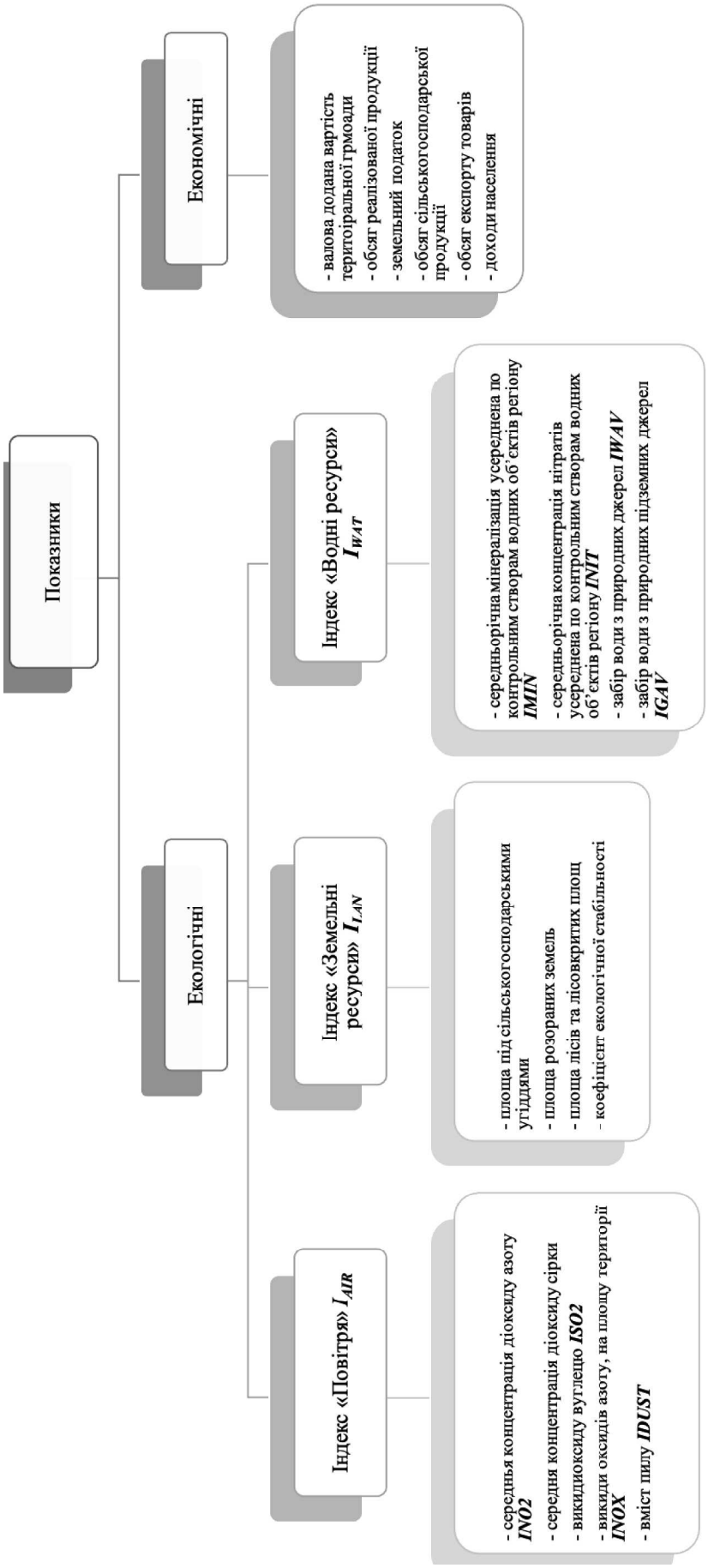

Рис. 1. Набір економічних та екологічних показників, призначених для оцінки рівня сталого розвитку території територіальної громади

ких рішень щодо поліпшення ситуації.

Таким чином, використовуючи загальноприйняті показники оцінки сталості країни та регіони, запропоновано набір економічних та екологічних показників, призначених для оцінки рівня сталого розвитку території територіальної громади.

До економічних показників (див. рис. 1) слід віднести наступні:

— Валову додану вартість в межах територіальної громади;

— Обсяг реалізованої продукції;

— Земельний податок;

— Обсяг сільськогосподарської продукції;

— Обсягу експорту товарів;

— Доходи населення.

Щодо екологічних показників (див. рис. 1), то їх варто розділити на три окремі індекси: індекс якості повітря, індекс земельних ресурсів, індекс водних ресурсів.

До показників, які впливають на індекс "Повітря" IAIR відносяться:

— Середня концентрація діоксиду азоту;

— Середня концентрація діоксиду сірки;

— Викиди оксиду вуглецю;

— Викиди оксидів азоту, на площу території;

— Вміст пилу.

До показників, які впливають на індекс "Земельні ресурси" ILAN відносяться:

— Площа під сільськогосподарськими угіддями;

— Площа розораних земель;

— Площа лісів та лісовкритих площ;

— Коефіцієнт екологічної стабільності.

До показників, які впливають на індекс "Водні ресурси" IWAT відносяться:

— Середньорічна мінералізація усереднена по контрольним створам водних об'єктів регіону;

— Середньорічна концентрація нітратів усереднена по контрольним створам водних об'єктів регіону;

— Забір води з природних джерел;

Забір води з природних підземних джерел.

Відбір показників для моніторингу та оцінки рівня сталого розвитку території територіальної громади був здійснений на основі наступних принципів:

1) доступності статистичних та аналітичних даних, які можуть бути використані як показники сталого розвитку;

2) можливості оперативно проводити розрахунки та оцінку рівня сталого розвитку за результатами порівняння значень відібраних показників;

3) наявності інструменту просторового розвитку для впливу та зміни відібраних показників, яким може бути Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади;

4) можливості та наявності повноважень у органів місцевого самоврядування щодо прийняття рішень та політик, спрямованих на забезпечення сталого розвитку територіальної громади, в тому числі через інструменти просторового планування території.

Потрібно зазначити, що перелік показників як економічного так і екологічного виміру може бути розширених або звужений в майбутньому, в залежності від обсягу статистичних даних, які будуть збиратися, уточнення вагових коефіцієнтів та важливості запропонованих показників тощо.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного аналізу загальнонаціональних показників сталого розвитку, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, базуючись на принципах об'єктивності, прозорості, доступності та оптимальності, запропоновано набір економічних та екологічних показників сталого розвитку. Вказані показники призначені для оцінки та моніторингу рівня сталого розвитку, а також оцінки прийнятих рішень, заходів та політик в межах території територіальної громади в контексті забезпечення сталого розвитку громади.

Варто наголосити, що при напрацюванні запропонованого переліку були взяті до уваги особливості вітчизняного розвитку земельного законодавства, обов'язків та повноважень органів місцевого самоврядування та органів державної влади, а також наявність ефективних інструментів для досягнення сталого розвитку та підвищення рівня населення громадян. Вбачається, що одним з найефективніших шляхів досягнення та підтримання сталого розвитку громади є планування просторового розвитку території, яке на сьогодні є можливим завдяки закріпленим законодавчим нормам. Саме для оцінки рішень та заходів, передбачених просторовим плануванням території, запропонованих перелік показників на сьогодні є оптимальним.

Література:

1. Pavlakova Docekalova M. Determination of economic indicators in the context of corporate sustainability performance [Text]/ M. Pavlakova Docekalova, A. Kocmanova, J. Kolenak // Business: Teory and Practice. — 2015. Vol. 16 (1). P. 15—24. doi: 10.3846/btp.2014.01

2. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future [Електронний ресурс]/ Режим доступу: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf

3. Омаров Ш.А. Концепція сталого розвитку в законодавстві України та країн світу і практика її впровадження / Ш.А. Омаров // Бізнес Інформ. — 2014. — №12. — С. 85—95. — Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/_2014_12_11

4. Третяк А. М., Третяк В. М., Гунько Л. А. Інституціональний розвиток землеустрою та землевпорядкування в Україні у період глобалізації. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 19—25. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.19

5. Горяна І. В. Формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів. Економічний аналіз: зб. наук. пр. 2013. Т. 14, № 1. С. 59—63.

6. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/2-7.htm#a1

7. Baidala V. Improvement of the system of indicators for measuring the ecological component of sustainable development of regions [Text]/ V. Baidala, V. Butenko, L. Avramchuk, B. Avramchuk, Yu. Loshakova // Financial and credit activity problems of theory and practice. — 2021. — Vol. 37, Issue 2. P. 202—209. doi: 10.18371/fcaptp.v2i37.230134

8. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development [Електронний ресурс]/ Режим доступу: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

9. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин" №1423 -IX від 28.04.2021 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20

10. Земельний кодекс України №2768-III від 25.10.2001 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

11. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" №711-IX від 27.05.2021 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text

References:

1. Pavlakova Docekalova, M., Kocmanova, A. and Kolenak, J. (2015), "Determination of economic indicators in the context of corporate sustainability performance", Business: Teory and Practice, vol. 16(1), pp. 15—24. doi: 10.3846/btp.2014.01

2. World Commission on Environment and Development (1987), "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future", Available at: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf (Accessed 20 May 2022).

3. Omarov, Sh. A. O. (2014), "The concept of sustainable development in the legislation of Ukraine and the world and the practice of its implementation", Business Inform, vol. 12, pp. 85—95.

4. Tretiak, A., Tretiak, V. and Hunko, L. (2022), "Institutional development of land organization and land planning in Ukraine during the period of globalization", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 19—25. doi: 10.32702/2306-6806.2022.2.19

5. Horyana, I. V. (2013), "Formation evaluation methods sustainability of regional development", Economic Analysis, vol. 14 (1), pp. 59—63.

6. Kachyns'kyj, A.B. (2001), "Ecological safety of Ukraine: system analysis of prospects of improvement", Available at: http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/2-htm#a1 (Accessed 20 May 2022).

7. Baidala, V., Butenko, V., Avramchuk, L., Avramchuk, B., and Loshakova, Yu. (2021), "Improvement of the system of indicators for measuring the ecological component of sustainable development of regions",Financial and credit activity problems of theory and practice, vol. 37 (2), pp. 202—209. doi: 10.18371/fcaptp.v-2i37.230134

8. UN (2015), "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development", Available at: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (Accessed 20 May 2022).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the System of Management and Deregulation in the Sphere of Land Relations", Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20 (Accessed 20 May 2022).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "Land Code of Ukraine", Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (Accessed 20 May 2022).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Land Use Planning", Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text (Accessed 20 May 2022).

Стаття надійшла до редакції 03.06.2022 р.

УДК 658.56

Н. О. Шишпанова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки, Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000000183475682
К. І. Неделіковська,
магістрант, Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000000237670230

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.63

УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЮ САМОДОСТАТНІСТЮ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

N. Shyshpanova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration and International Economy, Mykolayiv National Agrarian University
K. Nedelikovska,
undergraduate, Mykolayiv National Agrarian University

MANAGEMENT OF ENERGY SELF-QUESTIONS OF THE TERRITORIAL COMMUNITY

Досліджено, що у структурі місцевих органів влади створені функціональні підрозділи з питань енергоефективності, але реально діючі структури енергетичного менеджменту наразі є переважно лише в містах, де реалізуються проекти міжнародної технічної допомоги. У більшості інших міст таких організаційних структур не існує. Визначено, що для сприяння реалізації проектів з енергоефективності на муніципальному рівні важливо докласти зусиль у різних сферах, зокрема: поширювати передовий досвід та досвід реалізованих проектів. Це особливо важливо для підвищення обізнаності місцевої влади щодо можливих механізмів залучення іноземних фінансових ресурсів; розробити механізми стимулювання місцевої влади до досягнення оптимальних показників енергозбереження на муніципальному рівні. Такі стимули можуть мати фінансову та економічну основу і бути безпосередньо пов'язаними зі збереженням енергії та грошей; інформаційно-роз'яснювальна робота має бути систематичною та знаходити рішення, зрозумілі різним споживачам. Тому дуже важливо, щоб позитивний досвід проектів, які нині реалізуються за підтримки державного та місцевих бюджетів, широко висвітлювався та обговорювався, особливо їх вплив на сімейний бюджет.

Planning for the transition of the current united territories to sustainable communities cannot take place without environmental solutions related to the production of various forms of energy, especially energy from renewable sources. This is the result of the implementation of current political and economic directions, as well as relevant legal measures.

Various management models that allow citizens to participate in renewable energy projects are described. Depending on the chosen legal form, they may differ in the structure of management, decision-making and commitment.

It is proposed to consider the energy management system in Ukraine as an integrated energy efficiency management system, which should be based on national, regional and municipal levels. However, it is necessary to ensure a clear delineation of functions and powers: national level — the formation and implementation (legislative and financial) of state policy in the field of energy efficiency; regional level — monitoring and analysis of the formation of the energy development strategy of the region; municipal level — practical implementation of energy efficiency measures in accordance with local energy policy.

It has been studied that functional units for energy efficiency have been established in the structure of local authorities, but the real structures of energy management are currently available mainly in cities where international technical assistance projects are implemented. In most other cities such organizational structures do not exist. It is determined that in order to promote the implementation of energy efficiency projects at the municipal level, it is important to make efforts in various areas, in particular: to disseminate best practices and experience of implemented projects. This is especially important to raise awareness of local authorities about possible mechanisms for attracting foreign financial resources; develop mechanisms to encourage local authorities to achieve optimal energy efficiency indicators at the municipal level. Such incentives may have, for example, a financial and economic basis and be directly linked to the

conservation of energy and money; outreach work should be systematic and find solutions that are clear to different consumers. Therefore, it is very important that the positive experience of projects currently implemented with the support of state and local budgets is widely covered and discussed, especially their impact on the family budget.

Ключові слова: енергетична самодостатність, енергетична безпека, територіальні громади, управління, управління територіальними громадами.

Key words: energy self-sufficiency, energy security, territorial communities, management, territorial communities management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світі відбуваються катастрофічні зміни клімату, викликані викидами від спалювання нафти, газу та вугілля. Для порятунку планети людство мусить до 2030 року наполовину скоротити викиди парникових газів, а у 2050 році не мати їх зовсім. Сьогодні 9% енергетичних потреб України забезпечують викопні джерела енергії. Через неефективне використання енергії та доступність технологій з використання відновлювальних джерел енергії, відмова від викопних енергоносіїв у більшості випадків економічно вигідна уже сьогодні, а активна роль місцевих органів влади може суттєво прискорити цей процес [1]. Саме тому, дослідження питання управління енергетичною самодостатністю територіальної громади є актуальними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у дослідження проблематики енергозбереження зробили такі провідні економісти, як Гура К., Заблодський М., Козирський В., Лисенко В., Скрипник Д., Скрипник О., Сохань І., Шафаренко Ю.. Шворов С. та інші. Відзначивши вагомий внесок науковців у розробку теоретико-методологічних основ економіки, розвитку систем енергетичного забезпечення, відзначаємо, що додаткового дослідження потребують питання управління енергетичною самодостатністю територіальних громад.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в обгрунтуванні теоретичних положень управління енергетичною самодостатністю територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Енергонезалежність України, яка є стратегічною метою роботи Уряду України, стосується не тільки питань безпеки, а й можливостей інвестування та запровадження нових технологій.

Енергонезалежність і енергоефективність — це ринок для нових технологій, інвестицій, інновацій.

В своїх дослідженнях Сохань І. В., Скрипник О. А., Скрипник Д. М. [4, с. 2] поняття енергодостатності розглядають як певну стратегію, набір принципів, що полягають у задоволенні енергетичних потреб людини в межах можливостей природного середовища. Науковці наголошують на тому, що це поняття зустрічається значно рідше порівняно із поняттям енергоефективність, яке є актуальною темою як в Україні, так і за кордоном. В чому ж різниця? Якщо згадати "офіційне" визначення енергоефективності, то це досягнення ефективності використання енергетичних ресурсів відповідно до рівня технологічного розвитку. Тобто, ми використовуємо енергоресурси у максимально оптимальний спосіб. Енергодостатність вносить у поняття енергоефективності обмеження у вигляді можливостей природного середовища, тобто максимально оптимальний спосіб використання енергоресурсів в межах можливостей природного середовища.

Вчені [5] розвили ідею розвитку енергетичної самодостатності об'єднаних територіальних громад з позицій реалізації Європейської зеленої угоди в Україні з урахуванням національних інтересів.

Професори С. Шворов, В. Козирський, В. Лисенко, М. Заблодський [5] запропонували системну концепцію створення енергетичної безпеки територіальних громад в умовах сталого розвитку. В якості складових запропонували розглядати підсистеми конверсії первинних палив, виробництво енергетичних генерації електроенергії та тепла, інтелектуальне управління обладнанням та технологіями енергозабезпечення, управління енергоефективністю, динамічний енергетичний менеджмент.

Науковці К. Гура та Ю. Шафаренко [6] вважають, що енергоефективність та "зелена" енергетика це ключ до підвищення конкурентоспроможності економіки та енергонезалежності громад, а також до зменшення витрат споживачів на оплату енергоносіїв.

Ідею розвитку енергетичної самодостатності об'єднаних територіальних громад з позицій реалізації Європейської зеленої угоди в

Україні з урахуванням національних інтересів викладено в науковій праці [7]. Доведено структуру взаємозв'язку основних компонентів у розвитку та підвищенні енергетичної самозабезпеченості об'єднаних територіальних громад. Авторами Розроблено концепцію моделі функціонування Державного агентства України з управління природними ресурсами для вимог розвитку енергетичної самозабезпеченості об'єднаних територіальних громад та практичні рекомендації щодо підвищення енергетичної самозабезпеченості об'єднаних територіальних громад.

Питання науково-методичного забезпечення визначення економічної самодостатності територіальної громади як її системної характеристики в умовах контрольної децентралізації на засадах саморозвитку дослідженні в праці [8]. Вчені запропонували систему оцінки забезпечення економічної самодостатності територіальної громади, що складається з 5 блоків узагальнених показників та визначено фактори забезпечення економічної самодостатності територіальної громади. Науковцями запропоновано розрахувати узагальнений інтегральний індекс забезпечення економічної самодостатності територіальної громади на основі індексної моделі.

Переконані, що енергоефективність — це основний напрямок роботи, адже для кожної громади важливо вжити всіх можливих заходів, щоб знизити енергоспоживання, а отже заощаджувати кошти місцевого бюджету.

Українські громади теж мають свої енергетичні завдання та виклики. Вони планують зменшувати власне енергоспоживання, більше використовувати відновлювані джерела енергії, контролювати забезпечення громади енергетичними ресурсами [2].

Планування переходу нинішніх об'єднаних територій у стійкі громади не може відбуватися без екологічних рішень, що стосуються отримання різноманітних форми енергії, особливо енергія з відновлюваних джерел. Це є результатом здійснення поточних політичних та економічних напрямків, а також відповідних правових заходів. Громади, що діють на підставі та в межах закону, можуть встановлювати відносини з іншими учасниками ринку. Це можливо, тому що норми закону визнають громади як самостійного учасника правовідносин шляхом надання йому законності та надання права керувати. Як суб'єкт права, громади залишаються особливим утворенням. На відміну від інших прирівняних до нього юридичних осіб, не може користуватися таким же ступенем самостійності у вирішенні своїх намірів і способу їх виконання. Тому громади можуть здійснювати діяльність лише на підставі і в межах окремих правових норм, що безпосередньо стосуються можливості досягнення енергетичної самодостатності.

Відмітимо, що громади у різних частинах світу ще з першої третини XX століття використовують енергетичну кооперацію. У кожної з них — своя історія вирішення власних енергетичних викликів. Американські фермери ще в 1930-х створювали енергетичні кооперативи, щоб електрифікувати свої населені пункти та свій бізнес. Мешканці сучасних німецьких та голландських міст об'єднуються у енергетичні кооперативи, щоб спільно інвестувати у вітрові та сонячні електростанції, спільно будувати котельні на біомасі чи переробляти використану олію на дизельне пальне.

Різні моделі управління дозволяють громадянам брати участь у проєктах відновлюваних джерел енергії. Залежно від обраної правової форми вони можуть відрізнятися за структурою управління, прийняття рішень та зобов'язань (табл. 1). Крім того, проєкти, керовані громадою, можуть мати різноманітні форми, починаючи від великих кооперативів і закінчуючи автономними острівними системами.

Більшість ініціатив громадян — це кооперативи. Кооперативи є різновидом соціального та економічного підприємства, яке дає можливість громадянам спільно володіти та керувати відновлюваними джерелами енергії, створювати енергетичні проєкти. У деяких випадках громадяни також можуть споживати та ділитися відновлюваною енергією.

Енергонезалежність та результати децентралізації можна побачити у енергоефективних громадах, яких в Україні стає все більше і більше. Сьогодні все більше і більше уваги приділяється енергодостатності (відмінне поняття від "енергонезалежності") українських територіальних громад. З одного боку проблема полягає у постійному здорожчанні енергоресурсів, з іншого боку — застарілі мережі та високі тепловтрати огороджуючих конструкцій об'єктів соціальної сфери. Разом з тим, навколо сільських громад зосереджена велика кількість місцевих енергетичних ресурсів — біомаси, вітру й сонця, яка не використовується. Сьогодні, завдяки програмам міжнародної технічної допомоги та місцевим бюджетним ініціативам, з`являється все більше і більше сонячних електростанцій на дахах будівель організацій соціальної сфери (школах, дитячих садочках, лікарнях та амбулаторіях). Однак, на думку експертів, ці проєкти не достатньо ефективні:

— електрична енергія споживається, виключно, для власних потреб;

— надлишок сгенерованої електроенергії скидається і губиться у мережі (особливо на дахах навчальних закладів у період літніх канікул), а громада втрачає потенційний прибуток;

— модель "виключно для власних потреб" унеможливлює залучення інвестицій у проекти дахових СЕС у комунальній сфері [4].

Ці проблеми стають постійним джерелом дискусій серед фахівців з розвитку територіальних громад. Рішенням проблеми може стати втілення успішного досвіду села Веселе на Харківщині "Дитячий садочок — електростанція". Реалізований проєкт дозволив продавати надлишок електричної енергії у мережу за "зеленим тарифом"; залучати приватного інвестора у проекти дахових СЕС у комунальних закладах; врешті решт зробити черговий крок до енергонезалежності громад [4].

Вважаємо, що у теперішній час споживачі енергоресурсів в українських територіальних громадах мають можливості без будь-яких перешкод отримувати необхідну інформацію про енергозберігаючі заходи, обладнання та матеріали. На ринку існує достатня кількість підприємств, що надають послуги з енергетичного аудиту, розробки проектно-кошторисної документації, монтажу обладнання та виконання будівельно-ремонтних робіт.

Крім того, місцеві органи влади мають на даний час практично усі необхідні можливості для організації та впровадження енергоефективних заходів у підпорядкованих бюджетних установах та комунальних підприємствах. Це визначається наданими їм законодавством повноваженнями, в тому числі щодо створення необхідних виконавчих ланок, а також відповідальністю за реалізацію в межах компетенції державних, галузевих, відомчих та місцевих програм з енергозбереження. На жаль, зазначені повноваження не реалізуються на практиці повною мірою. В Україні є вже достатньо позитивних прикладів, коли за ініціативи місцевих органів влади створюється та впроваджується система муніципального енергетичного менеджменту (у цьому плані заслуговує поширення досвід Львова, Чернігова, Запоріжжя, Вінниці, Долини, Новоград-Волинського, Жовкви та інших). Значну підтримку деякі міста отримали від проєктів міжнародної технічної допомоги (наприклад, GIZ чи USAID), у тому числі в процесі розробки муніципальних енергетичних планів. Суттєвий поштовх ці процеси отримали в останні роки у зв'язку з приєднанням понад 100 міст України до Угоди мерів, згідно з якою вони взяли на себе зобов'язання розробити та впровадити Плани дій зі сталого енергетичного розвитку. За ініціативи та підтримки місцевих органів влади ряд комунальних підприємств водопостачання та теплоенергетики взяли участь в проєктах технічної модернізації основних фондів із залученням кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій. Однак процес підвищення енергоефективності комунальних підприємств ще не отримав необхідної позитивної динаміки та не став масовим, оскільки тарифи на послуги, які надаються ними, досі здебільшого затверджуються нижче економічно обгрунтованого рівня без врахування інвестиційної складової.

Таблиця 1. Можливі правові структури для енергетичних співтовариств

Види об'єднання	Характеристика
Енергетичні кооперативи	Це найпоширеніша і швидко зростаюча форма енергетичних спільнот. Цей тип власності насамперед приносить користь її членам. Він популярний у країнах, де відновлювані джерела енергії та енергія громад є відносно розвиненими.
Товариства з обмеженою відповідальністю	Товариство може дозволяти особам розподіляти обов'язки та отримувати прибуток беручи участь у громадській енергетиці. Управління зазвичай базується на частці кожного партнера.
Громадські трести	Їхня мета – створити соціальну цінність і місцевий розвиток, а не вигоду для окремих членів. Прибуток використовується для суспільства в цілому, навіть коли громадяни не мають коштів, щоб інвестувати в проєкти (для суспільних благ).
Житлові асоціації	Некомерційні асоціації, які можуть запропонувати пільги орендарям соціального житла, вони можуть не брати безпосередню участь у прийнятті рішень. Ці форми ідеально підходять для вирішення проблеми енергетичної бідності.
Некомерційні підприємства, що належать клієнтам	Правові структури, які використовуються громадами, які займаються управлінням незалежними мережами. Ідеально підходить для комунальних мереж централізованого опалення.
Державно-приватне партнерство	Місцева влада може прийняти рішення про укладення договорів з групами громадян і бізнесу, щоб забезпечити енергопостачання та інші переваги для громади.
Комунальне підприємство	Комунальними підприємствами керують муніципалітети, які інвестують в комунальні послуги від імені платників податків та громадян. Ці форми зустрічаються рідше, але особливо підходить для сільських або ізольованих районів.

Водночас, на рівні більшості територіальних громад не запроваджено системи енергетичного менеджменту, оскільки:

— масштаби впровадження енергоефективних заходів в територіальних громадах є досі надзвичайно малими та не носять системний характер;

— більшість ініціатив місцевих органів влади ще не отримали практичного втілення через обмеженість місцевих бюджетів та відсутність

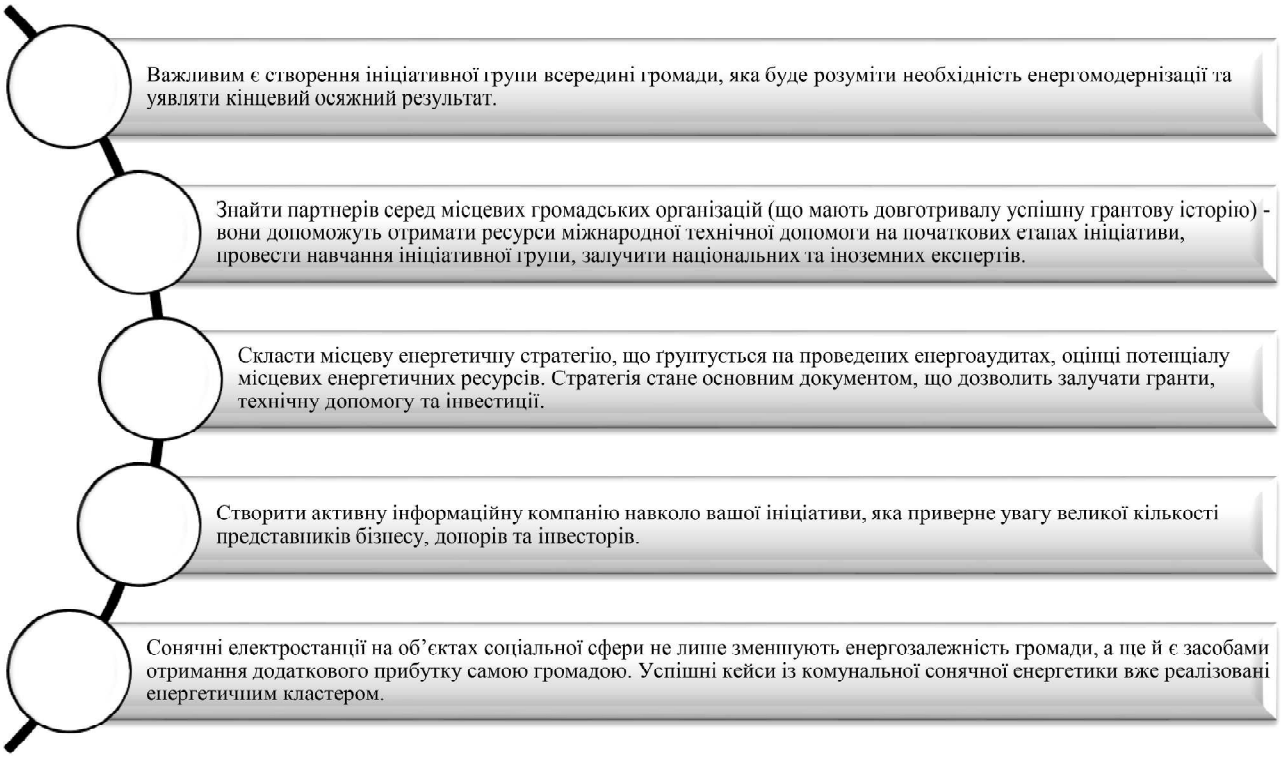

Рис. 1. Запропоновані напрямки з управління енергетичною самодостатністю територіальної громади

досвіду роботи із залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій;

— в багатьох випадках у керівників місцевих органів влади ще не вистачає необхідних фахових знань, а також, головне, ініціативи та бажання працювати над підвищенням енергоефективності;

— немаючі належної мотивації та економічних стимулів, місцеві органи влади іноді гальмують процеси реформування в сфері енергоефективності.

Аналізуючи досвід створення енергонезалежних громад, ми спробували вивести успішні рецепти, які можна застосовувати будь-де, не залежно від територіальних особливостей (рис. 1).

Здавалось би, в першу чергу, енергоефективні громади потрібні місцевим мешканцям та органам місцевого самоврядування, оскільки вони змінюють якість життя через створення комфортних умов перебування у закладах соціальної сфери. Однак, головна потреба є у фінансових ресурсах. Житлово-комунальна сфера та утримання будівель бюджетної сфери поглинають левову частку бюджетів громад, що не залишає коштів для бюджету розвитку.

Розглядаючи систему енергетичного менеджменту в Україні як цілісну систему управління енергоефективністю, вважаємо, що її необхідно будувати на національному, регіональному та муніципальному рівнях. Проте необхідно забезпечити чітке розмежування функцій та повноважень: національний рівень — формування та реалізація (законодавча та фінансова) державної політики у сфері енергоефективності; регіональний рівень — моніторинг та аналіз формування стратегії енергетичного розвитку регіону; муніципальний рівень — практичне впровадження енергоефективних заходів відповідно до місцевої енергетичної політики. У зв'язку з проведенням реформи з децентралізації влади, визначальним елементом у нинішніх умовах стає формування концептуальної ендогенно-орієнтованої моделі сталого муніципального розвитку на засадах стейкхолдер-орієнтованого підходу з метою забезпечення належного рівня енергетичної безпеки [4]. Енергоефективні громади, що використовують місцеві енергетичні ресурси для власного енергозабезпечення, формують енергетичну незалежність (в першу чергу, від імпортного викопного палива) всієї держави. Методи забезпечення енергетичної безпеки для територіальних громад представлено на рисунку 2.

ВИСНОВКИ

У структурі місцевих органів влади створені функціональні підрозділи з питань енергоефективності, але реально діючі структури енергетичного менеджменту наразі є переважно лише в містах, де реалізуються проекти міжнародної

Рис. 2. Методи забезпечення енергетичної безпеки для територіальних громад

технічної допомоги. У більшості інших міст таких організаційних структур не існує. Тому створення та впровадження комунальної системи енергоменеджменту є одним із важливих завдань влади. Для сприяння реалізації проектів з енергоефективності на муніципальному рівні важливо докласти зусиль у різних сферах, зокрема: поширювати передовий досвід та досвід реалізованих проектів. Це особливо важливо для підвищення обізнаності місцевої влади щодо можливих механізмів залучення іноземних фінансових ресурсів; розробити механізми стимулювання місцевої влади до досягнення оптимальних показників енергозбереження на муніципальному рівні. Такі стимули можуть мати, наприклад, фінансову та економічну основу і бути безпосередньо пов'язаними зі збереженням енергії та грошей; інформаційно-роз'яснювальна робота має бути систематичною та знаходити рішення, зрозумілі різним споживачам. Тому дуже важливо, щоб позитивний досвід проектів, які нині реалізуються за підтримки державного та місцевих бюджетів, широко висвітлювався та обговорювався, особливо їх вплив на сімейний бюджет.

Література:

1. Мартинюк А.М., Сакалюк Д.С., Мар'юк О.В., Холодова Н.В. Енергетичні кооперативи: енергонезалежність для громад. Громадська організація "Екоклуб". Київ, 2019. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/2019-11/%D0%95%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%-D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%B7%-D0%BD%D1%96-%D0%BA%D0%BE%-D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%-D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8_%-D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%-D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%-B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%-BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%-B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%-B0%D0%B4.pdf (дата звернення: 29.04.2022).

2. Бурячок Т. О., Буцьо З. Ю., Варламов Г. Б., Дубовськой С. В., Жовтянський В. А.. Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі / наук. ред. В. Н. Клименко, Ю. О. Ландау, І. Я. Сігал. Київ, 2013. — 390 с.

3. Горбань В. Б. Енергетична безпека самоврядних територіальних одиниць: проблеми та перспективи. Науковий вісник херсонського державного університету. 2017. Вип. 22. Ч. 1. С. 50—54.

4. Сохань І. В., Скрипник О. А., Скрипник Д. М. Енергодостатність, енергонезалежність, енергозбереження та енергетичний патріотизм — чотири кити розвитку територіальних громад. Ефективна економіка. 2021. № 1.

URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8531 DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.15

5. Енергонезалежність громад — нова дослідницька траєкторія наукових шкіл ННІ енергетики, автоматики і енергозбереження. URL: https://nubip.edu.ua/node/98449

6. Енергоефективність та "зелена" енергетика — ключ до конкурентоздатної економіки та енергонезалежності громад URL: https://www.kmu.gov.ua/news/energoefektivnist-ta-zelena-energetika-klyuch-do-konkurentozdatnoyi-ekonomiki-ta-energonezalezhnosti-gromad

7. Yasnolob I., Ilona et al. Conceptual Bases of Business Activities' Management Grounded on Sustainable Development and Energy Self-Sufficiency of United Territorial Communities in the Context of the European Green Deal Implementation in Ukraine. Journal of Environmental Management and Tourism, [S.l.], v. 12, n. 7, p. 1838—1849, doi: https://doi.org/10.14505/jemt.-v12.7(55).09.

8. Umanets T., Grynevych L., Topalova I., Darienko O., Shatalova L. Economical Self-Sufficiency of a Territorial Community as a System Characteristic of its Self-Development. Academy of Strategic Management Journal. 2018 Vol: 17 Issue: 5. https://www.abacademies.org/articles/economical-selfsufficiency-of-a-territorial-community-as-a-system-characteristic-of-its-selfdevelopment-7515.html

9. Шаповаленко В., Рибак О., Славчо Нейков. Енергоефективність в Україні: на шляху до реформ. Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. 75 с. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/07/Energoefektivnist-v-Ukrayini-na-shlyahu-do-reform.pdf

References:1. Martynjuk, A.M., Sakaljuk, D.S., Mar'juk, O.V. and Kholodova, N.V. (2019), "Energy cooperatives: energy independence for communities", Available at: https://ua.boell.org/sites/default/files/2019-11/%D0%95%D0-%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%-D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D0%BF%D0%-B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%-B2%D0%B8_%D0%B5%D0%BD%D0%B5%-D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BD%-D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%-D0%B6%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%-D1%8C-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B3%-D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4.pdf (accessed 24 April 2022).

2. Burjachok, T. O. Bucjo, Z. Ju. and Varlamov, Gh. B. (2013). Elektroenerghetyka ta okhorona navkolyshnjogho seredovyshha. Funkcionuvannja energhetyky v suchasnomu sviti [Electricity and environmental protection. The functioning of energy in the modern world], Kyiv, Ukraine.

3. Ghorbanj, V. B. (2017), "Energy security of self-governing territorial units: problems and prospects",Naukovyj visnyk khersonsjkogho derzhavnogho universytetu, vol. 22, pp. 50—54.

4. Sokhan, I., Skrypnyk, O. and Skrypnyk, D. (2021), "Energy sufficiency, energy independence, energy saving and energy patriotism — four bases of territorial communities development", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 1, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&-z=8531 (Accessed 30 April 2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.15

5. Zablodsjkyj, M. (2021), "Energy independence of communities — a new research trajectory of scientific schools of the Institute of Energy, Automation and Energy Saving", Available at: https://nubip.edu.ua/en/node/98449 (accessed 30 April 2022).

6. State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2021), "Energy efficiency and green energy — the key to a competitive economy and energy independence of communities", Available at: https://www.kmu.gov.ua/news/energoefektivnist-ta-zelena-energetika-klyuch-do-konkurento-zdatnoyi-ekonomiki-ta-energonezalezhnosti-gromad (accessed 29 April 2022).

7. Yasnolob, I. (2021), "Conceptual Bases of Business Activities' Management Grounded on Sustainable Development and Energy Self-Sufficiency of United Territorial Communities in the Context of the European Green Deal Implementation in Ukraine", Journal of Environmental Management and Tourism, vol. 12, no. 7, pp. 1838—1849, doi: https://doi.org/10.14505/jemt.v12.7(55).09.

8. Umanets, T., Grynevych, L., Topalova, I., Darienko, O. and Shatalova, L. (2018), "Economical Self-Sufficiency of a Territorial Community as a System Characteristic of its Self-Development", Academy of Strategic Management Journal, Vol. 17, no. 5, Available at: https://www.abacademies.org/articles/economical-selfsufficiency-of-a-territorial-community-as-a-system-characteristic-of-its-selfdevelopment-7515.html (accessed 29 April 2022).

9. Shapovalenko, V., Rybak, O. and Nejkov, S. (2015), "Energy efficiency in Ukraine: on the way to reforms", Available at: https://www.min-region.gov.ua/wp-content/uploads/2016/07/Energoefektivnist-v-Ukrayini-na-shlyahu-do-reform.pdf (accessed 29 April 2022).

Стаття надійшла до редакції 21.06.2022 р.

УДК 502.131.1:339.922.

А. А. Данканич,
аспірант кафедри обліку і оподаткування та маркетингу, Мукачівський державний університет
ORCID ID: 0000-0002-7461-5249

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.70

ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ПОТЕНЦІАЛУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

A. Dankanych,
Postgraduate student of the Department of Accounting, Taxation and Marketing, Mukachevo State University

APPROACH TO ASSESSING THE POTENTIAL FOR SUSTAINABLE DIGITAL ENTERPRISE DEVELOPMENT

Можливості сталого розвитку цифрового підприємництва мають бути зорієнтовані на універсальний показник ефекту, що є основним індикатором сталого розвитку цифрового підприємництва. Відтак, метою статті є формування авторського підходу до оцінки потенціалу сталого розвитку цифрового підприємництва. Відповідно до поставленої мети базовими положеннями дослідження є визначення та системний опис процедури сходження від абстрактного до конкретного за базовим алгоритмом оцінки потенціалу. У межах дослідження пропонується реалізувати ступеневе сходження від абстрактного до конкретного для конкретизації значень економічного, соціального, екологічного ефектів за базовим алгоритмом, що передбачає відмову від абстрагування ефекту, шляхом його дослідження, як реального результату та подальшого синтезу отриманих значень у показнику триєдиних ефектів сталого розвитку, що виражається в індикаторі Е3 (з усіма їх властивостями, сторонами). Про характер процесів, що зумовлюють зміну якості потенціалу такого розвитку буде свідчити отриманий синтезований вираз показника триєдиних ефектів сталого розвитку, який може бути негативним; нульовим, позитивними

Opportunities for the sustainable development of digital entrepreneurship should be focused on a universal impact indicator, which is the main indicator of the potential for the sustainable development of digital entrepreneurship. The indicator should be designed to be as simple as possible to understand the content of the effect and to view it in its pure form through the process of abstracting the indicator and its constituents. Therefore, the article is aimed at the formation of the author's approach to the assessment of the potential for sustainable development of digital entrepreneurship. According to the objective, the basic provisions of the study are the definition and system description of the ascent procedure from the abstract to the basic algorithm-specific potential assessment. In the framework of the study, it's proposed to implement a steep ascent from the abstract to specific to specify the meaning of economic, social, and environmental effects. It's feasible by a basic no-abstraction algorithm. It's possible by studying it as a real result and then synthesizing the obtained values in the indicator of triunity effects of sustainable development, expressed in indicator E3 (with all their properties, and parties). The synthesized expression of the indicator of the triune effects of sustainable development will show the nature of the processes leading to the change in the quality of such development potential. This effect can be negative (where there is unreal sustainable development potential and measures of managed transformation are ineffective). This effect can be equal to zero (where there is no real potential for sustainable development, but can be formed with appropriate adjustment of measures of managed transformation). This effect can be positive if measures of managed transformation are effective. We note that E3 represents the real potential for sustainable development, but that further development depends on a large number of prerequisites for adjusting or revising the measures of controlled transformation, increasing the effects they produce. Prospects for further research in this area are to identify those conditions that contribute to or hinder the optimal transformation and development of digital entrepreneurship.

Ключові слова: потенціал; сталий розвиток; триєдиний ефект; підприємництво.
Key words: potential; sustainable development; three-way effect; entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Можливості сталого розвитку цифрового підприємництва мають бути зорієнтовані на універсальний показник ефекту. Цей показник слід сформувати таким чином, щоб максимально спростити уявлення щодо змісту ефекту й розглянути його у чистому вигляді, а саме через процес абстрагування. Відтак, спрощення може відбуватися за результатом абстрагуван-

ня, що грунтується на визначенні показника через універсальну різницю, шляхом віднімання від вартості благ (створюваних формальними заходами з керованої трансформації) вартості спожитих на їх досягнення ресурсів. Розглядаючи такий ефект як абстрактний результат, що утворився по завершенні заходу керованої трансформації можливе удосконалення наявних на сьогодні підходів до оцінки потенціалу сталого розвитку цифрового підприємництва, шляхом застосування процедур сходження від абстрактного до конкретного за базовим алгоритмом розрахунку ефекту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Виділено цілий ряд досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми формування підходу до оцінки потенціалу сталого розвитку цифрового підприємництва. Зокрема, це праці Білецького В.С. [4], Адамовської В. С. [1], Ситника Л.С. [8], Лаврука В.В. [2] та Повної С.В. [7]. Саме на запропоновані цими науковцями підходи спирається автор. Разом з тим, проблемним є те, що наразі не сформовано підходу до змісту таких процедур. Крім того пропонується значна кількість методів, що орієнтовані на оцінки кожного з триєдиних ефектів сталого розвитку цифрового підприємництва орієнтуючись на їх абстрагування (відділення їх властивостей та алгоритмів від інших оцінок ефектів). Частково спробу оцінки потрійних ефектів сталого розвитку зробили Білецький В.С. [4] та Ситник Л.С. [8], які, однак, визначають соціальні і екологічні ефекти, як складові економічні оцінки наслідків реалізації різних заходів (що визначені як заходи керованої трансформації цифрового підприємництва).

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є формування авторського підходу до оцінки потенціалу сталого розвитку цифрового підприємництва, що базується на процедурах сходження від абстрактного до конкретного за базовим алгоритмом розрахунку триєдиного ефекту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Потреба сходження від абстрактного до конкретного за базовим алгоритмом розрахунку триєдиного ефекту дозволяє запропонувати такий підхід до оцінки потенціалу сталого розвитку цифрового підприємництва, що спрямований на ідентифікацію фактичної результативності створення благ в абсолютному виразі. Окреслені блага мають характеризуватися за напрямами потрійних ефектів сталого розвитку, а саме: 1) економічного утвореного результатом шляхом віднімання від отриманих вигод (у формі доходу) спожитих ресурсів, які зумовили отримання такого результату; 2) екологічного — який є результатом віднімання від отриманих вигод (від зниження рівня забруднення навколишнього середовища та розвитку природних екосистем) спожитих ресурсів, що зумовили виникнення екологічних вигод; 3) соціального — який є різницею між отриманими вигодами (від покращення умов праці, рівня життя населення) та спожитими ресурсами, що зумовили виникнення таких вигід.

Кожний захід керованої трансформації є нововведенням за якого впроваджується досконаліше обладнання, технологія діяльності, прилади та пристрої, проєктні рішення. За таким заходом базовими величинами є обсяги спожитих ресурсів (які категоріально ширші від витрат) та вигоди (що формуються величиною приросту коштів та вартості майна). Оцінка потенціалу сталого розвитку цифрового підприємництва має узагальнювати наступні процедури: 1) отримання інформації щодо вигод та пов'язаного з їх отриманням споживання ресурсів; 2) зведення даних про вигоди та спожиті ресурси у межах підсумкових показників, що деталізуються за видами ефектів; 3) знаходження зведеного результату від застосування системи заходів керованої трансформації.

Систематизація підходів до оцінки економічної результативності підприємництва (табл. 1) дозволила констатувати, що процедури її визначення базуються не на статичній оцінці економічного ефекту, як вартісної міри перевищення вигід над вартісною оцінкою сукупних витрат ресурсів, а на зіставленні змін цієї міри у часі.

Характеристика та аналіз підходів до процедур визначення економічної результативності підприємництва дозволяють обрати базові алгоритми, запропоновані Лаврук В.В. [2] та Повною С.В. [7]. Для зведення даних пропонуємо ввести показники зведених економічних вигід та зведених економічних витрат та вкладень. Це дозволить перейти до визначення економічних ефектів від заходів керованої трансформації використовуючи базові алгоритми:

Таблиця 1. Характеристика сучасних підходів до процедур визначення економічних ефектів від заходів керованої трансформації цифрового підприємництва

Підхід	Базові алгоритми	Недоліки підходу
підхід Лобова С. П. [3] з визначення ефекту заходів за стадіями відтворювального циклу (Ет)*	Е–Р-В, що застосовуються паралельно з приведенням Е до фактору часу Ет=$\sum_{t=tn}^{tk}(P_t + B_t)$ ×at приведення Ет до 1-го моменту часу за коефіцієнтом приведення at або at–(1+ЕН) $^{tp-p}$	відсутність уваги до складових, що забезпечили ефект. кожного заходу,
підхід Білецького В.С. [4] з визначення ефекту заходів за основними ефектами на окремих заходах (Estozar)**	Estozar=(Esto1+Esto2+Esto3) at. Значення Esto1…3 розраховуються залежно від змісту заходу, що вирізняє впровадження: нових засобів праці: Esto1=ZtAtPt; нових предметів праці: $E_{sto2}=\frac{At}{Ut}Zt$; нових предметів і засобів праці довготривалого використання в обсязі A_t: Esto3=$\mp\Delta Qt \mp \Delta Ct \mp \Delta Kt$, приведення Estozar до 1-го моменту часу за коефіцієнтом приведення at	викривлення змісту економічного ефекту, оскільки Estozar не перекачає повну вартісну оцінку сукупних витрат ресурсів.
Підхід Лаврука В.В. [2] та Повної С.В. [7] з конкретизації коливаності вартісної міри перевищення результатів над спожитими ресурсами із врахуванням економії ресурсів й приросту доходу***	для кількох заходів: ЕЗ= Ерзд -Ерзз, якщо Ерзз= (З1-З2)А2; Ерзд= (Д1-Д2)А2; для окремого заходу: ЕЕ р = (ΔП-Кд)N, якщо ΔП= (Д2-З2) - (Д1-З1) Зведені витрати (Зі) як сума поточних витрат на од. виробництва (Сі) й питомих капітальних вкладень (Кі), зведених до однакової розмірності в часі	обмеження змісту спожитих ресурсів на захід сумою поточних витрат; відсутність опису процедур приведення Ер або Ерзз до 1-го моменту часу

Примітка:

* Умовні позначення: Е— ефективність заходів за t рік; Р — доходи у вартісній оцінці за t рік; В — зведені витрати на досягнення Р за t рік; at — коефіцієнт приведення до одного моменту часу; Ен — норматив приведення різночасних Р і В (Ен =0,1); tp — розрахунковий рік; Т,t — рік, за який Р і В приводяться до розрахункового року; *tk*, *tn* — початковий і кінцевий за t рік розрахункового періоду;

** Умовні позначення: Z_t — вартість од., що виробляється від реалізації заходу в t-му р.; A_t —обсяг удосконалень в t-му р.; P_t — продуктивність засобів праці в t-му р.; U_t — витрати предметів праці на од, що виробляється з їх використанням в t-му р.; $\mp\Delta Qt$ — зміни обсягу виробництва в t році; $\mp\Delta Kt$ — зміни капітальних вкладень у нові предмети і засоби праці в t-му р.; $\mp\Delta Ct$ — зміни поточних витрат на виробництво продукції в t році.

***Умовні позначення: З1-2 / Д1-2 — зведені витрати та доходи, що виробляється за допомогою базової /нової техніки, технології (на од. виробництва); А2 — річний обсяг виробництва за допомогою нового заходу, од.; П — додатковий прибуток від реалізації продукції, робіт або послуг, що утворився внаслідок реалізації заходу (на од. виробництва); Кд — додаткові питомі капітальні вкладення; N — річний обсяг випуску продукції, робіт, послуг, од.

Джерело: сформовано автором.

для окремого заходу:

$$\mp EE\ p = (Rit - Cit) \times at \quad (1);$$

для сукупності заходів:

$$\mp Ez = \sum_t^n (Rit - Cit) \times at \quad (2);$$

де: *Rt* — зведені економічні вигоди за окремим заходом в *t* році; *Ct* — зведені економічні поточні витрати та вкладення за окремим заходом в t році; n — кількість заходів (i) керованої трансформації; *t* — розрахунковий рік.

Для врахування чинника часу пропонуємо застосовувати коефіцієнт приведення (at) [3]:

$$at=(1+EH)^{tp-p} \quad (3);$$

де: Ен — норматив приведення різночасних *Rt* і Ct (Ен =0,1); tp — розрахунковий рік; $^{tp-p}$ — рік до якого *Rt* і Ct розрахункового року приводяться.

Зведені економічні витрати та вкладення за заходом (i) — це зведені величини витрати та вкладень всіх ресурсів, що вилучаються з інших сфер для виробництва (Ct), утворені як C1t та C2t. Ця складова має розраховуватися за алгоритмом:

$$Ct = \sum_t^n Ctvri + Ktvri + Ptvri \quad (4);$$

де: Ctvri — зведені поточні витрати з виробництва за заходом за tp; Ktvri — вкладення або зведені одночасні витрати на виробництво продукції, робіт, послуг за заходом за tp; Ptvri — витрати від амортизації на реновацію за заходом (i) за tp.

Зведені економічні вигоди послуг за заходом (i) — це зведена величина доходи від реалізації продукції, робіт, послуг, отримана внаслідок реалізації окремого заходу (*Rt*). Окрес-

Таблиця 2. Систематизація підходів до оцінки соціального ефекту від заходів керованої трансформації цифрового підприємництва

Підхід	Базові алгоритми	Недоліки підходу
Підхід Білецького В.С. [4], орієнтований на вартісний соціальний ефект (Es) від. заходів з урахуванням масштабу впровадження в t-році.*	Es=$\sum_{i=1}^{n} Rit\ ait$, якщо $ait = (1 + En)^{tr-ti}$. Розрахунок вартісної оцінки різночасних R_{it} проводиться з їх зведенням до єдиного моменту часу за коефіцієнтом зведення ait.	Відсутній алгоритм вартісної оцінки зведених соціальних вигод та соціальних витрат та вкладень. Відсутні алгоритми розрахунку ефекту для окремого заходу та для сукупності заходів.
Підхід Маркова С.В. [5] орієнтований на вартісний ефект (Es) від. заходів в t-му р. за змістом прибутковості від аналогічних вкладень**	Es$-\frac{R}{(1+k_s)^t} - C$ Розрахунок вартісної оцінки різночасних R_{it} проводиться з їх зведенням до єдиного, для всіх варіантів заходів, моменту часу за чистим приведеним грошовим потоком	Відсутній алгоритм вартісної оцінки зведених соціальних вигод та соціальних витрат та вкладень. Кожен захід може сформувати унікальні вигоди, Ф теж може різнитися у часі.
Підхід Перевозова І.В. [6] орієнтований на вартісний ефект, що впливає на соціальні зміни в суспільстві (Es)***	Es=$\sum_{n=0}^{t}\sum_{i=1}^{k}\frac{Всоцni}{(1+rсоц)^n}$ $\sum_{n=0}^{t}\sum_{i=1}^{k}\frac{Зсоцni}{(1+rсоц)^n}$ Розрахунок вартісної оцінки різночасних R_{it} проводиться з їх зведенням до єдиного, для всіх варіантів заходів, моменту часу за соціальною ставкою дисконтування	Відсутній алгоритм вартісної оцінки зведених соціальних вигод та соціальних витрат та вкладень. Не визначена соціальна ставка дисконтирования для України.

Примітка:

*Умовні позначення: R_{it} — величина окремого результату (натуральний вимір) з урахуванням масштабу впровадження в t-му р.; a_{it} — вартісна оцінка од. результату в t-му році; n — кількість показників, що враховуються; E_n — норматив різночасових витрат і результатів, E_n =0,1; t_r — розрахунковий рік; t_i— рік, у який витрати і результати зводяться до розрахункового року;

**Умовні позначення: С — соціальні витрати та вкладення у вартісному виразі; R — соціальні вигоди у вартісному виразі; t — період часу; k — коефіцієнт прибутковості аналогічних вкладень.

*** Умовні позначення: де: Всоцni — соціальні вигоди від заходу в n-періоді; Зсоцni — соціальні витрати на захід в n— періоді; rсоц — соціальна ставка дисконтирования.

Джерело: розроблено автором.

лена складова розраховується за алгоритмом:

Rt=$\sum_{t}^{n} R$в+ Rа (5);

де Rв — виторг від продажу товарів, виконання робіт і надання послуг, отримані внаслідок реалізації окремого заходу; Rа — аванси й передоплати від покупців і замовників, отримані внаслідок реалізації окремого заходу.

Систематизація підходів до оцінки соціального ефекту (табл. 2) дозволила констатувати, що хоча її процедури орієнтовані на вартісний ефект від заходів керованої трансформації, наразі не сформовано алгоритмів визначення зведених соціальних вигод та зведених соціальних витрат та вкладень.

Не зважаючи на недоліки наявних підходів, базовим алгоритмом оцінки соціального ефекту від заходів керованої трансформації цифрового підприємництва має бути розрахунок спрямований на ідентифікацію різниці між отриманими вигодами (у вартісному виразі) та витратами із приведенням результату до єдиного моменту часу. Для зведення даних пропонуємо введення системи підсумкових показників, зокрема: зведених соціальних вигід; зведених соціальних витрат та вкладень. Це забезпечує можливість використовувати алгоритм оцінки соціального ефекту аналогічний з алгоритмом оцінки економічного ефекту. Пропонуємо виділити алгоритми:

для окремого заходу:

∓EEs=$(Rit - Cit) \times ait$ (6);

для сукупності заходів:

∓Es=$\sum_{t}^{n}(Rit - Cit) \times ait$ (7);

де Rt — зведені соціальні вигоди в t році; Ct — зведені соціальні витрати та вкладення в t році; n — кількість заходів (i) керованої трансформації; t — розрахунковий рік.

Визначення складових Rt пропонуємо реалізувати на основі побудови логічних ланцюгів соціальних ефектів у межах яких слід виділяти такі елементи, як:

— за зведеними соціальними вигодами: напрямок прояви ефекту, зміст соціального ефекту; соціальні наслідки ефекту;

Таблиця 3. Систематизація та аналіз підходів до оцінки екологічного ефекту від заходів керованої трансформації цифрового підприємництва

Підхід	Базові алгоритми та можливості їх трансформації	Недоліки підходу
Підхід Ситника Л.С. [8] орієнтований на вартісний екологічний ефект (Ee) від заходів з урахувашям масштабу впливу на довкілля	Ee=(Rt-Ct)ait або Ee=Rait якщо ait є косфіцієнтом зведення $ait = (1 + En)^{tr-ti}$ Bt=$\sum_{t=t}^{tk}$(Iт + Kт − Лт) Порядок здійснення передбачає розрахунок вартісної оцінки різночасних R з їх зведенням до єдиного моменту часу за ait	Відсутній алгоритм обрахунку вартісної оцінки зведених екологічних вигод й зведених екологічних витрат. Відсутні алгоритми розрахунку ефекту для для сукупності заходів.

Примітка:
* Умовні позначення: Rt — екологічні вигоди t року; Ct — екологічні витрати t року; R — різниця між екологічними вигодами та екологічними втратами; Kt — капітальні вкладення t року; It — поточні витрати на заходи t року; Лt — ліквідаційна вартість обладнання, що застосовувалася у межах заходів t року; E_n— норматив різночасових витрат і результатів; $t_г$ — розрахунковий рік; t_i— рік, у який витрати і результати зводяться до розрахункового року.
Джерело: сформовано автором

— за зведеними соціальними витратами та вкладеннями: можливі поточні соціальні витрати; можливі капітальні вкладення; ліквідаційна вартість обладнання.

За змістом логічних ланцюгів соціальних ефектів можна виділити основні операції обрахунку зведених соціальних витрат та вкладень за заходами керованої трансформації цифрового підприємництва (Ct):

$$Ct = \sum_t^n (Сп1t + Си2t + Сп3t) + (K1t + K2t + K3t) - Лt \quad (8),$$

де Спt — зведені поточні соціальні витрати за заходом і у розрізі груп: витрат на підвищення кваліфікації та мотивацію працівників (Сп1t); витрат на підвищення соціальної відповідальності бізнесу (Сп2t); витрат на програми з охорони здоров'я (Сп3t); Kt — зведені капітальні вкладення за заходом і. Зокрема: капітальні вкладення в підвищення оснащеності праці (K1t); капітальні вкладення у надання соціальних товарів і послуг (K2t); вкладення у соціальні технології, задоволення потреб соціального характеру (K3t); Лt — ліквідаційна вартість обладнання що застосовувалася у межах заходів; n — кількість заходів (i) керованої трансформації; t — розрахунковий рік.

За змістом логічних ланцюгів соціальних ефектів можна виділити основні операції обрахунку зведених соціальних вигод за заходами керованої трансформації цифрового підприємництва (Rt):

$$Rt=\sum_t^n Re + Rуз + Rвв \quad (9);$$

де Re — економія ресурсів й енергії (обрахунок показника здійснюється на основі визначення вартісного результату від зниження обсягів споживання ресурсів й енергії); Rуз— запобіжний збиток або зниження сума ресурсів, які втрачені, через шкоду, крадіжку або зобов'язання; Rпз — попереджений збиток; Rвв — мінімізація втрачених вигод; Rд — приріст доходу при реалізації заходу; n — кількість заходів (i) керованої трансформації; t — розрахунковий рік.

Для врахування чинника часу пропонуємо застосовувати коефіцієнт приведення.

Наразі практично відсутні підходи, що можуть бути застосовані до оцінки екологічного ефекту від заходів керованої трансформації цифрового підприємництва за виключенням запропонованого Ситник Л.С. (табл. 3).

За результатами аналізу підходу очевидно, що дія базового алгоритму максимально наближена до алгоритмів оцінки економічного та екологічного ефектів, які запропоновані нами для застосування. Для зведення даних пропонуємо введення системи таких показників, як зведені екологічні вигоди (пов'язані з навколишнім середовищем) та зведені екологічні витрати та вкладення (пов'язані з мінімізацією втрат природного капіталу). Базовий алгоритм оцінки екологічного ефекту є наступним:

для окремого заходу:

$$ТEEe=(Rit\text{-}Cit)\times ait \quad (10);$$

для сукупності заходів:

$$ТEe=\sum_t^n (Rit - Cit) \times ait \quad (11),$$

де Rt — зведені екологічні вигоди в t-му році; Ct — зведені екологічні витрати в t-му році; n — кількість заходів керованої трансформації (i); t — розрахунковий рік.

Для усунення недоліку підходу Ситника Л.С. пропонуємо застосування логічних ланцюгів екологічних ефектів та положень стандарту ISO 14007.

Зведені екологічні витрати та вкладення за заходами (i) за розрахунковий період доціль-

Таблиця 4. Ілюстрація базових складових оцінки триєдиних ефектів сталого розвитку

Ефекти	Алгоритм розрахунку одиничних ефектів	Позначення та символи	Врахування чинника часу (at)	Алгоритм розрахунку триєдиного ефекту (∓Е3)
Економічни	∓Ез=$\sum_t^n(Rt - Ct) \times at$, де: Rt – зведені економічні вигоди в t-му році; Ct — зведені економічні поточні витрати та вкладення	n - кількість заходів керованої трансформації; t - розрахунковий рік; ∓ - математичний символ означає, що значення кожної складової та результату може бути як позитивним, так і негативним.	at=(1+ЕН) $^{tp-p}$, де: Ен - норматив приведення різночасних вигод і витрат, капітальних вкладень (Ен =0,1); tp - розрахунковий рік; tp-p – рік до якого приводяться всличини tp	∓Е3=∓Еэ+∓Es+∓Ee, При цьому, якщо: Е3> 0, то реальний потенціал сталого розвитку наявний, а заходи керованої трансформації ефективні; Е3=0, то реальний потенціал сталого розвитку відсутній, але може бути сформований за коригування заходів керованої трансформації; Е3< 0, то реальний потенціал сталого розвитку відсутній
Соціальний	∓Es=$\sum_t^n(Rt - Ct) \times ait$, де: Rt зведені соціальні вигоди в t році; Ct – зведені соціальні поточні витрати та вкладення, в t році;			
Екологічний	∓Ec=$\sum_t^n(Rt - Ct) \times ait$, де: Rt - зведені екологічні вигоди в t році; Ct – зведені екологічні витрати в t році;			

Джерело: розроблено автором.

но визначати за алгоритмом:

$$Bt=\sum_t^n(I_{1t} + I_{2t} + I_{3t} + I_{3t}) + $$
$$+ (K_{1t} + K_{2t} + K_{3t} + K_{4t} + K_{5t}) - Л_{1t}) \quad (12);$$

де: Kt — капітальні вкладення t року спрямовані на поліпшення умов природного середовища, кількості та якості природних ресурсів за заходами і, зокрема у: зниження викидів K_{1t}; альтернативний екологічний варіант K_{2t}; адаптацію до змін клімату K_{3t}; зниження впливу на навколишнє середовище, зумовлений підвищенням рівня моря K_{4t}; зниження частоти, інтенсивності опадів K_{5t}; It — поточні екологічні витрати t року у межах заходів: витрати на довкілля I_{1t}; витрати, пов'язані зі шкодою навколишньому середовищу; I_{2t}; витрати, пов'язані із залежністю від навколишнього середовища I_{3t}; приховані витрати, пов'язані з дотриманням екологічного законодавства I_{4t}; ліквідаційна вартість обладнання, що застосовувалася у межах заходів $Л_{1t}$.

Зведені екологічні вигоди за заходами (і) за розрахунковий період доцільно визначати за алгоритмом:

$$Rt=\sum_t^n \Delta Д1 + \Delta Д2у + \Delta Д3 + \Delta Пз \quad (13);$$

де ΔД1 — приріст доходу від зниження обсягів невідновних ресурсів, що залучаються від виробництва ресурсу-замінника невідновного ресурсу, від виробництва зекономленого ресурсу. Показник визначається за різницею між доходом, що наявний при реалізації заходів і доходу, що досягнуті у поточному та минулому періодах; ΔД2 — приріст доходу від умовної тернарної операції, що визначається на основі різниці між доходом у розрахунковому році, що наявний при заміни реальної операції його умовною конструкцію; ΔПз — зниження плати за забруднення навколишнього природного середовища; дохід від невикористання або грошова оцінка блага, що внаслідок заходу сформували процеси, які не пов'язані з їх фактичним, запланованим чи можливим використанням (ΔДз).

Зведені базові алгоритми ідентифікації економічного, екологічного, соціального ефектів мають стати основою для оцінки загального ефекту сталого розвитку цифрового підприємництва. Ілюстрація базових складових оцінки триєдиних ефектів сталого розвитку викладена у табл. 4.

На основі запропоновано підходу показник Е3 буде не просто технічно обраховуватися, як звичайна послідовність дій, що сформована на основі ідентифікації абстрактного перевищення вартісної оцінки результатів над вартісною оцінкою сукупних витрат ресурсів за конкретний термін здійснення заходу керованої трансформації із подальшим приведенням різниці до конкретного моменту часу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами дослідження пропонується реалізувати ступеневе сходження

від абстрактного до конкретного для конкретизації значень економічного, соціального, екологічного ефектів за базовим алгоритмом. Такий процес передбачає перехід від абстрагування ефекту до його дослідження як реального результату. Ефект має стати результатрм синтезу отриманих значень у показнику триєдиних ефектів сталого розвитку, що виражається в індикаторі Е3. Про характер процесів, що зумовлюють зміну якості потенціалу такого розвитку буде свідчити отриманий синтезований вираз показника триєдиних ефектів сталого розвитку. Такий показник може бути негативним, якщо реальний потенціал сталого розвитку відсутній, а заходи керованої трансформації не ефективні. Показник може бути нульовим, якщо реальний потенціал сталого розвитку відсутній, але може бути сформований за належного коригування заходів керованої трансформації. Показник може бути позитивними, якщо заходи керованої трансформації ефективні. Констатуємо, що Е3 виражає реальний потенціал сталого розвитку, разом з тим подальший його розвиток залежить від значної кількості передумов, за якими має здійснюватися коригування або перегляд заходів керованої трансформації, підвищення синтезованих ними ефектів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у визначені тих умов, які сприяють або заважають оптимальній трансформації й розвитку цифрового підприємництва.

Література

1. Адамовська В.С., Особливості методики розрахунку ефективності використання нової техніки у порівнянні з базовою. Ефективна економіка, 2011, 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=540 (дата звернення: 14.04.2022).

2. Лаврук В. В. Комплексна система оцінки ефективності інновацій у сільському господарстві. Агросвіт, 2010, 10. С. 22—26.

3. Лобов С. П. Оцінка економічного ефекту, який надають АІС планування та контролю в режимі реального часу. Інвестиції: практика та досвід 2014, 6. С. 64—68.

4. Мала гірнича енциклопедія: у 3 т. / за ред. В.С. Білецького. Д.: Донбас, 2004. Т.1: АК. 640 с.

5. Маркова С.В. Соціальний ефект інвестицій. Вісник Запорізького національного університету. 2010, 1 (5). С. 32—37.

6. Перевозова І.В., Шиловцева Н. В., Максименко Т. О. Оцінка соціальної складової ефективності переходу на альтернативні джерела енергії. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2019, Вип. 10, С. 167—174.

7. Повна С.В. Експертно консультаційне забезпечення інноваційно інвестиційного розвитку аграрного сектора економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. К., 2008. 20 с.

8. Ситник Л.С. Методи оцінки екологічного впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище. Економіка і організація управління, 2021, 11(3). С. 71—77.

References:

1. Adamovs'ka, V.S. (2011), "Features of the calculation of the efficiency of the use of new equipment in comparison with the basic ", Efektyvna ekonomika, vol. 5, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=540 (Accessed: 14.04.2022).

2. Lavruk, V.V. (2010), "Comprehensive system for evaluating the effectiveness of innovation in agriculture ", Ahrosvit, vol. 10, pp. 22—26.

3. Lobov, S.P. (2014), "Assessment of the economic impact of AIS real-time planning and control ", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 6, pp. 64—68.

4. Bilets'koho, V.S. (2004), Mala hirnycha entsyklopediya [Small mining encyclopedia], Donbas, Ukraine.

5. Markova, S.V. (2010),"Social effect of investments", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, vol. 1 (5), pp. 32—37.

6. Perevozova, I.V., Shilovtseva, N.V. and Maksymenko, T.O. (2019), "Assessment of the social component of the efficiency of the transition to alternative energy sources", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya : Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm, vol. 10, pp. 167—174.

7. Povna, S.V. (2008), "Expert consulting support for innovative investment development of the agricultural sector of the economy", Ph.D. Thesis, Economics and management of the national economy, Kyiv, Ukraine.

8. Sitnik, L.S. (2021), "Methods for assessing the environmental impact of anthropogenic activities on the environment", Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya, vol. 11 (3), pp. 71—77.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2022 р.